
U V O D N I K

*Emica Antončič***Knjige, kritični državljani in potrošniki****3**

R A Z P R A V A

*Janez Vrečko***Ponovno neznani Kosovel?****6**

G R A Š K A L I T E R A R N A S C E N A

– UVOD V TEMO –*Petra Kolmančič***Literarna scena v avstrijskem Gradcu****25****– POGOVOR –***Andrea Stift-Laube in Daniela Kocmut:***»Gradec tako kot celotna Avstrija močno podpira mlade umetnice in umetnike.«****29***Daniela Kocmut***Po(po)lni dnevi****38***Andreas Unterweger***Pesmi****41***Mario Hladicz***Osem pesmi****46***Andrea Stift-Laube***Ladja ali dimnik****49***Valerie Fritsch***Človeška vnetljivost****52***Stefan Schmitzer***Čudodelni****54**

B R A N J E

Emil Filipčič

Padabim – padabam – padabum!

61

Ivan Sršen

Harmatan

81

Immanuel Mifsud

Pesmi

72

Jože Štucin

Cefranje čutkov

92

S U M M A R Y

U V O D N I K

Knjige, kritični državljani in potrošniki

Emica Antončič

S televizijskega posnetka enega izmed kolesarskih protestov v Mariboru enkrat v maju, po prvih sprostitev ukrepah, ko so se odprle tudi neživilske trgovine, mi je ostal v spominu prizor, za katerega se mi je v hipu zazdelo, da sta se v njem srečala dva svetova. Kolona kolesarjev s transparenti se je počasi pomikala po Gosposki ulici. Nasproti ji je prihajal mlajši, modno oblečen par z nakupovalnimi vrečkami v rokah, ki se je ob srečanju s kolesarji nekoliko nelagodno stisnil k zidu najbližje hiše. Angažirani, kritični državljani se za par niso zmenili, saj so bili osredotočeni na svojo akcijo, kaj si je par ob tem srečanju mislil, pa seveda ni mogoče vedeti. Sta bila morda jezna na protestnike, ki so ju ovirali pri njunem nakupovalnem pohodu, ali pa sta se počutila nelagodno, ker sta videla ljudi, ki jim je mar za družbene zadeve, medtem ko sta onadva hitro izkoristila prvo priložnost za nakupe? Pa da ne bo pomote: njune vrečke niso bile videti napolnjene z živili, pa tudi s knjigami ne.

Seveda se državljani ne delimo kar povprek na kritično razmišljajoče in na nekritične potrošnike, saj se potrošništvu v neoliberalnem kapitalizmu ni mogoče izogniti; ponižujoče se dotika tudi tistih, ki so na socialnem dnu. Gre za vprašanje vrednot in tega, kaj postavljamo na prvo mesto. Ali nam v življenju daje občutek gotovosti to, da nekaj imamo in da si lahko privoščimo materialne stvari, se pokažemo s svojim premoženjem, ali pa nam občutek varnosti daje demokratična družba, v kateri se lahko svobodno izražamo. Zgodovina nam govori o tem, da je veliko tudi takšnih, ki težko prenašajo naporno demokracijo, polno nasprotij in konfliktov, med katerimi je treba najti kompromise, in jim je zato ljubša

trda oblast. Novejše raziskave javnosti nam povedo, da so to predvsem tisti z nižjo izobrazbo.

V bližini mesta, kjer se je omenjeni par srečal s protestniki, je največja in hkrati edina knjigarna v mestnem središču. Par ni nosil vrečk z njenim znakom. Knjige so že zdavnaj izginile s seznamov potrošniških želja Slovencev. Daleč so časi, ko so omare v dnevnikih sobah svojih z ugodnimi socialističnimi krediti zgrajenih hiš polnili z metri znanih knjižnih zbirk.

Tik pred izbruhom epidemije se je po medijih veliko pisalo in govorilo o poraznih rezultatih zadnje raziskave bralnih navad. Med samo epidemijo pa smo lahko slišali in brali dramatične izjave o tem, da so knjige velike poraženke sedanje krize. Nekako splošno sprejeto mnenje strokovnjakov in tudi številnih komentatorjev na družbenih omrežjih je bilo, da je branje vrednota in odraz družbene kulture in da si kot narod ne bi smeli privoščiti poneumljanja. Knjigo smo torej ponovno povezali z znanjem in kulturo.

Pri tem je nujno treba opozoriti, da se o knjigi v našem javnem prostoru zmeraj piše kot o enotni vrednostni kategoriji, čeprav obstajajo tudi knjige, ki poneumljajo ali ki propagirajo sovraštvo do posameznih družbenih skupin. Protest na lanskem slovenskem knjižnem sejmu proti nastopu psihoanalitika Romana Vodeba je jasno pokazal, da knjižni sejem, ki ga naši mediji prikazujejo kot kulturno prireditev, to še zdaleč ni, saj lahko na njem sodeluje vsakdo, ki plača stojnico, in da je tam poleg najboljših knjig najboljših slovenskih založb tudi veliko literarne plaže in sumljivih priročnikov. Na eni strani imamo torej iz šolskega sistema privzgojeno predstavo o knjigi kot svetinji, na drugi pa sistem, ki je iz rok izpustil vsakršne kvalitetne kriterije in knjigo prepustil trgu, žal tudi tam, kjer ta deluje z javnimi sredstvi.

Tako iz lanske številke Dialogov o kulturnem sistemu kot iz nekaterih dogodkov med epidemijo je jasno razvidno, da knjižni trg pri nas ni primerljiv s trgom kakšnih drugih dobrin, npr. pametnih telefonov ali avtomobilov, ampak je v veliki meri odvisen od javnih sredstev. Ne toliko zaradi tistih par sto od Javne agencije za knjigo na leto subvencioniranih knjig, ampak predvsem zaradi javnih sredstev, s katerimi knjige kupujejo splošne knjižnice, knjižnice v izobraževalnem sistemu in druge ustanove, v katerih si ljudje, ki knjig ne kupujejo, te izposojajo. Lahko rečemo, da imamo še iz socializma dobro vzpostavljen javni sistem knjižnic, ki je na razpolago ljudem. Problem je ta, da je ves ta javni sistem z nekaj manjšimi izjemami pozabil na vrednostne kriterije in se je tudi sam prepustil trgu. Kar pomeni, da z izjemo sistema subvencioniranja novih izdaj država in občine javna sredstva brez jasnih kvalitetnih kriterijev dajejo na razpolago trgu ali pa namenskih sredstev sploh ne dajejo, recimo šolskim knjižnicam, čeprav bi jih morale. Zaradi tega je vsakršno govoričenje o knjigi kot nacionalni vrednoti postalo sprenevedanje.

Poglejmo, kaj nam je razgalila koronakriza:

1. Javna agencija za knjigo je na »ukaz« Ministrstva za kulturo do nadaljnega zamrznila tiste javne razpise, za katere pred razglasitvijo epidemije še niso bile izdane odločbe, in tako predvsem manjše založnike, ki so se prijavili na dvoletni projektni razpis, pustila v negotovosti.

2. Ministrstvo za kulturo je splošnim knjižnicam sporočilo, da pred rebalansom državnega proračuna ne bodo dobile že odobrenih sredstev za nakup knjig. Oba posega ministrstva pod novim vodstvom sta pokazala, da lahko vlada ne samo zavstavi del knjižne produkcije, ampak tudi zapre del trga, kar vse potrjuje odvisnost sektorja od javnih sredstev.
3. Zbornica knjižnih založnikov in knjigotržcev (to je največjih komercialnih založnikov, med katerimi so tudi največji knjigotržci) je že aprila ministrstvom za kulturo, izobraževanje in gospodarstvo poslala predlog za interventni državni odkup knjig za ogrožene družbene skupine in knjižnice. Da bi se ministrstva na ta poziv odzvala, v javnosti nismo slišali.
4. Nedavno sta se predsednik in podpredsednik Društva Bralna značka s podobnim predlogom obrnila na vlado in vodjo delovne skupine za pripravo ukrepov za blaženje koronakrize, kar oboje kaže na krčevito prizadevanje največjih založnikov, da se jim trg odpre.
5. Na predlog te iste zbornice je bil leta 2014 sprejet Zakon o enotni ceni knjig. Eden glavnih argumentov predlagateljev je bil, da je z njim potrebno zaščititi zidane knjigarne pred konkurenco velikih trgovcev. Nedavno sem na spletu naletela na oglasno sporočilo Sparove bukvarnice za slikanice, ki jih je izdala Mladinska knjiga. Knjige so bile s Sparovo kartico na razpolago z velikimi popusti. Največja založba in lastnica največje knjigarniške mreže je med epidemijo nenadoma zlezla v naročje velikega trgovca. Zakon o enotni ceni knjig se je razkril v vsej dvoličnosti.
6. Slovenci med koronakrizo niso bolj kupovali knjig kot sicer. Ker do tiskanih knjig v knjižnicah niso mogli, so si več izposojali e-knjige na Biblosu. E-knjige so si izposojali, ne kupovali, kar pomeni, da svojih navad v temelju niso spremenili.

Lahko sklenemo, da je koronakriza samo v jasnejši luči pokazala vse sistemske težave in posebnosti slovenskega knjižnega trga, ki je v veliki meri odvisen od javnih sredstev in politike. Ukrepi, ki so bili uvedeni v preteklosti, so bili parcialni in sprejeti na predloge posameznih zainteresiranih strani. V treh desetletjih se ni našel junak, ki bi zmožal celovit pogled na situacijo, ki bi poiskal ustrezne rešitve in vzpostavil sistem, ki bi bil neodvisen od vsakokratnih interesov. Ne pomnim politika na oblasti, ki bi rekel, da si v državi želi kritičnih, razmišljajočih državljanov, zato bo država še naprej podpirala izdajanje kvalitivnih knjig in skrbela, da bodo ljudem na razpolago.

Liberalni demokrati, ki trenutno vladajo v nekaterih evropskih državah, niso prišli na oblast z državnimi udari, ampak so jih izvolili njihovi državljani. To nam daje misliti in nas spomni na vsem znano zgodovino: manj kot državljani berejo in manj kot vedo, lažje je z njimi manipulirati. Protesti po vsem svetu nam bodo pokazali, ali ima kritično razmišljanje in branje kot njegova podlaga sploh še kakšno moč. Ali pa so prevladali potrošniki, ki ne berejo knjig.

Ponovno neznani Kosovel?

Janez Vrečko

Vsem naj bom neznan je naslov dveh obsežnih knjig, ki ju Založba Goga predstavlja kot izdaji, v katerih »so zbrani vsi zapisi iz Kosovelove zapuščine, ki so ostali neobjavljeni do danes«, izbral in uredil ju je ter napisal spremno besedo Miklavž Komelj. Komelj v spremnih esejih poskuša neargumentirano izničevati spoznanja, do katerih je doslej prišla kosoveliana, saj že dosežena raziskovalna odkritja zamenja z lastnim mistificiranjem. Kosovela osiromaši, ko se ga loti zgolj s treh interpretativnih izhodišč. S tem postavi Kosovela v predocvirkovsko obdobje in vsiljuje Kosovelu pomene, ki jih ni.

I.

Naslov članka se nanaša na razpravo Alfonza Gspana iz leta 1973 »Neznani Kosovel – kritične pripombe o dosedanjih (Ocvirkovih, op. a.) izdajah Kosovelovih del«, kjer se je Gspan javnosti »predstavil kot strokovnjak, pesnikov edini pravi poznavalec«. (Stanovnik in Smolej, 138). Ocvirk je naslednje leto na škodoželjen Gspanov napad polemično odgovoril s člankoma »Lažno strokovnjaštvo in Kosovelove pesmi« in »Veseli bumerang ali lažno strokovnjaštvo v precepu«.

Na Gspanov sestavek namreč spominja naslov Komeljeve izdaje, ki sicer izhaja iz Kosovelovega verza *Vsem naj bom neznan*¹ (1, 63),² v njej pa gre za doslej neobjavljeno zapuščino, tako da naj bi bil končno pred nami Kosovel v celoti. To pomeni, da naj bi Komelj uspelo, kar drugim pred njim ni. Ob tem se vsiljuje vprašanje, ali je Komelj želel okreati Ocvirka, Zadravca, Slodnjaka, Bergerja, Hartingerja, Dolgana, Kralja in druge, češ da niso našli, kar je uspelo šele njemu?

Z zbranim materialom je Komelj v petih letih opravil pomembno delo. Kosovel očitno zahteva zase veliko časa. Objava novih materialov tiste, ki Kosovelove zapuščine niso poznali, znova osuplja. Komelj je imel še to srečo, ki je številni pred njim niso imeli, da je našel založbo, ki je izdala to Kosovelovo ostalino.

Vse te doslej neobjavljene Kosovelove zapise so imeli v rokah vsi pomembnejši raziskovalci, a si, kot rečeno, nihče med njimi ni upal niti pomisliti na njihovo objavo. Sicer pa v slovenski literarni vedi ob nobenem ustvarjalcu ni prihajalo do takšnih razhajanj kot ob Kosovelu. Največ nesporazumov je nastalo, ko je leta 1967 Ocvirk konse prvi povezoval s konstruktivizmom in s tem izzval zavračanja, čeprav njegovi nasprotniki niso imeli nobenih bistvenih protiargumentov. Po dobrih štiridesetih letih mi je leta 2011 v monografiji o Kosovelu uspelo z nespodbitnimi argumenti pokazati, da je Kosovel odlično poznal ruski konstruktivizem, s čimer je bil rešen eden največjih sporov v slovenski literarni zgodovini. Koni so po devetdesetih letih od nastanka končno doživeli ustrezno ovrednotenje, Kosovel pa je z njimi postal pomembno ime evropskega literarnega konstruktivizma. V moji monografiji gre zato tudi za rehabilitacija Ocvirka. To navajam, ker se s Komeljevo izdajo domnevno neznanega Kosovela zgodovina očitno ponavlja, saj se zdi nerazumljiva, celo nezaslišana njegova misel, da Kosovel ni kaj dosti vedel o konstruktivizmu, da ga je le »poskušal opredeliti« (2, 823).

Posebnost te izdaje pa ni (le) v objavi vseh »doslej neobjavljenih Kosovelovih zapisov«, ampak v Komeljevem predgovoru k I. knjigi in njegovih dveh esejih na koncu II. knjige. Osredotočil se bom samo na nekaj problemov, ki so povezani s Komeljevimi

1 Vse Kosovelove misli in citati so v tem članku zaradi lažje berljivosti v kurzivi in brez navednic.

2 V oklepaju navedene arabske številke se nanašajo na prvi (1) ali drugi (2) del izdaje Kosovela *Vsem naj bom neznan* iz leta 2019.

spremnimi teksti. Zaradi obsega tega teksta sem marsikaj zanemarlil, nekaterih stvari pa nisem mogel spregledati.

V drugem delu spremnega eseja se Komelj »precej kritično opredeljuje do monumentalne monografije, ki jo je o Kosovelu napisal Janez Vrečko« in dodaja, da »naj bo to kritično soočenje razumljeno kot še en znak, koliko je ta vznemirljiva in bogata monografija odprla« (2, 788).³

Kakšno je torej Komeljevo »kritično soočenje« z mojo monografijo *Srečko Kosovel*? Osredotočil se bom samo na nekaj problemov, ki so povezani s Komeljevimi spretnimi teksti. Ti so mestoma tako nekonsistentni, da je soočenje z njimi težavno, če ne celo nemogoče. Po Voglarjevem mnenju si Komelj kot »urednik izdaje ne bi smel dovoliti uvoda, ki se izkaže za vsiljivo interpretacijo, in to za enostransko in samovoljno interpretacijo mimo dejstev in celo mimo pravkar razkrivanega gradiva. Ne bi smel 'okužiti' gradiva«. (Voglar 2020)

II.

Naj se najprej dotaknem naslova Komeljevih dveh knjig. Kdor vsaj malo pozna Kosovelovo biografijo, ve, kako boleče si je prizadeval za vstop v javnost, kjer bi *spregovoril svojo besedo, jo izpovedal. Z njo stopamo v boj z vso slovensko javnostjo, ki je gnila do korenik* (ZD III, 702). V *življenje želim vtisniti svoje znamenje* (ZD III, 323), zato, da bi ga spremenil, pa tudi zato, da nikakor ne bi ostal neznan, saj zapiše, da *pravzaprav veliko škodim svojim idejam, ker bi jih bilo treba razširjati* (ZD III, 393). Načrtuje recitacijski večer, na katerem *bo halo!* (ZD III, 339). V javnost je vstopil že s Tremi labodi, nato je želel 1924 nastopiti skupaj s Černigojem in svojo sestro Karmelo, pianistko, zasnoval je kopico revij od *Lepe Vide*, *Dinamike*, *Konstrukterja*, *KONS-a*, *Volje* do mednarodno zasnovane *Europeslave* itd., ustanoviti je želel založbo *Strelci*, zbirko *Integrali*, izdati pesniški zbirki *Zlati čoln* in *Ikarov sen* itd. Dvakrat je javno predaval in recitiral svojo *Ekstazo smrti*, objavljajal je v nekaterih takratnih revijah, urejal revijo *Mladina*, vodil Cankarjev klub itd. Ali lahko iz tega sklepamo, da je želel ostati *vsem neznan*?

Da Komelj slabo pozna gornja in druga dejstva pri Kosovelu, med drugim pokaže njegov zapis, da je bil nastop v Zagorju njegov zadnji javni nastop (gl. 2, 841). Vemo, da je 25. 2. 1926 predaval še na večeru Delavske akademije, predavanje tri dni pozneje, 28. 2. 1926, v pevski dvorani Glasbene matice pa je bilo odpovedano.

³ Mimogrede naj povem, da bo poleg slovenske izdaje in že izdanih prevodov v ruščino, angleščino in hrvaščino v Amsterdamu izšla še nizozemska izdaja in naslednje leto še japonska v Tokiu.

Kako je potemtakoem z naslovom Komeljeve izdaje *Vsem naj bom neznan*? Na koga se nanaša, ne glede na to, da gre za neobjavljen citat iz Kosovela? Če se nanaša na Kosovelovo pesniško biografijo, je treba naslov izdaje razumeti kot paradoks, ki že s samim naslovom potrjuje, da z njo postaja Kosovel »še veliko bolj neznan, kot je bil doslej« (1, 53); po drugi strani pa naj bi se prav Komelju posrečil zadnji, odločilni korak, da Kosovel s to izdajo postaja dokončno znan, kar se sklada s Komeljevo idejo o vsem neznanem Kosovelu. Večnemu vprašanju, kaj vse je Kosovel (še) zapisal, sledi triumfalna Komeljeva ugotovitev, da je prav njemu uspelo Kosovela prenesti v »resnično neskritost« (gl. 1, 54).

Komelj ima tri interpretativna izhodišča, ki se navezujejo na tri Kosovelove citate: *vsem naj bom neznan*, *pogled iz daljav smrti* in *nenapisana knjiga*. Ali te tri možnosti izčrpajo Kosovela? Ali se nanašajo na Kosovelov opus v celoti, kot bi želel Komelj, ali pa samo na en del, pa še to drugače, kot meni Komelj?

III.

Komelj trdi, da sem v svoji monografiji omalovažujoč do Kosovelove impresionistične lirike (gl. 2, 824), saj sem ga ustoličil kot najpomembnejšega pesnika konstruktivizma. To naj bi bil storil tako, da sem »večino Kosovelovih pesmi odmisli« (2, 824). Takšne trditve ustvarjajo vtis, da Komelj ni bil pri stvari, ko je pisal svoj spremni tekst. To nehote prizna tudi sam, ko na drugem mestu spremne besede mojo knjigo predstavi kot prehajanje od Kosovelovega zgodnjega avantgardizma Podbevškovega tipa, prek vrnitve k impresionizmu in nato do najprej zenitističnega in nato konstruktivnega konstruktivizma, v zadnji fazi pa govorim celo o poeziji, ki je nastala s socialnim naročilom. Žal pa Komelj tudi tu zamolči poglavja v moji knjigi o dadaizmu, ekspresionizmu in nadrealizmu pri Kosovelu. Zato Komelj meni, da je naslov angleškega prevoda moje knjige *Constructivism and Kosovel* (ruskega ne omenja!) ustrežnejši od slovenskega, kar je razumljivo, saj v angleškem in ruskem zares govorim samo o konstruktivizmu. To pa zato, ker Kosovel ni bil nikoli sporen kot impresionist in ekspresionist, sporen je bil kot konstruktivist. Temu zdaj ni več tako.

Poleg tega nikjer ne trdim, da je Kosovel impresionistično liriko uporabljal le kot potujitev (gl. 2, 810-811), ampak da je, nasprotno, do smrti vse smeri uporabljal sočasno. Jasno povem, da zadnja stopnja v njegovem pesniškem razvoju nikakor ni bila konstruktivistična, medtem ko je impresionistična ostajala njegova notranja konstanta od začetka do konca.

V svoji knjigi ugotavljam, kako Kosovelova baržunasta lirika – tako je sam poimenoval svoj impresionizem – deluje na dva načina: kot Kosovelova impresionistična usmeritev, povezana tudi z *Zlatim čolnom* in kot avtocitatno gradivo, ki ga Kosovel v svojih konsih uporablja po načelu potujitve. Literarna zgodovina je to dejstvo razlagala s shizoidno na-

ravo pesnika, ki se celo v konsih ni mogel odreči svoji lirski naturi. Sam sem to dvojnost konsov prvi povezal s Kosovelovo uveljavitvijo pojma potujitve. Kosovelova metoda potujitve z lastno izpovedno liriko je posebnost konstruktivistične lirike v evropskem prostoru, ne pa moja izmišljotina, je pa res, da sem o tem prvi pisal.

Pri razumevanju že pregovorne dvojne narave konsov se opiram na Kosovelove tekste, ki potrjujejo, da je moral poznati načela ruskih formalistov. *A mi smo iznašli novo metodo. Prisotnost vsega umirajočega, ugašajočega nam daje svetel lesk življenjske veselosti /... / Zato je naše poslanstvo, poslanstvo prisotnosti, kajti vse umetnostne struje novega človeka se dajo reducirati na to stopnjo: prisotnost.*« (ZD III, 106-107) Očitno je *prisotnost* Kosovelova originalna oznaka za nekaj, kar je nasprotno vsakdanjosti, kjer »avtomatizacija požira stvari, obleko, pohištvo, ženo in strah pred vojno« (Šklovski 1984, 23). Zato so »danes besede mrtve, jezik pa je tak kot pokopališče,« naši doživljaji se mehanizirajo, zato se umetnost bori proti avtomatizirani percepciji in opozarja na stvar samo. (Jakobson 1984, 11) Kosovel govori o *okamenelosti pred življenjem*. (ZD III, 700) Vsi Kosovelovi spregledani *predmeti brez duše* iz vsakdanjega življenja, od rdeče omare, ki dolgočasno spi v kotu, pozabljene steklenice v kotu, črnega dežnika, tigraste mačke, rdečega listja na latnikih do speče stene v soncu itd. postanejo s pesniškim postopkom potujitve znova *prisotni*. V tragediji Vladimir Majakovski, ki je bila 1913 uprizorjena skupaj z Zmago nad soncem, ki jo je Kosovel moral poznati, saj nanjo namiguje v eni svojih pesmi, gre za upor stvari; starec in maček razpravljata o tem, kako nas hočejo brezdušne stvari uničiti. *Upor stvari, predmetov brez duše* je usmerjen proti konvencionalnemu jeziku in vsakdanji logiki. Kosovelova pesem *Predmeti brez duše* že v naslovu opozarja na načelo potujitve. Kosovel govori o novi metodi, saj je treba predmetom brez duše s posebnim pesniškim postopkom povrniti življenje – dušo, ker jih je ubil *triumf fraze* (ZD II, 752), kajti *velike so stvari okrog nas* (ZD II, 733), *v luči srca /.../ zasije majhen nepomemben predmet* (ZD III, 744). *Predmeti razširjajo / svojo senco* (ZD III, 765); nepomembni predmeti se šele v poeziji spremenijo v pomembne stvari. Kosovel je s tem pritrjeval formalističnemu načelu, da najpomembnejše v umetnosti in literaturi ni tematika, ampak postopek otežene percepcije in spoznavnih procesov. Za Kosovela vrnitve k tradicionalnemu, izpovednemu načinu ni, čeprav to ne pomeni, da je prenehal ustvarjati v njem. Kosovel ve, da *izrazi hrepenenje, bolelost, trpljenje ne primejo več, ker stoje v slovarju sivo plitve površne vsakdanjosti in ne izražajo več bistva teh pojmov*. (ZD III, 730) Ukaz v pesmi *Kalejdoskop* je nedvoumen: *Ne oživljajte mrtveca!* (Int. 283).

Začuda in kar naenkrat pa tudi za Komelja baržunasti verzi v konsih »vzpostavljajo potujitven učinek«, vendar tako, da »s pogledom iz daljav Smrti /.../ Kosovel lastne lirske vzgibe prepozna kot nekaj tujega« (2, 871). Zato naj bi – po Komelju – z *Zlatim čolnom* del Kosovela umrl, z zbirko pa si je postavil »nagrobnik in opozorilo« (2, 870). Je to res?

V *Uvodu v Zlati čoln* Kosovel res zapiše, da postavlja *nagrobnik* svoji mladeniški izpovedni liriki, hkrati pa dodaja, da so bile te *baržunaste* pesmi mišljene tudi kot *opomin*, saj prav v trenutku, ko se poslavlja od sentimentalnega mladeniča, *čuti, kako mu je brat*. In to kljub temu, da Kosovel ve, kako *bo tega mladeniča povozilo in strlo kolo življenja* (ZD I, 427).

Zakaj s tem v zvezi Komelj ne omenja pesmi *Predmeti brez duše*? Ker spet kot v številnih drugih primerih Kosovelove avtocitatne »lirske vzgibe prepoznava /.../ s pogledom iz daljav Smrti« (2, 871).

Komelj mi pripisuje, da sem poskus natisa *Zlatega čolna* razumel tako, da bi Kosovel z dobljenim honorarjem za izdane pesmi želel rešiti svoj finančni polom.

Na vprašanje v konsu *Sferično zrcalo: Zakaj si izpustil zlati čoln v močvirje?* pesnik odgovarja, da je v močvirju potonila njegova impresionistična lirika. To je bilo hkrati dobro in slabo. Dobro, ker se je simbolično poslovil od svoje preteklosti, od *papirnate literarne kulture*, slabo, ker zanjo ni dobil obljubljenega honorarja, s katerim bi rešil svoj finančni polom, ki se je vlekel še iz gimnazijskih let, povezan pa je bil z revijo *Lepa Vida*. Vprašanje o spustu zlatega čolna v močvirje pa se nanaša tudi na lastno popustljivost do starejšega brata Stana, ki mu je z intrigo pri uredniku Albrehtu onemogočil izdati prvo pesniško zbirko z naslovom *Zlati čoln*. Kje je tu prostor za Komeljev *pogled iz daljav smrti* (2, 871)? Za Komeljevo branje morda zanimivo, za Kosovela pa docela neustrezno in zavajajoče.

IV.

Kako naj razumemo Komeljevo tezo o smrti in samomoru kot obsesivnih temah pri Kosovelu (gl. 2, 848 in 856), saj zapiše, da je Kosovel »postumen pesnik /.../, ki gleda življenje iz daljav smrti« (1, 26; 2, 866), da v svojih pesmih vstopa v »življenje v smrti« (2, 877), da »v svojih tekstih vstopa v samomor« (2, 861) itd. V skladu s tem Komelj Kosovelov *prevrat* poleti leta 1925 razume ne samo kot politični ali estetski prevrat, ampak hkrati tudi tako, »da je bilo njegovo bistvo prav v privzemanju novega pogleda 'iz daljav Smrti'« (2, 867). Ker Komelj tu znova uvaja hudo nasilje nad pesnikom, se moramo temu podrobneje posvetiti, saj v ospredje postavlja sebe, ne pa predmeta svoje raziskave.

Že Ocvirk je zagovarjal misel, da pri Kosovelu nikjer ne zaznamo predsmrtno slutnje (gl. II, 630). To je pokazal tudi v *Integralih* '26, ko je t. i. predsmrtnice sicer zbral skupaj, a je v njih smrt le prostor, kjer se bo »ura večnosti /.../ premaknila v Nič« (ZD III/1, 928). Najbrž je zato Ocvirk konstruktivistične pesmi označil kot »razmišljanja o najglobljih vprašanjih človekovega bivanja na zemlji« (ZD I, 428).

V omenjenih verzih na prvi pogled opazimo, da so diametralno nasprotni tragičnim iz časa njegovega impresionizma, ko je bila v pesmih *Balada*, *Bori*, *Vas za bori*, *Slutnja*, podobno kot pri Murnu, slutnja smrti simbolno vezana na fizični konec. Pozneje, v ekspresionizmu, je po apokalipsi prve svetovne vojne Kosovela klical *angel smrti* (ZD I, 170), povezan s spenglerjansko smrtjo Evrope in *trudnim evropskim človekom* (ZD I, 307). V ekspresionistični pesmi *O, saj ni smrti* je smrt *tišina pregloboka* in *padanje v neskončno modrino* (ZD I, 385); oboje se v konstruktivizmu spremeni v *Prostor*, kjer *2000 metrov v*

zraku perspektive ni več, s tem pa tudi ne *mistike*. Če je bil ekspresionistični kozmos izrazito metafizičen, *črno brezno vesoljstva* (Int. 286), gre zdaj Kosovelu za njegovo prostorsko, fizikalno razumevanje in za *ново mistiko časo-prostorno* (Int. 107) onkraj smrti. Po vsem povedanem številnih Kosovelovih pesmi ni več mogoče brati kot predsmrtnih slutenj, ampak kot novemu, neevklidskemu, sferičnemu prostoru zavezane stvaritve.

Kosovel potemtakem ne pojmuje smrti enkrat za vselej enako. To Komeljev interpretativni model v celoti spodnese, ker se je naslonil samo na en vidik Kosovelovega pojmovanja smrti, ki je povezan s konstruktivizmom, potem pa to Kosovelovo pojmovanje neprevidno prenesel na Kosovelov opus v celoti in ga s tem zlorabil.

Poglejmo, kje se mu argumentacija zalomi? Komelj površno bere besede v Kosovelovem pismu Obidovi o lastnem prestopu *na pozitivno stran* (ZD III, 398). To pa zato, da lahko uveljavi svojo domnevo o prevratu, ki je v »privzetju novega pogleda 'iz daljav Smrti'« (2, 867), že kar dolgočasne, nenehno ponavljajoče se Komeljeve teze, ki naj bi po njegovem razrešila vse.

Da si Komelj privošči ekskurze, ki so lahko zanimivi le zanj, s Kosovelom pa nimajo nobene zveze, razberemo iz istega Kosovelovega pisma Obidovi: *Kar berete mojega, vedite, da ne cenim bogve koliko. Zdaj iščem novih poti. Novih, novih, novih.* (ZD III, 398) Kosovel govori o branju in s tem o literaturi, o nemiru in nervoznosti, ki ju želi izraziti v tem novem načinu itd. To je potrjeno tudi s stavkom z začetka tega pisma: *Kar sem delal doslej, je bilo samo iskanje.* Kosovel zapiše: *delal*. Tu ni nobenega pogleda iz daljav Smrti, kot bi želel Komelj. Položaj *onkraj smrti* omenja v tem pismu le v povezavi z zelo pomembno žensko v njegovem življenju, Fanico Obidovo: *In to hočem povedati, da sem tako miren, kadar mi slišim na Vas, tako miren kakor gorsko jezero. Da sem onkraj smrti.* To je vse. Komelj pa bi očitno hotel več, četudi v nasprotju z navedenimi dejstvi.

Ob vseh že navedenih Komeljevih zapletih pa znova naletimo na površno branje za njegovo interpretacijo Kosovela ključne pesmi *Veseli, dinamični, relativni* (Int. 286). Ko navaja Kosovelov verz *gledamo / življenje / iz daljav Smrti*, spregleda ali pa prikrije množinsko obliko *gledamo* (gl. 2, 866) in samovoljno uveljavlja edninsko obliko. In ne le to.

Komelj ponovno ne uvideva, da te pesmi ni mogoče razumeti brez Kosovelovega novega pojmovanja časa in prostora, ki sta, to Kosovel zapiše, *samo dvoje relacij relativnosti* (Int. 107).⁴ Pridevnik *veseli* Kosovel razloži v *Uri žalosti: Smrt je umikanje življenju. / Smrt je veselje.* (Int. 303), pridevnik *dinamičen* lahko povežemo z gibanjem: *gibanje, gibanje, gibanje* (ZD III, 780) kot sintezo prostora in časa; pridevnik *relativni* pa meri na sferični prostor kot *sinteza čas* \equiv *prostor* (Int. 303). Nastopila bo *nova mistika. / Mistika človeka*, kjer bo *smrt umikanje življenju. / Smrt je veselje* (Int. 303), kot *nerazodeta tajna pisava*

⁴ Temeljne pojme einsteinovske fizike, prostor, čas in gibanje so najprej posvojili ruski konstruktivisti, prevzel jih je tudi Kosovel. Znano je, kako navdušeno je Majakovski sprejel Jakobsonovo razlago umetnosti z uporabo relativnostne teorije. Tudi Hlebnikov je svoj desetdimenzionalni svet nadgravitacije zasnoval na teoriji relativnosti. Zamjatin je ugotavljal, da »življenje danes ni več ploskovito-realno; ne usmerja se več na prejšnje negibne, ampak na dinamične Einsteinove koordinate«. (Zamjatin 1980, 40)

onostranosti (Int. 285), ko bojo zaradi izničenja težnosti, ob *revoluciji angelov* tudi *metulji sklopili krila* (Int. 290).

Kosovel pogosto povezuje lebdenje, letenje in prostor kot elemente, ki bodo postali osrednji v njegovih konsih. Po njegovem mnenju je človeku potrebna budnost, da bi vstopil v novo razsežnost breztežnostnega bivanja, v četrto dimenzijo, kakor je učila einsteinovska fizika in Uspenski, za njima pa ruski avantgardisti Tatlin, Malevič, Hlebnikov idr. Četrta dimenzija pri Uspenskem pomeni premaganje smrti, zato postane ura odvečen predmet.

Po Komelju pa s perspektive, kjer je *smrt veselje*, »Kosovel oznani svoj prelom z lastno preteklostjo« in se odloči za objavo Zlatega čolna, ki že spet vodi v »prav ta novi pogled onkraj smrti« in s tem »zavestno subjektivira lastno postumnost« (2, 869-70), kar je popoln nesmisel in smo nanj že opozorili zgoraj. Pri Kosovelu ni preloma z impresionizmom. Komelj pa to dejstvo razume enkrat tako in drugač drugič. Kakor mu pač pride prav.

Komeljeva interpretativna samovolja je tu dosegla skrajno mejo. Verzji *gledamo življenje iz daljav Smrti, Smrt je veselje* (Int. 303) so preveč resna ugotovitev, da bi jo lahko Komelj razlagal po svoje. In vendar se mu je ponudila izjemna priložnost za rešitev, saj omenja pesem *Monolog* in v njej Kosovela kot že mrtvega, ko se je zanj ustavil čas, to pa zato, ker ura *kaže nič*. (ZD III/1, 928-929) Kljub tako jasnim verzom pa tudi tu Komelj zapiše, da se v »Kosovelovem soočenju s samim seboj kot že mrtvim vse ustavi, tudi čas« (2, 874). Na srečo je Kosovel miselno in pesniško preveč koherenten avtor, da bi dopuščal kaj takega. Ne ustavi se »tudi čas«, ampak samo in predvsem čas, to Kosovel jasno pove. Zato omenja Kosovel *večno smrt*, v kateri se je *ura večnosti premaknila v Nič* (ZD III/1, 928).

Komelj očitno ne želi slediti povezanostim moderne fizike in poezije. Zato pri njem ne gre le za ignoranco, ampak tudi za aroganco, ki zanikuje vse, kar ji je tuje. Za Komelja, žal, velja Kosovelova ugotovitev, da je zanj *Einstein ... prepovedan. / Relativiteta nevarna*« (Int. 152), saj njegovo samovoljo branje marsikaj pri Kosovelu zabriše ali zamolči.

Kosovel je sledil konstruktivističnemu načelu gibanja, ki je izhajalo iz novega, relativnega razumevanja časa in prostora. To je Kosovel povedal v verzih *Kaj se vzmimirjate? Ker se je pokvarila ura? Sonce zahaja* (Int. 160). Ura se namreč ni ustavila, ampak pokvarila, torej kaže drugačen, nov einsteinovski, relativen čas. Zmaga nad časom se bo dogodila z zmago nad soncem. Zveza med novim pojmovanjem časa, ki se v Kosovelovi pesmi kaže v pokvarjeni uri in v zahajajočem soncu, ne more biti naključna in kaže na to, da je Kosovel poznal opero *Zmaga nad soncem* (1913) avtorjev Maleviča, Kručoniha, Hlebnikova in Matjušina, ki govori o podjarmljenju sonca in s tem o novem pojmovanju časa in prostora ter o osvobajanju izpod logike. Je naključje, če je Kosovel na ravni absolutne samorefleksije spregovoril tudi o tem problemu *Manj bi trpel, da je kavzalnost edini zakon* (ZD III, 638). Zato pesnik ne želi biti več logičen in zakon kavzalnosti je zanj preteklost. To dejstvo pa je zahtevalo *novih poti. Novih, novih, novih*, se pravi, zgoščenost in maksimalno obremenjenost teksta, pa tudi aktivnega opazovalca, ki stališča, s katerega opazuje, nima več za absolutno veljavnega.

Komeljevo povsem samovoljno in okrnjeno pojmovanje smrti pri Kosovelu se vrača v predocvirkovsko fazo. Zato se sprašujem, zakaj v tej zvezi ni navedel Kosovelove magične pesmi *Srce v alkoholu*, namesto da poljubno kramlja o tej problematiki? V tej pesmi je smrt definirana kot plavanje v etru, kot *večna smrt* (ZD III/1, 928), prostor pa je kot neskončnost, izničenje časa pa kot absolutna hitrost svetlobe, ki ji je enaka le človeška misel.

V načrtu za knjigo *Biti ali ne biti* Kosovel omenja *konstrukcije* in z njimi povezuje *novi pot, svetli kozmos in svetlega človeka* (2, 29). Knjiga *Biti ali ne biti* je namenjena *maloupnim*, ki jih nagovori tudi v znamenitem predavanju *Kriza*, ko se je pred slovensko javnostjo prvič predstavil kot konstruktivist in definiral konstruktivizem (ZD III, 19). V pesmi *Kalejdoskop* pa govori o svetlem, *belem človeku*. Verz *Človek je bel* se nanaša na novega človeka *bele družbe bodočnosti* (Int. 300). In do tega človeka Kosovel prihaja z *belo revolucijo*, ki je kot etična revolucija edina možna in dopustna. Tak človek je tudi pri Maleviču označen kot beli človek. Zato za Kosovela smrt ni več nekaj tragičnega, ampak *veselje* (Int. 303). To ni več impresionistično razumljena osebna smrt, to ni več ekspresionistična tragična smrt. Kosovelu smrti ni več potrebno zanikati, *saj ni smrti* (ZD I, 385).

Komelj številne verze le navaja in jih ne skuša interpretirati, ker tega ne zmore ali pa noče. Zanj je vse le pogled iz daljav *Smrti* (gl. 2, 872), kjer se »objektivnost spremeni v brezno subjektivnosti« (2, 873), kar ostaja zunaj vsake normalne razumljivosti.

Zato Komelj k *pogledu iz daljav Smrti* samovoljno primakne še magičnost in tradicionalno razumljeno mistiko, kar je v popolnem nasprotju s Kosovelovo *novi mistiko* in njegovo *časoprostornostjo* (2, 887), ki izvirata iz Kosovelovega poznavanja relativnostne teorije. Kosovel dejansko zapiše »*sinteza čas ≡ prostor*« (Int. 107), kjer obe relaciji poveže s trojnimi enačajem. Znano je, da je teorija relativnosti prostor in čas poenotila v prostor-čas in s tem potrdila njuno tesno prepletenost. Tako štiridimenzionalnost prostora-časa tvorijo tri dimenzije prostora in ena dimenzija časa. Kosovelova misel: *geometrija in fizika – konstruktivizem* iz njegovih dnevnikov (ZD III, 657) je natančen povzetek Einsteinove teorije relativnosti kot geometrijske teorije, kjer prisotnost snovi ukrivlja prostor-čas. Zato so po Kosovelu v dobi dinamike umetniku potrebni *osnovni pojmi geometrije. Kocka, krogla, točka, premica, ravnina. Gibajoča duša se izraža gibajoče*. Kljub temu, da je Komelj prvi objavil navedene Kosovelove misli, tudi načrt za knjigo *Biti ali ne biti*, iz njih ni zmožal ali ni hotel ničesar sklepati. (gl. 2, 116).

V.

Med drugim Komelj obravnava tudi Kosovelovo misel *Tretja polovica sveta naše ustvarjanje* (2, 885). Ob tem se zastavlja zanimivo vprašanje, zakaj je Komelj v svojem delu, kjer naj bi šlo za »vse doslej neobjavljene zapise iz zapuščine« (1, 34), navedel sintagmo o *tretji*

polovici s pripadajočim tekstom, ko pa je to v celoti objavil že Ocvirk v Zbranih delih? (ZD III, 708) Nepošteno do Ocvirka, če že ne kaj drugega!!! Vsekakor več kot le Komeljev »spodrsrljaj« (1, 51), ki se kiti z objavo neobjavljenih tekstov.

S tem v zvezi se Komelj sklicuje na koncept pisma Fanici Obidovi z dne 12. 7. 1925, kjer je Kosovel poudaril, da gre za *novo pot*, za znamenit prestop *preko mostička nihilizma* (ZD III, 708). Ob tem omenja *tretjo polovico*, ki bo izpodrinila eno od dveh polovic, ki sestavljata realnost, in *ustvarila novo*. Sledi Kosovelov sklep, da je *tretja polovica sveta naše ustvarjanje*. (Isto.) Takoj za tem Kosovel nadaljuje, da novo ustvarjanje vidi predvsem v tem, da je treba izraziti nemir in nervoznost lastnega časa. In to bo zmogel le konstruktivni človek, ki *bo pomagal edino pri samomoru kulture sodobnosti* (ZD III, 648). Kot že rečeno, se vseh teh problemov v tem pismu Kosovel znebi le ob misli na zelo pomembno žensko v njegovem življenju, Fanico Obidovo – in takrat je miren in *onkraj smrti* (ZD III, 708).

Zaradi vsega povedanega Komeljeva stalnica o Kosovelovem zrenju iz daljav Smrti postane nevzdržna. Naj k temu dodamo še to, da Komelj preprosto izpusti besedo *ustvarjanje*, ki je del sintagme o tretji polovici. Na drugem mestu le bežno omenja, da je Kosovel »zasnoval tudi koncept *tretje polovice*, ki je njegova formula ustvarjanja« (2, 840) In to je vse. Očitno pri Kosovelu ne razume tega, da *morajo nova dela nadomestiti stara* (ZD III, 658), destruktivna. In to mesto ima Komelj – senzacionalno – za prvo Kosovelovo najavo tretje polovice. Kljub temu pa ne dojame, da je z *mostičkom nihilizma* Kosovel natančno označil prehod med eno in drugo fazo, v »*tretjo polovico*«, ki bo izpodrinila eno od dveh polovic in *ustvarila novo*.

Poleg tega tu Kosovel nikjer ne govori o zamrtju in zatrtju političnih revolucij v dvajsetih letih, kot bi to želel Komelj (gl. 1, 37), ampak le ostro kritizira zenitistično igračkanje s formo, ki je bila *preplitka in prekratkotrajna*. Govor je torej le o revoluciji v literaturi in novih literarnih *delih, ki nadomestijo stara* (ZD III, 659) in o ničemer drugem, pa naj bi Komelj to še tako želel.

To potrjuje tudi Kosovelov verz *Ruši. Zidaj*. (ZD II, 474), avantgardistično geslo, ki je bilo uresničeno prav v ruskem konstruktivizmu, v njegovih zaporednih fazah destrukcije in konstrukcije. Kosovel ju je zavestno posvojil in z znamenitim prehodom *prek mostička nihilizma* svojo konstruktivistično ustvarjalnost sam odlično razmejil od prejšnje, čemur bi morala slediti vsaka resna raziskava njegove ustvarjalnosti.

VI

Po Komelju naj bi se Kosovel v svoji definiciji konstruktivizma skliceval na Brinka, Geigerja ali Croceja. To kaže na Komeljevo temeljno nerazumevanje te definicije, ki pri Koso-

velu ni edina!!!!, sam jih v svoji monografiji omenjam več; Komelj se sklicuje samo na eno, kar je nekorektno, če že ne kaj drugega.

Definicija konstruktivizma odpira problematiko, ki jo ima Komelj za svoje temeljno odkritje: problem preseganja dualistične logike, tudi s pomočjo Tagoreja. Tu Komelj zatrjuje, da Kosovelova formula *vsebina* \equiv *oblaka* »ni pomenila podrejanja forme vsebini, ampak preseženje njune dvojnosti« (2, 894), zato je po njegovem ne moremo reducirati na zgodovinski pojav konstruktivizma. Po Komelju naj bi se tudi ta »formula« Kosovelu zgodila s »fluidnim privzemanjem tujih labirintskih in skrivnostnih spodbud« (2, 821). Po Komelju namreč Kosovel ni kompiliral konstruktivističnih idej, ampak v konstruktivizmu »prepoznal sorodnost (podč. J.V) z idejami, ki so se v njem zbirale tudi iz povsem drugačnih virov in so predvsem sledile notranji nujnosti«. Te povezave naj bi bile po Komelju »kompleksne, labirintske, celo skrivnostne« in naj bi se zgodile »brez poznavanja virov«. (Isto.) Podobno je pred leti Boštjan Turk povsem neuspešno razlagal Kosovelovo intuitivno dojetje nadrealizma.

Toda, ali je treba v primerih, ko so stvari že bile trdno dokazane, govoriti o labirintskih in skrivnostnih povezavah, kot to počne Komelj? Saj takšno početje vrača raziskavo na ničelno točko. Kot že rečeno, Komelj celo obnovi staro tezo, da je Kosovel le »poskušal« opredeliti konstruktivizem« (2, 823). Kaj naj si lahko človek misli o takem pisanju? Na srečo Kosovelov opus ostaja zunaj tega.⁵

VII.

Podobno Komelj samovoljno analizira *Tragedijo na oceanu*, čeprav je Kosovel sam ponudil razlago zanjo. *Ti se razumeš s narodo? Zares. Razumem te: ti si eno s narodo, mi pa smo dvoje. Imamo iskanja, stremljenja, preko nje in proti njej. To pa je naše prokletstvo.* (ZD III, 733) In te samointerpretacije – značilno – Komelj ne omenja! Prav tako ne omenja *poduhovljenja narode* in *obračuna z racionalno perspektivo sveta in vesolja* (2, 28) iz Kosovelovega načrta za knjigo *Biti ali ne biti*, ki je želela načeti temeljna vprašanja sveta, od katerih je odvisen obstoj – biti ali ne biti – človeka. Po Kosovelu zahodna civilizacija ni sposobna ustvariti enačaja med *narodnimi zakoni in etiko*, za katere se bo Kosovel posebej zavzel v svoji znameniti *Tragediji na oceanu*.

⁵ Sam zase je Komelj na Besedni postaji (UL FF, 8. 5. 2019) povedal, da mu je matematika španska vas. Če nima nobene afinitete do teh področij, to še ne pomeni, da lahko zapostavi ali celo falsificira Kosovelove misli. In s tem nadaljuje devetdesetletno ignoranco tega dela Kosovelovega opusa. Za prenekaterega bralca so konsi še zmeraj nesprejemljivi, kot so bili ob Ocvirkovih *Integralih* leta 1967. Komelj je med njimi. Pa čeprav nas je Kosovel z njimi postavil v sam vrh evropskega literarnega konstruktivizma. Z njimi ostaja slovenski, postaja pa tudi *sodoben, evropski in večten*. Komelj gotovo ne bo med tistimi, ki so k temu kaj prispevali.

Gre za pesnitev, ki zahteva od bralca več kot le naivno branje, Komelj pa o najtežjih problemih, ki so z vso resnobo zaposlovali Kosovela in ruske konstruktiviste, kontroveržno kramlja. Današnja kriza novoveške subjektivitete subjekta je zanj neobstoječa, zato pojmu subjekt pripiše neobstoječe pomene.

Sam sem *Tragedijo na oceanu* imenoval filozofska pesnitev. V ozadju Komeljevega branja je seveda nepoznavanje filozofske tradicije s Schopenhauerjem in Nietzschejem, ki izhajata iz vzhodnjaškega preseganja dualnosti, kamor je Kosovel zlahka umestil tudi Tagoreja. Seveda pa Komelj pri povezovanju kozmičnega zgolj s Tagorejem spregleduje ali pa ne razume moje argumentacije o navezavi Kosovela na kozmista Fjodorova in njegove učence. Čas in prostor pri Indijcu Tagoreju nista dve ločeni entiteti, saj ju uzre iz svojega vzhodnjaškega miru, zunaj vsakršnega gibanja. Zato Kosovel v pesmi *O zeleni Indiji* govori o Tagoreju, kjer je čas */.../ v sinji krog uklet .../ Tam nikdo ne umira /.../ življenje je kakor večnost.* (Int. 279)

Nerazumevanje teh ozadij pa vodi Komelja k oceni, da je treba *jaz* v tej filozofski pesnitvi že spet razumeti kot »vstopanje v smrt« (2, 828). Kosovel sam nasprotuje tej Komeljevi samovoljni tezi z besedami: *Sladka opojnost smrti (Tragedija na oceanu), a končno zmaga življenje /.../ kaj bi s smrtjo?* (ZD III, 698)

Kosovelov resen študij temeljev evropske filozofije, tudi Nietzscheja in Schopenhauerja (to je dokazano) vodi k razumevanju novoveškega subjekta, ki je osrednji predmet te pesnitve, nepoznavanje teh ozadij pa vodi Komelja k oceni, da sem *jaz* to pesnitev zreduciral na sentimentalno artikulirano novodobno ekološko tezo o zlitju človeka s ciklično naravo in da je treba tudi *jaz* v *Tragediji na oceanu* razumeti kot »vstopanje v smrt« (2, 828).

Kot kaže, Komelj ne razume, da je novoveški subjekt v odnosu do narave le njen eksploator, narava je zanj v linearističnem vrtincu nenehnega napredka in gospodarske rasti le neomejeni vir surovin. Za takšno početje zadnjih dvesto let je nihilizem ustaljena filozofska oznaka, ki se je kot novoveška subjektiviteta subjekta vzpostavila v kartezijski konceptualizaciji sveta, kar je človeka dokončno ločilo od narave. Narava kot res extensa je poslej zmeraj nerazumna, ogrožujoči temni fatum – kot Kosovelov temni, zla polni Ocean. Človek in njegov *jaz*, kot res cogitans pa je določen s svojo faustovsko samovoljo kot voljo do moči, kar ima zastrašujoče posledice – tudi za človeka. Antika je takšno pozicijo človeka še razumela kot tragično, zadnjih dvesto let pa je postala docela samoumevna. Kosovel jo je tematiziral v misli *narava obsovražena po človekovem pohlepu* (ZD III, 97), ki se je Komelj – značilno – nikjer ne dotakne, razen v opombi 62, iz česar pa ne napravi nobenih sklepov. Je za Komelja tudi ta Kosovelova misel »sentimentalno artikulirana ekološka teza« (2, 827)? Le kako se potem lahko naivno navdušuje nad lastno ugotovitvijo, da je Kosovel na strani oceana, hkrati pa se spotika ob mojo interpretacijo.

Kosovel je v svojem ontološkem spominu filozofsko dojel, da je ločitev človeka in narave ena najbolj katastrofalnih stvari v človeški zgodovini. In zato delal za *rešitev človeštva v celoti*. Predvsem proti moderni tehniki kot rezultatu subjektive volje do moči, kjer postane odtujena žrtev lastnega početja najprej človek sam.

Komelj na žalost spregleduje, da se je Kosovel odločil za konstruktivizem, ker je z njegovo pomočjo lahko sintetiziral *mehanično tehniko* in *organično prirodo*, ki sta si bili v dotedanji človekovi ustvarjalnosti nasprotni; dosegel je skladje zaobljene *moderne, organske tehnike z že organsko prirodo* (ZD III, 557). Tako narava ne bo več *obsovražena po človekovem pohlepu* (ZD III, 97), *organična tehnika* bo – podobno kot narava – človeku v njegov blagor.

V skladu s tem je bil v *Tragediji na oceanu* Kosovel prisiljen adaptirati ljudsko pesem o mornarju in iz aktivnega junaka napraviti junaka, ki bo v enotnosti *duhovno telesnega spet sloj med sloji*, kjer bo ponovno prišlo do *valovanja svetovne zgodovine rudnin, rastlin, živali, ljudi* (2, 819). Izničenje jaza seveda ne pomeni odsotnosti delovanja, ampak le vzdrževanje sveta brez njegovega obvladovanja, kar je daleč od nedelovanja. Tu gre za vpliv konstruktivistične 'ekofilozofije', za pritrditev cikličnemu razumevanju sveta in vesoljstva, ki ga Kosovel vidi kot *nastajanje in propadanje, oboje je ritem vesoljstva. Zato prikazuje umetnost oboje, kajti oboje pomeni le dvojni obraz porajanja* (ZD III, 97). Konstruktivnost, za katero se je Kosovel zavzel sredi leta 1925, je torej privilegirano mesto, s katerega je možno svet dojemati na nov način, zunaj renesančnega subjektivizma in njegovega tridimenzionalnega manipuliranja s svetom. V ozadju tega sta bili teorija relativnosti in kvantne mehanike, ki sta s četrto dimenzijo odprli drugačen in dotlej nesluten prostor dojemanja človeka v relativni enotnosti s svetom. Človek živi samo z naravo, brez nje bi umrl. Vse to pa je za Komelja le cenena retorika.

Komelj ne uvideva preroške napovedi *Tragedije na oceanu*, da bo potrebno vse moči nameniti preživetju človeštva. V tej luči je treba to Kosovelovo poemo brati kot optimistično poemo, ki veruje in dela za rešitev sveta in človeka, saj predlaga pot, po kateri bo to mogoče.

VIII.

Ko Kosovel omenja Tagorejevo kozmičnost in s tem povezano časovnost in prostornost, kar vse pripada vzhodnjaškemu nedualnemu odnosu do sveta, ki ne pozna delujočega subjekta, pa ob teh dveh elementih omenja še tretji, einsteinovski element, ki naj na Zahodu poveže razločenost časa in prostora, einsteinovsko gibanje. Kosovel pri Tagoreju sluti *globino najneznatnejšega pojava v človeku in prirodi, ki sta eno* (ZD III, 558). Komelj se s tem v zvezi sklicuje na mojo analizo iz pesmi *Kalejdoskop*, da je Kosovel zagledal »kozmičnost v vsakem najmanjšem segmentu prostora, tudi v najmanjši vasici« (2, 847), s čimer jaz v pesmi *Kalejdoskop* pojasnim načelo homolognosti med človekom in naravo (homologia entis), med mikro in makrokozmosom, navezujem pa se na Maleviča in Fjodorova.

Ker sta Hlebnikov in Kosovel brala Tagoreja, hkrati pa bila oba seznanjena z ruskim kozmizmom, je razumljivo, da je Kosovel v *Tragediji na oceanu* zapisal verze, ki korespondirajo s Hlebnikovom, ti že spet s Fjodorovim in ta z indijsko filozofijo, Schopenhauerjem in Nietzschejem. Če Hlebnikovljeva poezija ni nič manj poezija, ker izhaja iz ruskega kozmizma, zakaj bi bile zaradi tega težave s Kosovelovo poezijo (gl. 2, 824)?

IX.

Komelj povsem nekvalificirano bere verze *Skozi črke stopam za zlati zastor. Skozi zlate črke. Revolucija angelov*. Razume jih kot eno Kosovelovih najmočnejših pesniških podob (2, 912), kjer pa je prehod skozi črke za Komelja spet »povezan s prehodom skozi smrt« (Isto.), vse to pa z nenapisano knjigo, še eno njegovih obsesivnih tem.

Pri Kosovelu besede in prostor vzpostavijo vzajemen funkcionalen odnos, s čimer se oblikuje nov, imaginarni prostor, kot ga imenuje Lisicki, prostor, ki je zunaj tradicionalnega pojmovanja umetniškega dela. Zato je treba vztrajati pri rasti črk v prostor, ne pa se zatekati k tradicionalni poeziji, ki besedam ne dovoli gibanja, saj temelji na statičnosti in ploskovitosti besed in črk. Od tod vzklík *ne oživljajte mrtveca!* Ker samo *konstruktivnost opaža kozmos v predmetu*, je tudi v besedah *kozmos v predmetu*, le stopiti morajo v prostor, do tega pa jih ob pomoči prepriha vetrov pripravi kalejdoskopsko gibanje.

Samo prostorske črke zmorejo preseči ploskovitost črk v tradicionalni poeziji. Kosovelova beseda se postavi v *svetlobo besede*, iz česar nastane *gibanje med temi svetovi*. Dokler besede mirujejo, ne rastejo. Kosovel te črke popolnoma razloči od tistih iz pesmi *V noči ležim v svoji sobi*. Za Komelja pa sta oba primera enaka. Žal stvari niso tako preproste. Pomen, ki ga Kosovel pripisuje svetlobi v poeziji, je analogen pomenu, ki ga ima svetloba v relativnostni teoriji. Podobno Kosovel prenaša informacije v prostor z besedami, ki rasto v prostor, z *glasovi, ki so kakor stavbe*. (Int. 283) Ko začnejo rasti, z gibanjem ustvarjajo novo razumevanje prostora in časa. Na ta način je tudi z besedami dosežena postgravitacijska *revolucija angelov*. Le če črke prosto lebdijo, sledijo najkrajši poti skozi prostor-čas. Tu je treba iskati razlog, da je – tudi pri Kosovelu – vse postalo arhitektura.

V zvezi s tem po letu 2011 na žalost ni možna nobena poljubna razlaga več, tudi za Komelja ne, pa naj se mu zdi rešitev s fluidom še tako mikavna. Za črke v prostoru mi je po devetdesetih letih od prve omembe pri Kosovelu uspelo najti vir. Verzi *Gibanje. Muzika. / Črke rasto v prostor. / Glasovi so kakor stavbe. / Magija prostora. / Svetlikanje prostora*. (Int. 287) se navezujejo na filozofijo Fjodorova, ki je pisal o arhitekturi, v kateri so stavbe v svoji težnji navzgor podrejene heliotropizmu rastlin, zato po njegovem mnenju tudi besede predstavljajo žive organizme, pri katerih se menjata življenje in rast (podč. J. V.); besede se rojevajo, umirajo in se regenerirajo (Fjodorov 1906-13). Kosovelove *črke (ki) rasto*

v prostor razumejo rast kot organski, biološki proces, povezan z gibanjem: rast je zmeraj atektonična, v spiralnih zavojih postgravitacijsko usmerjena navzgor ustvarja vtis breztežnostnega lebdenja, kar vse Komelj preprosto zamolči, spregleda ali pa ne razume.

Gre tudi za zelo konkretno povezavo arhitekture in poezije, kar je povezano z Gropiusovo in Kosovelovo tezo, da poezije ni več, poezija postane po vzoru na arhitekturo prostorska kontrapesem. Zakaj Komelj zamolči Kosovelovo misel, *vse je arhitektura / pesništvo, muzika / slikarstva ni več* (ZD III, 718)? Ta je v moji knjigi prvič doživela ustrezno razlago, Komelj pa je razumljivo ne omenja, ker bi se mu sicer njegove trditve sesule v prah.

Komeljev očitek, da primerjam likovne in literarne konstruktiviste, je smešen in izvira iz Komeljevega nepoznavanja dejstva (gl. 1, 30), da so bili Hlebnikov, Majakovski, Matjušin, Tatlin in Malevič tesni sodelavci. Če že ne ve, kako je s prostorsko poezijo na področju literature, bi kot umetnostni zgodovinar lahko vedel, kako je s kontrareliefi na področju likovne umetnosti. Konstruktivistična poetika je skupaj s futuristično in učenjem ruskih formalistov le izpeljava in adaptacija slikarskih in tehnično-arhitektonskih idej nekaj starejšega likovnega konstruktivizma. Zato ni nikakršna posebnost, če je tako ravnal tudi Kosovel, ko je prenesel slikarska in arhitektonska spoznanja na področje poezije.

Marsikaj, kar Komelj pripisuje Kosovelu v zvezi z *nenapisano Knjigo* in nenapisanimi teksti, je tako splošno, da bi se lahko nanašalo na prenekaterega pesnika, kar začuda priznava tudi Komelj sam: »Koncept pisanja nenapisanega se ne omejuje le na Kosovela, ampak poskuša odpreti neki nov pogled na poezijo in pisavo kot tak« (2, 787). Ta Komeljev »nov pogled« je v literarni zgodovini že dolgo znana tema. Zakaj bi ga bilo treba kapriciozno aplicirati tudi in prav na Kosovela? Komeljeve obsesije z *nenapisano knjigo* nikakor ni mogoče povezovati s tem, da Kosovel ni objavil nobene knjige. Ne zato, ker tega ne bi hotel, ampak zato, ker mu to zaradi finančnih in drugih razlogov ni uspelo. Kosovel je k sreči še veliko več od tega, kar želi videti Komelj v svojih fantazmah o *nenapisani knjigi*.

Še namig Komelju, ki je v njegovi spremni besedi ostal neizkoriščen: če ima Pessoa sedem imen, jih ima Kosovel vsaj štiri. Iz tega dejstva Komelj ne izpelje ničesar! Trdi celo, da »Kosovel ni imel nobenega zavetja v personah, a je nosil v sebi vso tisto dispartnost in konfliktnost, ki se je je Pessoa poskušal razbremeniti z oblikovanjem heteronimov /.../« (2, 794). Že Marc Alyn je poudarjal pri Kosovelu »različne osebnosti«. Očitno je Pessoa za Komelja posebna spodbuda, ki jo navaja ob sleherni priložnosti, ko pa bi ga lahko koristno uporabil, mu zmanjka besed.

X.

Kosoveliana je s Komeljevimi tezami doživela še eno zameglitev, ki Kosovelu sicer ne bo mogla posebej škodovati, koristila mu pa tudi ne bo. Kot je za urednika Ocvirka zapisal

Grahor ob izdaji Kosovela leta 1931, je tudi Komelj s svojo interpretacijo pred Kosovela postavil motno steklo. Pojavil se je še nekdo, ki ve vse o Kosovelu, ki ve celo več od njega. Zapadel je v nepreverljiva dejstva, poljubne interpretacije in svobodne asociacije (2, 813), kar sicer očita drugim. S tem pa je Komelj skušal potisniti kosoveliano za nekaj generacij nazaj in ustvariti Kosovela, ki ne obstaja. Ocvirk bi rekel, da se je veseli bumerang vrnil h Komelju samemu.

Če bi se tega ob dobranamernosti dveh svetovalk in svetovalca pravočasno zavedel, bi krepko premislil in gotovo raje izbral kakšne druge, vsezajemajoče citate iz Kosovela. Hkrati pa se ne bi spotikal ob temeljne metodološke probleme komparativistike.

Zakaj je bilo treba za vsako ceno »Kosovela amputirati, popačiti in tudi predrugačiti /.../ v nenevarnega zapredenca v nedejavno zrenje iz daljav Smrti«? (Voglar 2019)

XI.

Komelj se ne sooči s konkretnim dogodkom na železniški postaji v Zagorju. Kaj se je dogajalo tiste usodne noči? Kako je mogoče, da je Kosovel ostal sam v ledenomrzli železniški čakalnici, medtem ko so njegovi partijski sodrugi veseljačili v soseščini v toplo zakurjenih prostorih? Je tu Kosovel začel *stopati onkraj*? Je želel kot nesporni vodja skupine, ki je skupaj z njim nastopila pred zagorskimi knapi, dokazati svojo vzdržljivost in se upreti *bohemiziranju (in) popivanju* (ZD III, 38) ter pokazati zgled? Kakšno je bilo njihovo srečanje, ko so se zgodaj zjutraj končno odpeljali z vlakom? O tem ni poročal nihče med njegovimi tedanjimi sodrugji. Je partija za Kosovela res postala *kazen in povračilo, ne pa odrešenje*? (2, 844) Je s temi verzi preroško napovedal dogodke v Zagorju? Za kakšno kazen in povračilo je šlo? Je bil to začetek spora na levici pri nas, Kosovel pa prva žrtev, ker ni želel slepo slediti svojim dogmatskim prijateljem? Je bil žrtvovan zaradi svoje nepokorščine partiji, ker si ni želel *natakiniti dogmatskih ocal*?

Je tisto noč želel na sebi preskusiti Jugovo nietzschejanstvo, ki je tedaj močno odmevalo med mladimi intelektualci na Slovenskem, je želel na sebi preskusiti trdnost svoje etične drže in tako dokazati prijateljem, ki so ga pustili samega, da ni mehkužen slabič, ki bi ga vrgla vsaka sapica. Biti nadčloveško sam po sijajnem uspehu, ki ga je doživel s svojim nastopom, ko so mu rudarske žene stoje in s solzami v očeh ploskale? Se je osamil zaradi občutka zmage, zavedajoč se, da je večer uspel zaradi njegovega *groznega boja* (ZD III, 296). In ta boj je lahko proslavil le v samoti, sam s seboj, v nečloveških, a kot pripadnik jugovskih idej zato tudi nadčloveških razmerah, ne pa v zakurjeni in zakajeni sobi ob pijači nekje v bližini železniške postaje? V njegovim zapiskih beremo: *Nimam prijateljev, kar je moje, je samota in misel.* (2, 27)

Žal se je tu začel nesrečni Srečkov padec, ki je sledil Jugovemu. Oba sta bila samotna plezalca. In smrti obeh, Juga in Kosovela, sta postali legendarni in do neke mere vse do danes nepojasnjeni. Za oba je tudi značilno, da sta vrhunec doživela v zadnjih dveh letih svojega življenja. Jug je začel plezati leta 1922 in strahovito hitro napredoval, tako da je 1923 opravil že petindvajset vzponov, naslednje, zadnje leto pa štiriindvajset. Jug je plezal od zmage do zmage in omahnil zaradi samotnega plezanja, ki ga sicer ni odobral, v resnici pa razen Jelinčiča ni našel soplezalcev. Kosovel je šel sam od poraza do poraza, ki jih je čas spremenil v zmage.

Je mogoče najti bolj nietzschejansko misel od Jugovega gesla »Na delo, ker močnejši je poklican, da vlada.« In je mogoče, da takšna misel ne bi vplivala tudi na izjemno dovzetnega Kosovela, in to celo mimo Nietzscheja, saj je imel z docentom Jugom na univerzitetnih hodnikih pred seboj živ zgled in potrditev, da je mogoče živeti v skladu z lastno filozofijo, pa naj bo ta še tako zahtevna in čezčloveška. Je tedaj naključje, če je Kosovel 1922 Obidovi pisal, da *eni živijo, da živijo* (ZD III, 351), sam pa je želel življenju vtisniti svoj pečat in postati *slovenski, sodoben, evropski in večni*. Zato mu je za nekatere tako težko slediti.

Literatura

Zbrana dela Srečka Kosovela, ki jih je uredil in spremno besedo k njim napisal Anton Ocvirk, so označena z okrajšavo ZD in rimsko številko, kot jo je uporabljal Anton Ocvirk.

ZD I prvi del, ki je izšel leta 1946,

ZD I₂ druga izdaja prvega dela, ki je izšla leta 1964,

ZD II drugi del, ki je izšel leta 1974,

ZD III in III/1 tretji del, ki je izšel v dveh delih leta 1977.

Int. zbirka Kosovelovih pesmi, ki jih je uredil Anton Ocvirk, izdanih posthumno leta 1967 pod naslovom *Integrali '26*, [1984 (2. izd.), 1995 (3. izd.)]

Fedorov, Nicolas: *Philosophie de la cause commune*. (*Filozofija občęega dela/ Философия Общего Дела*). Ur. V. A. Kojčnikov in N. A. Peterson (ur.): *Articles, pensées et lettres*. Moskva, Verny, 1906-1913.

Jakobson, Roman: *Kaj je poezija? V: Aleksander Skaza (ur.): Ruski formalisti: izbor teoretičnih besedil*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1984.

Kosovel, Srečko. *Integrali '26* [1984 (2. izd.), 1995 (3. izd.)], Ur. Anton Ocvirk. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1967.

Kosovel, Srečko. *Vsem naj bom neznan: neobjavljeni del zapuščine*. Ur. Miklavž Komelj. Novo mesto: Goga, 2019.

Stanovnik, Majda in Tone Smolej. *Anton Ocvirk*. Ljubljana: Nova revija, 2007.

Šklovski, Viktor B. *Umetnost kot postopek*. V: Aleksander Skaza (ur.): *Ruski formalisti: izbor teoretičnih besedil*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1984.

Voglar, Dušan: pismo z dne 30.12.2019, arhiv Janez Vrečko.

Voglar, Dušan: pismo z dne 04.04.2020, arhiv Janez Vrečko.

Vrečko, Janez: *Srečko Kosovel. Monografija*. Ljubljana: ZRC SAZU, 2011. (Monografije k Zbranim delom slovenskih pesnikov in pisateljev)

Zamjatin, Jevgenij: *O sintetizmu. Književna smotra* 40/XII, 1980.

Povzetek

Zgodovina se očitno ponavlja. Po tem, ko je bilo neizpodbitno dokazano, da je Kosovel odlično poznal ruski konstruktivizem, je nezaslišana Komeljeva trditev, da ga je le poskušal opredeliti. Komelj se Kosovela loti zgolj s treh interpretativnih izhodišč, ki se navezujejo na Kosovelove citate: vsem naj bom neznan, pogled iz daljav smrti in nenapisana knjiga. S tem zamegljuje že dosežena raziskovalna odkritja, mdr. tudi dvojno naravo konsov, v katerih je lirski avtocitat posebnost Kosovelove konstruktivistične lirike v evropskem prostoru, ne pa moja izmišljotina. Sicer pa se pogled iz daljav smrti naslanja samo na en vidik Kosovelovega pojmovanja smrti in ne na njegov opus v celoti. Komelj ne želi slediti povezanostim moderne fizike in poezije, zato jih nikjer ne omenja, saj zanj očitno velja Kosovelova misel, da je Einstein prepovedan in relativiteta nevarna. Poleg tega je Kosovel v svojem ontološkem spominu filozofsko dojel, da je ločitev človeka in narave ena najbolj katastrofalnih stvari v človeški zgodovini. Prav konstruktivizem je skušal znova poeniniti človeka in naravo, ker je med njima prišlo do razdora zaradi človeškega pohlepa. Komelj se ob to obrege kot »sentimentalno artikulirano ekološko tezo«. Ne vidi tudi prostorskosti Kosovelove poezije, ki je v moji monografiji prvič doživela ustrezno razlago, zato jo popolnoma zamolči, kajti nekaterih Kosovelovih pesmi ni mogoče brati kot predsmrtnih slutenj, ampak kot novemu, neevklidskemu, sferičnemu prostoru zavezane stvaritve. Med domnevno doslej neobjavljenimi pa najdemo celo stvari, ki so že v Zbranem delu. Vsekakor ima pesnik Komelj pravico brati pesnika Kosovela na svoj način, nima pa pravice neargumentirano izničevati spoznanj, do katerih je doslej prišla kosoveliana. S Komeljevo interpretacijo Kosovel postaja tuj, saj mu vsiljuje pomene, ki jih ni. Na srečo je Kosovel preveč koherenten avtor, da bi dopuščal kaj takega. Komelj bi si moral najti boljše svetovalce, ki bi ga opozorili na njegove stranpoti in zanesenjaške rešitve.

Ključne besede

Kosovel, konstruktivizem, impresionizem, ekspresionizem, gravitacija, potujitev, teorija relativnosti

Summary

History clearly repeats itself. After it has been proven conclusively that Kosovel was well acquainted with Russian Constructivism, Komelj's claim that he only attempted to define it is outrageous. Komelj addresses Kosovel from only three interpretative starting points that relate to Kosovel quotations: "let me be unknown to all," "a view from the distance of death," and "unwritten book." This obscures research discoveries already made,

including the dual nature of cons, in which the lyrical self-quotation is a specific feature of Kosovel's Constructivist lyricism in the European space, and not my invention. Otherwise, a view from the distance of death relies on only one aspect of Kosovel's conception of death, and not on his entire oeuvre. Komelj cannot be bothered to trace the connections between modern physics and poetry, so he does not mention them anywhere, since Kosovel's idea that Einstein is forbidden and relativity is dangerous obviously applies to him. Moreover, in his ontological memory, Kosovel philosophically understood that the separation of humans and nature is one of the most catastrophic things in human history. It was Constructivism that tried to reunite humans and nature, because there was a rift between them due to human greed. Komelj snubs this as a "sentimentally articulated ecological thesis." He also fails to see the spatial nature of Kosovel's poetry, which was first properly interpreted in my monograph, so he is completely silent about it, since some of Kosovel's poems cannot be read as premonitions of death, but as creations bound to a new, non-Euclidean, spherical space. Among the supposedly previously unpublished items, we can find some that are already in the Collected Works. Certainly the poet Komelj has the right to read the poet Kosovel in his own way, but he does not have the right to invalidate without argumentation the findings that the field of Kosovel studies has produced so far. Under Komelj's interpretation, Kosovel becomes alien, since he imposes meanings on him that do not exist. Fortunately, Kosovel is too coherent an author to allow something like this. Komelj should find better advisers to caution him against his misguided and overenthusiastic solutions.

Key words

Kosovel, Constructivism, Impressionism, Expressionism, gravitation, gruzification, theory of relativity

Literarna scena v avstrijskem Gradcu

Petra Kolmančič

Poseben tematski sklop v tokratni številki Dialogov je posvečen literarni sceni v Gradcu, avstrijskem mestu, ki ga z Mariborom povezuje dolgoletno partnerstvo v okviru ideje pobratenih mest. V pogovoru s pisateljico in glavno urednico literarne revije *Lichtungen* Andree Stift-Laube ter pesnico, prevajalko in sodelavko revije Daniela Kocmut predstavljamo položaj literature v mestu, v katerem ima uredniške sedeže kar šest literarnih revij. Zanimala nas je vloga literarne revije kot medija in kritični potencial revij v avstrijskem javnem prostoru. Pogovarjali smo se o dolgoročnih učinkih programa Evropska prestolnica kulture (Gradec, 2003) in kako so le-ti povezani z literarno sceno v Gradcu. Gostji našega intervjuja izpostavita aktualne literarne projekte v mestu ter predstavljata zanimiv literarni rezidenčni projekt, mestnega graškega književnika ali književnico, ki na povabilo občine leto dni živi in ustvarja na grajskem hribu v Gradcu ter zaznamuje literarni utrip mesta s svojim ustvarjanjem in navzočnostjo.

Intervjuju sledi sklop prevodov poezije in proze. Prevajalki Urška P. Černe in Daniela Kocmut sta pripravili prevode iz izbranih del uveljavljajoče se generacije avtoric in avtorjev, ki v tem trenutku pomembno sooblikujejo graški literarni prostor. Na straneh, ki sledijo, bomo lahko prebrali cikel pesmi večkrat nagrajenega avtorja Andreasa Unterwegerja (1987), ki je pisatelj, glasbenik in urednik revije *manuskripte*, cikel poezije Maria Hladicza (1984), prejemnika nagrade za podpiranje književnosti mesta Gradec, cikel pesmi članice graške literarne skupine „plattform“ in prejemnice nagrade občinstva Ingeborg-Bachmann-Preis Valerie Fritsch (1989) odlomek iz romana večkrat nagrajene pisateljice, pesnice in esejistke Andree Stift-Laube (1976), eksperimentalni cikel pesmi Stefana Schmitzerja (1979), pesnika, performerja, kritika in dramatika, katerega izbrano poezijo že lahko beremo v slovenščini (*Denunciacije* v prevodu Tanje Petrič, 2013), ter cikel nove, še neobjavljene poezije pesnice, lektorice in prevajalke Daniele Kocmut (1980), prejemnice nagrade za prvenec *zwiesprachig* (založba Leykam, 2013), Lirikonovega zlata 2015 ter nagrade Koroška v besedi za poezijo v slovenščini 2019.

Katere teme torej vznemirjajo novo literarno generacijo v Gradcu in kaj vznemirljivega se odvija na literarnem področju v drugem največjem avstrijskem mestu – odgovore na ti dve vprašanji najdete v posebnem sklopu tokratnih Dialogov na naslednjih straneh.

• Daniela Kocmut (levo) in Andrea Stift-Laube

P O G O V O R

Andrea Stift-Laube, Daniela Kocmut:

**»Gradec tako kot
celotna Avstrija
močno podpira
mlade umetnice in
umetnike.«**

Pogovarjala se je *Petra Kolmančič*

Revija za literaturo, umetnost in kritiko *Lichtungen** je v letu 2019 obeležila 40. obletnico izhajanja. Ob tem je revija doživela manjšo vizualno prenovu, napovedana pa je tudi programska prenova. Posamezna številka izhaja v 1100 primerkih, obsega pa prispevke s področja literature, likovne umetnosti, filma, kritike ...

Pogovarjali smo se z odgovorno urednico revije, pisateljico, publicistko Andreo Stift-Laube ter pesnico, prevajalko in sodelavko revije Danielo Kocmut.

* Ime revije bi bilo v slovenščino mogoče prevesti kot »Razjasnitve«.

Kakšen položaj ima vaša revija v Gradcu, v katerem ima uredniške sedeže kar šest literarnih revij, denimo uveljavljena revija *manuskripte*, v kateri so se na začetku svojih literarnih poti pojavljali avtorji velikega formata, kot so Peter Handke, Elfriede Jelinek, Gerhard Roth in številni drugi? Kakšen je njen položaj širše, izven regije?

Andrea Stift-Laube: Reviji *Lichtungen* se je uspelo uveljaviti kljub velikemu številu drugih literarnih revij, postali smo stalnica graške kulturne scene in revija je tudi zaželeno kot partner pri izvedbi projektov. Zunaj avstrijskih meja smo poznani po mednarodnih dosjelih in mednarodnih projektih, predvsem na območju jugovzhodne Evrope. To je ena od prepoznavnih značilnosti naše revije: objave prevodov literatur iz drugih dežel, ki jim nudimo vidnost v nemško govorečem prostoru.

Daniela Kocmut: Veseli nas, da je kar nekaj znanih mednarodnih avtorjev/avtoric imelo prvo objavo v nemščini prav v naši reviji. In veliko avstrijskih avtorjev, ki danes objavljajo pri največjih založbah v Nemčiji, je imelo prvo literarno objavo prav v reviji *Lichtungen*.

Globalno gledano se danes bralstvo tiskanih medijev krči, kar je povezano s splošno inercijo, zmanjšuje se tudi družbeni pomen splošne omike, ki je včasih bila nepreklicno povezana tudi z rednim spremljanjem specialnih tiskovin, kot so literarne revije ter revije za umetnost; ugled revijam upada. Kakšno vlogo ima literarna revija kot medij v avstrijskem javnem prostoru in življenju? Katere so najbolj referenčne avstrijske revije te vrste? Ali so za literarne revije v Avstriji značilni krogi ustvarjalcev, ki so povezani samo z določenimi revijami?

Andrea Stift-Laube: Avstrijci sebe med drugim vidijo kot kulturni narod. Revija prejema subvencije, s katerimi smo zadovoljni in uživamo podporo javnih ustanov. Z leti opažamo tudi počasno, a stalno povečevanje števila naročnikov, zato smo previdni, ko gre za pretirani kulturni pesimizem. Najbolj znane avstrijske literarne revije so vsekakor *manuskripte*, *Lichtungen*, *wespennest*. Vsaka revija ima na nek način svoje »domače« avtorje in prav je tako. Veseli nas na primer, da je Clemens J. Setz imel svojo prvo objavo pri nas in še vedno redno piše za našo revijo.

Daniela Kocmut: V Avstriji je literarna scena zelo raznolika, zato obstaja tudi veliko literarnih revij, je pa tudi – ker je velika dežela – deloma vezana na lokalne scene. Dunaj kot velemesto ima svoje literarne kroge na različnih področjih, Gradec kot drugo največje mesto ima tradicijo iz šestdesetih let, ko je nastal umetniški center Forum Stadtpark, kjer so takrat nastopali Peter Handke, Wolfgang Bauer, Alfred Kolleritsch, Barbara Frischmuth itn. Tudi literarne hiše (Literaturhäuser) v vseh deželnih glavnih mestih in literarni centri imajo pri tem nekaj vpliva – koga vabijo na branja, festivale in kakšen je njihov program. To tudi kar nekaj pove o literarni sceni v Avstriji.

Po letu 2000 je revija doživela konceptualno prenovu – domet je od regionalnega razširila na mednarodno prizorišče, povezali ste se z evropskimi revijami. Do spremembe je prišlo, ker je bil Gradec leta 2003 Evropska prestolnica kulture. Opišite nam, prosim, uredniško politiko ter izpostavite zanimive projekte in sodelovanja, zanimajo pa nas tudi morebitni dolgoročni učinki programa Evropska prestolnica kulture, ki so povezani z literarno sceno v Gradcu.

Andrea Stift-Laube: Takratni zelo aktivni glavni urednik Markus Jaroschka si je z veliko časa in energije prizadeval, da je oblikoval revijo v takšno, kakršna je zdaj. Ustvaril je pravo mrežo okoli revije, sestavljeno iz avtoric, avtorjev, prevajalcev, prevajalk, inštitucij ... Gradec kot kulturna prestolnica je bil tudi motor, ki je poganjal postavitev te mreže tako na široko, ampak verjetno bi Jaroschki uspelo tudi brez leta 2003. Takratni projekt *transLOKAL*, ki je povezal 25 evropskih mest, s svojo povezovalno močjo še danes učinkuje zelo pozitivno. Dolgoročni učinek kulturne prestolnice je bil morda ta, da se je Gradec spet bolj osredotočil na utrip lastne scene – kar je pripeljalo do letošnjega projekta Kulturno leto 2020 (Kulturjahr 2020), ki pa je zaradi koronakrize prestavljen. Tudi tukaj *Lichtungen* sodelujejo s projektom. (<https://www.kulturjahr2020.at/>)

Daniela Kocmut: Na tem mestu lahko dodam, da je Andrea Stift-Laube s kolegicama (ki sta urednici literarnih revij *perspektive* in *ausreißer*) razvila zelo zanimiv projekt *litzeit:trilogie*, ki združuje besedila avtoric in avtorjev vseh treh literarnih revij, in ta besedila bodo na voljo v več jezikih in objavljena v dveh izdajah posebnega časopisa v sklopu Kulturnega leta 2020 – ki se bo nadaljevalo še v letu 2021. Vključeni bodo predvsem jeziki, ki se pretežno govorijo v Gradcu (teh pa je več kot sto!).

Mesto Gradec ima zanimiv literarni rezidenčni projekt, mestnega graškega književnika ali književnico, ki na povabilo mesta živi in ustvarja na graškem gradu. Veliko imen gostujočih avtoric in avtorjev je povezanih z revijo *Lichtungen*?

Andrea Stift-Laube: Graški mestni pisatelj, graška mestna pisateljica je enoletna literarna rezidenca neposredno na Schloßbergu, na grajskem hribu. Pristojni za ta projekt so kulturni urad mesta Gradec (Kulturamt) v sodelovanju z društvom za kulturno posredovanje (Kulturvermittlung Steiermark). Sodelujem v žiriji in vsako leto dobimo veliko število zanimivih prijav. Dejstvo, da v nekem mestu lahko živiš in ustvarjaš celo leto, ponuja veliko možnosti za sodelovanje avtorice ali avtorja z lokalno kulturno sceno – med njimi tudi z našo revijo. Poleg tega pa se razvijajo tudi – in to je še posebej lepo – prava prijateljstva, ki presegaajo osnovno poslanstvo projekta, torej delo izbranega avtorja ali avtorice v novem okolju.

Daniela Kocmut: To je odlična rezidenca, ki avtoricam in avtorjem nudi prikupno stanovanje na vrhu hriba in mir za delo, pa tudi čas, da spoznajo mesto in literarno sceno na

svoj način. Na isti lokaciji so nameščeni tudi pisatelji, ki so vključeni v druge projekte literarnih rezidenc, npr. *Writer in residence*, *Writer in exile*. Kar se tiče prijateljstva, je leta 2005/2006, ko je tukaj živel pesnica in pisateljica Maruša Krese, na njeno pobudo nastal celoletni projekt, ki je združeval graške in štajerske avtorje, posledično pa tudi knjiga s prispevki teh avtorjev, ki so se družili na hribu. Maruša je tako povezala ljudi, ki se sicer srečujejo le tu in tam na branjih, in ljudi, ki se sicer morda sploh ne bi družili. Z Marušo smo razvili pristno prijateljstvo, prav tako z njenim sinom Davidom Šalamunom, ki je v tem času in še kasneje živel v Gradcu.

Kako pa je sicer v mestu Gradec poskrbljeno za literarne ustvarjalce? Kakšne so možnosti objav, nastopov, prevodov? Kako je z založniško sceno?

Andrea Stift-Laube: Gradec tako kot celotna Avstrija močno podpira mlade umetnice in umetnike. Imamo veliko štipendij in subvencioniranih nagrad, za katere se lahko prijavijo, veliko javnega interesa in publiko, ki je željna izobraževanja. Književnost živi na veliko mestih: v kulturnem centru KULTUM (Kulturzentrum bei den Minoriten), v deželni knjižnici, v mestnih knjižnicah, v Literarni hiši ... Na področju založništva pa ni tako rožnato. V Gradcu imamo trenutno le eno založbo z mednarodnim dometom, to je založba Droschl Verlag. Njihov program je po obsegu skromen, ampak prefinjen, moč in položaj so si utrdili že v preteklosti. Lepo bi bilo, če bi obstajala založba, ki bi načrtno podpirala graške avtorice in avtorje.

V čem je graška literatura posebna, drugačna; kakšni so njeni potenciali? Kako je literatura vpeta v siceršnje kulturno dogajanje v mestu? Se literatura denimo povezuje z gledališčem, glasbo, filmom? Katere zanimive literarne projekte bi predstavili bralcem revije Dialogi?

Andrea Stift-Laube: Graška literarna scena je kot Gradec sam. Ravno dovolj velika, da je še pregledna. Vsak pozna vsakega. Spoštovanje do dela drugih avtorjev je zelo veliko. Gledališče, glasba in film pa se odzovejo na literaturo šele, ko avtorji postanejo slavni – to je škoda. Vsekakor priporočam bralkam in bralcem revije Dialogi, da vzamejo v roke eno naših številnih literarnih revij.

Daniela Kocmut: Imamo še kar aktivno sceno za mladino, ki piše – delavnico za mladino *Jugendliteraturwerkstatt*, literarno skupino *plattform*, kjer se zbira veliko študentov germanistike, ki sami pišejo in iz katere je prišlo tudi nekaj danes uveljavljenih avtorjev. Imamo močno in zelo dobro obiskano sceno na pesniških slamah, kamor pride do sto mladih, včasih še več – npr. ko je avstrijsko prvenstvo v pesniškem slamu.

Kakšni so stiki med različnimi literarnimi generacijami? Kdo so avtorji, ki so v preteklosti najbolj zaznamovali mesto s svojim literarnim ustvarjanjem in prisotnostjo ter katera so vodilna literarna imena v Gradcu danes?

Andrea Stift-Laube: Enkrat na leto imamo „veliko branje“ graškega društva pisateljic/pisateljev (Grazer Autorinnen Autorenversammlung) – tukaj nastopajo druge avtorice in avtorji kot na vsakoletnem bralnem praznovanju (Lesefest) v KULTUM-u. Seveda se nekateri tudi prekrivajo. To sta dve iz vrste prireditelj, kjer »se srečaš«. Vedno je dobro vzdušje. Drug drugega cenimo in se dobro razumemo. Seveda ima Gradec pomembno literarno preteklost, ampak imamo tudi pomembno sedanost – Clemens J. Setz in Valerie Fritsch sta naša avtorja, ki sta pristala pri založbi Suhrkamp, eni največjih in najbolj uglednih založb v Nemčiji, poleg tega imamo Olgo Flor, ki je ostra premišljevalka, Gertrude Grossegger, bistroumno pesnico. Lahko bi naštetela še za cele strani imen in njihovih lastnosti, imamo namreč odlične avtorice in avtorje.

Daniela Kocmut: Eno teh imen je gotovo tudi Andrea Stift-Laube, ki ni le uspešna pisateljica, temveč tudi resnično obvlada »večopravilnost« na področju okoljevarstva in varstva živali, angažira se tudi po šolah in v raznovrstnih projektih. Predvsem pa je dobro povezana z ogromno avtorji, kajti z leti je spletla široko mrežo literarnih akterjev in založb, delala je za obe vodilni literarni reviji v Gradcu, najprej za *manuskripte*, zdaj pa vodi *Lichtungen* kot ena najbolj empatičnih in razumevajočih »šefic« in pa seveda tudi – ko gre za kakovost besedil – zahtevnih glavnih urednic.

V enem izmed intervjujev ob 40. obletnici izhajanja ste napovedali, da je vizija uredniške politike v prihodnje opustiti tradicionalno politično zadržanost in da se zavzimate za izražanje bolj drznih stališč, ostrih kontur. Kakšen je kritični potencial revije *Lichtungen*? Na kakšen način obravnavate aktualne kulturno-politične teme? Kako pomembno za stik z bralci in javnostjo je, da revija zavzame jasno etično ali politično držo? Kako biti aktualen, relevanten in zanimiv na področju revijalnega tiska v 21. stoletju?

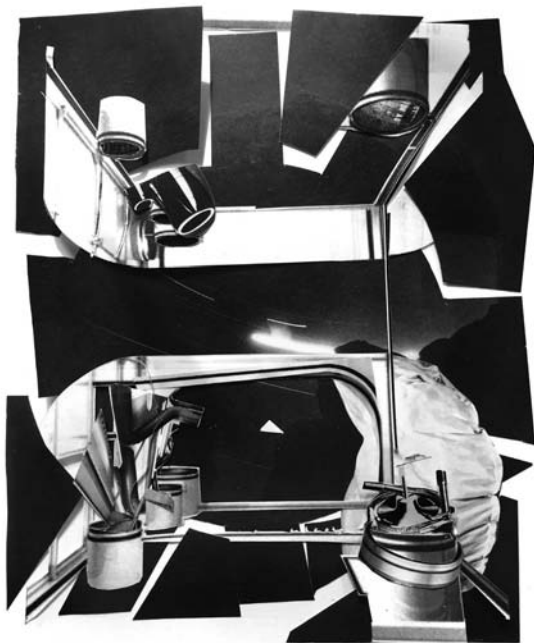
Andrea Stift-Laube: S temi vprašanji se ukvarjamo pri vsaki izdaji, pri vsakem besedilu, ki ga beremo, ocenimo in morda tudi objavimo. Seveda nam je pomembno, da obravnavamo aktualne teme, ki potem tudi smejo biti oz. naj bodo politične – ampak v prvi vrsti morajo biti zmeraj literarne. K sreči ne manjka besedil, ki izpolnjujejo vse omenjene kriterije.

Daniela Kocmut: V sklopu naše prenove je bilo pomembno, da revija postane bolj odprta za nove formate, za nove poskuse in za nov dizajn, za novo obliko. Predvsem pa zdaj objavljamo daljša besedila tudi na naši spletni strani (začeli smo spet objavljati dramska besedila, ki so pogosto daljša, zato so delno objavljena na spletni strani) in morda bomo v prihodnje bolj in bolj prisotni na spletu, tudi zdaj, v času korone, se je literarni svet srečaval in se še vedno srečuje na spletnih portalih (Facebook, Twitter, Instagram itn.), morda se bo ta svet – zelo verjetno – tudi razširil in bodo avtorice/avtorji v prihodnje tudi pogosteje imeli performanse, branja na svojih spletnih straneh, na straneh svojih založb? Kdo ve ... tudi to so relevantna vprašanja ... kako bo šlo naprej, ampak trenutno je težko napovedovati, ker se je svet v zadnjih mesecih ne le malo, ampak precej spremenil ...

LICHTUNGEN 161

Schwerpunkt: Katalanische Literatur

Zeitschrift
für Literatur,
Kunst und
Zertrümm
#161/2020
41. Jahrgang

• Naslovnica revije *Lichtungen*

Kako je s financiranjem revije in kakšna je njena dostopnost? Kakšno je razmerje med naročniki in nerednimi kupci? Kako država izbira in podpira revije, kot je *Lichtungen*? Ali si lahko obetate dolgoročno stabilnost?

Andrea Stift-Laube: *Lichtungen* deluje v dobrih razmerah, kar pomeni, da imamo dobro finančno osnovo. Revija obstaja 40 let in naši podporniki, ki nas subvencionirajo, tudi lepo ravnajo z nami. Seveda je naša velika želja, da ne bi bili odvisni samo od finančnih podpor in veselimo se vsakega novega naročnika in vsakega naročila kot majhni otroci. Ker ta naročila niso tako redka, se pogosto veselimo in smo na splošno srečno uredništvo.

Daniela Kocmut: Odkar se je naši ekipi pridružila Andrea, gre navzgor, ker je nekomplificirano uvedla novosti in našla nove poti – tudi s pomočjo spletnih portalov in svojih mrež – da smo postali še bolj vidni in da se je sedaj, po obnovi revije novembra 2019, povpraševanje še povečalo, saj je bralcem in bralkam revija v novi obliki in obleki bolj všeč, ker je tudi bolj sodobna in praktična in s tem bolj atraktivna in vmes objavljamo tudi znana imena – prav tako kot neznana – tako, da je za vsakega nekaj.

V Sloveniji se je včasih o objavah v revijah debatiralo, objave so redno brali literarni ustvarjalci in ustvarjalke, uredniki in urednice, lovci na talente, založniki ... Kako je s tem v Avstriji? Ali danes (še) obstaja polje tovrstne razprave? Ali lahko objava v reviji vpliva na izid knjige, objava prevoda na zakup avtorskih pravic, recenzija na odločitev o nakupu literarnega dela?

Andrea Stift-Laube: Tukaj se ravno ničesar ne spomnim – torej bi raje rekla ne.

Daniela Kocmut: Pri tem bi lahko dodala samo to, da imajo več vpliva na nadaljnjo pot besedila revije, kot je npr. *Literatur & Kritik*, kjer objavljajo tudi kritike. Vsekakor pa je tako, da lahko avtorji in avtorice, ki še nimajo objave v fizični obliki, z objavo v literarni reviji stopijo do založb, agentov ali založnikov in tako je že nekaj mlajših literatov imelo malo lažji dostop do založniškega sveta.

Veliko literarnih vsebin je danes dosegljivih brezplačno po spletu, kjer je na voljo resnično veliko (literarnih) portalov in možnosti objav. Gre za obsežen nov prostor, ki ga nove generacije jemljejo kot nekaj samoumevnega. Kakšno je vaše videnje tega pojava? Ali so s tem literarne revije še dodatno ogrožene?

Andrea Stift-Laube: Mislim, da je pomembna zlata srednja pot, kot se reče po nemško, torej zlata sredina. *Lichtungen* so v prvi vrsti tiskan izdelek. Že o sami haptičnosti papirja smo pri »relaunchu« dolgo razpravljali. Kot revija nismo samo besedila – smo tudi format, pisava, znamka, celota, ki si jo po možnosti postavimo na knjižno polico ali jo »vlačimo« s sabo v torbici. Kljub temu imamo profesionalno predstavitev na spletu, kjer je mogoče brati tudi nekatera besedila in aktivni smo na Facebooku, Twitterju in Instagramu. Zakaj? Ker tako naš tiskani izdelek najdejo tudi nove bralke in bralci.

Daniela Kocmut: Kot že omenjeno, se je naš svet v letu 2020 že tako močno spremenil, da ne vemo, kako bo šlo naprej, npr. z navzočnostjo na spletu, vsi akterji v literaturi bodo – po moje – bolj aktivni tudi na spletu, saj so mlade avtorice in avtorji s tem odraščali in prihodnje generacije bodo še bolj povezane s spletom in računalniškimi pripomočki, s telefoni in s slikami. To bo zagotovo vplivalo na njihovo pisanje, ustvarjanje – morda lahko pričakujemo krajša besedila in več slik? Kot protiutež pa bodo morda pisali daljša besedila, v zadnjih letih tudi v nemškem prostoru objavljajo romane s 500 in več stranmi. V zadnjih mesecih, ko so ljudje brskali po svojih policah in vzeli v roke knjige, ki so jim že prej bile pri srcu ali pa imeli čas za branje daljših romanov, kot ga imajo sicer morda samo še na dopustu, pa so renesanso ponovno doživela klasična dela.

V reviji *Lichtungen* objavlja veliko novih, perspektivnih imen, ki se šele uveljavljajo na avstrijskem literarnem prizorišču. Katere teme vznemirjajo novo literarno generacijo v Gradcu in širše v Avstriji?

Andrea Stift-Laube: Prihodnost, podnebne spremembe.. Novi bidermajer se je razvil iz tega. Ampak tudi poigravanje z novimi oblikami in jeziki.

Daniela Kocmut: Clemens J. Setz piše v prenovljeni reviji kolumno o poeziji na nepričakovanih mestih, kot npr. na spletu: twitter poetry, instagram, poezija v kuharicah in receptih itn., smo že radovedni, o čem bo govora v njegovem prihodnjem prispevku. Se pravi: oblike poezije se spreminjajo in gredo s časom. Kje vse se dandanes skriva poezija, vidimo predvsem na spletu, kjer ogromno pisateljic in pisateljev objavlja svoja besedila, nastopa z njimi, v prihodnje verjetno tudi v on-line literarnih revijah, tukaj ima Slovenija že dolgo podlage, ki so zelo aktivne, npr. AirBeletrina, Locutio itd. In veliko literarnih revij in založb, ki imajo dobre spletne stani, ki vabijo, da jih obiščemo, brskamo po njih ... Te so za nas, prevajalke in prevajalce, zelo pomembne, da vidimo (tudi od daleč), kaj se dogaja v Sloveniji, in dogaja se veliko. Zanimivo je tudi to, kar je enkrat pred leti v pogovoru navrgel Miha Mazzini, ki je dejal, da na Facebooku vsak dan bere tako zanimive prispevke ali komentarje, ki bi jih rad videl ali bral v večjih slovenskih časopisih.

Na katerih področjih avstrijske literature vidita zanimiva vrelišča?

Andrea Stift-Laube: Mislim, da se bo literarna scena še več let ukvarjala s tem, kako lahko ravna z od založb neodvisnimi oblikami publikacij (npr. samozaložništvo in družbeni mediji). Kajti tam so kreativni impulzi in neprisiljena, sproščena sla po pisanju, ki so jih »pravi« predstavniki literarne scene doslej gledali postrani. Clemens J. Setz se v svoji kolumni o poeziji na nepričakovanih mestih na zelo zabaven način ukvarja s temi novimi literarnimi oblikami, ki nas presenečajo.

Daniela Kocmut: Trenutno predvsem to, kako literatura potrebuje publiko in publika literaturo, kako pomembna »hrana« je književnost, ker brez nje ne moremo živeti, in kako politična je zdaj postala tudi celotna tema kulture v času koronakrize, ko veliko umetnikom res gre za golo preživetje, za vsakdanji kruh tako rekoč in ne le za prisotnost na spletu.

V letu Evropske prestolnice kulture 2012 v Mariboru se je literarna revija *Lichtungen* predstavila z obsežnim čezmejnim literarnim projektom, s katerim je nadaljevala dolgoletno partnerstvo med Gradcem in Mariborom. V izdaji revije št. 129/2012 so bila objavljena izbrana besedila 12 avtoric in avtorjev iz Maribora in Gradca v slovenščini in nemščini, ki so bila predstavljena na štirih branjih – dveh v Gradcu in dveh v Mariboru, spomladi in jeseni 2012. Kakšen pa je sicer med prebivalci Gradca in širše odnos do slovenske literature in kako bi jo vi umestili na širši literarni zemljevid Evrope?

Andrea Stift-Laube: Slovenščina je zelo lep in melodičen jezik in v Gradcu se morda tudi zaradi spremenljive deželne zgodovine počutimo zelo povezani s tem jezikom. V

uredništvu Lichtungen imamo dodano vrednost z Danielo Kocmut, ki je dobro povezana prevajalka z veliko izkušnjami – tudi zato radi in pogosto objavljamo prevode. Mislim, da slovensko govoreča skupnost med Gradcem in Radgono postaja tudi vedno močnejša in vidnejša.

Daniela Kocmut: Literarni stiki med Mariborom in Gradcem so bili v zadnjih dveh desetletjih res dobri, ker smo se pogosto povezovali in srečevali (in se bomo spet!) s pomočjo Inštituta za slavistiko in prevajalskega oddelka na graški univerzi, Pavlove hiše, Društva Avstrijsko-slovensko prijateljstvo, Kluba slovenskih študentk in študentov v Gradcu, gledališča *werkraumtheater*. V zadnjih letih, odkar imamo Slovensko čitalnico v deželni knjižnici, pa vse te inštitucije sodelujejo, imamo »en«
prostor za vse in redno tudi vabimo slovenske književnice in književnike z različnih področij, da tudi Gradčani in Gradčanke spoznajo sodobno slovensko literaturo in kulturo in to v slovenskem jeziku, ne le v prevodih. Na tem mestu moram prav posebej omeniti trud Susanne Weitlner in prof. Kasilde Bedenk, ki sta v zadnjih letih omogočili toliko predstavitev, branj in srečanj. Brez povezovanja v živo ne bi bilo toliko novih idej in načrtov za prihodnost in predvsem tudi prijateljstva! Vsekakor je zanimanje za najbližje sosede v Gradcu zelo veliko, sama sem več let poučevala slovenščino v sklopu izobraževanja odraslih in potrdim lahko, da je zanimanje veliko, tudi zato, ker ima veliko Gradčanov oz. avstrijskih Štajercov tudi kakšne slovenske korenine, kajne Andrea?

Hvala za vajin čas in odgovore.

Daniela Kocmut

Po(po)lni dnevi

Dan

Ne vem kako poimenovati dan
ki mu ni moč najti imena
ker je postavil ves svet na glavo
moj svet
tvoj svet
ki ni več najin
ta dan je obrnil vse
podrl in odprl
vsa vrata
vsa okna
da lahko končno zadihava
zrak
in mir

dan odločitve
za nov začetek
za zapis neke druge preteklosti

za načrtovanje novih in lastnih meja
življenjskih linij izven
prostora in časa
in naju

na drugi strani vrta nekje
se knjiga sama lista naprej
in zapisuje nove zgodbe
na praznih listih

zgodbe novih življenj
ki jih bodo nekoč
nadaljevali otroci

Kot iz papirja

Kot na papirnati ladjici
 te odpelje
 v beli dan
 sveže opran
 ki ga po centrifugah
 preteklih noči
 ni treba ožeti
 nikoli niso bile temne
 (dobro, da noči ne znajo govoriti)
 kot iz papirja je morje
 ki te nikoli ne zmoči
 ker se noge nikoli ne dotaknejo tal
 ker glava ne išče misli ki pridejo same
 a valovi ti tu in tam butajo okrog ušes
 pena mrzlega zraka ti biča v zagorela lica
 rdeča in raskava
 koža kaplja od vročine
 tihe besede hladijo duha

endogene droge
 so najboljše

Fabjanu

Tvoje prve in zadnje
 pesmi
 so tvoje prve in zadnje
 besede
 v tvojih jezikih
 so »ti«
 od
 A do Ž
 od začetka do konca
 med vrsticami
 sanje otroka
 ki je med verzi
 pustil sledi
 povsod nas obdaja tvoja senca
 ki si nam jo pustil
 ko si bil sonce

Gradec, 5. 5. 2020

Ti in jaz

Med ti in jaz
 je še veliko drugih osebnih zaimkov
 veliko besed imen in črk
 a še več je
 molčanja
 in p r e s l e d k o v
 ...

Dvojina

Sta dva
 ki najprej sta
 in sta potem
 bila
 dva

Dvojezičnost

Govorila sva
v različnih jezikih
v skupni dvojezičnosti
a nisva povedala vsega
si nisva povedala vsega
in vse kar je koncu ostalo
je brezjezičnost

Do konca : Bis ans Ende

Tako daleč : So weit
je prišel : ist das Ende
konec : unserer
najinega : Welt
sveta : gekommen

mrzlo je tu : es ist kalt hier

zdaj : nun
je : ist es
čas : an der Zeit
da : nach
greva : Hause
domov : zu gehen

Daniela Kocmut, rojena 1980. v Mariboru, od leta 1991 odraščala dvojezično na avstrijskem Koroškem. Živi in dela v Gradcu kot literarna prevajalka, pesnica in lektorica (Lichtungen). Študij prevodoslovja v Gradcu in Dublinu. Številne prevajalske štipendije. Objave pesmi v različnih literarnih revijah. Publikacija: *zwiesprachig* (založba Leykam, 2013) in posamezne pesmi v antologijah. Nagrada za prvenec Literaturpreis der Steiermärkischen Sparkasse 2013, *Lirikonov zlát* 2015, nagrada *Koroška v besedi* za poezijo v slovenščini 2019.

Andreas Unterweger

Pesmi

Starši

Njihov pôt / je morje / staršev;
centrifuga / valovi
staršev;
hlipanje muce, ki jo grizejo boljhe
zunaj, pred oknom,
je, za uho staršev,
galebji vrišč
(„pesem morja“).

Starši: vsak večer
ostajajo / na zapuščeni obali
(drobtine na leseni kuhinjski mizi
so pečena plaža staršev)
levo igrače desno črepinje
kot naplavine

poslednje plime.

Kdor jih vidi takole, ne bo verjel,
da so se „m. s.“
ne tako davno tega (v 60. letih),
na neki niti ne kaj prijaznejši obali
(*Desolation Island*)
kazali „v čisto drugi luči“.

Navedek:

„Odlično plavajo in se potaplajo, izvajajo
brze obrate [...], vneto in spretno lovijo
svoj plen [...] ter znajo plavajoč dohiteti
celo vodne ptice, na primer pingvine.“
(*Brehmovo Življenje živali*)

Mnja. Saj menda nismo več v letu
1866,
tam daleč, daleč kot Mlečna cesta
od pesmi srebrne pene
subpolarnega pasu
leži
pustota

sodobnosti. Tukaj pa
„so nebogljeni [...]“
naglo so trudni [...]“
trup ob vsakem sunkovitem gibu potre-
sava kot želatine poln orjaški meh [...]“
se samcem [le tu in tam] globoko iz prsi iz-
vije njihov nenavadni, bikovemu podobni,
a bolj zategnjeni, rožljajoči rjovež [...]“
molči [a večinoma]

strahoma

celotna družčina

in se

trpno vda

v neizogibno usodo.“
(Prav tam.)

Nobena pesem

Nobena pesem
mi ni nikoli pomenila toliko
kot en sam SMS
tebi

Pa čeprav
v mobi tipkam
tako malo vrstic
tako malo znakov
noč za nočjo
sam in
neskončno počasi

Vsega 160 znakov
največ
in en znak je tako malo
tako malo
en znak
je manj kot beseda
pogosto niti ne črka
temveč le pomišljaj
ali pika
ali še manj
znak
je razmik
to
pove res
vse

Največ 160 razmikov torej
za povedati nič
oziroma nič
kar ne bi bilo že tako znano
(veš
kaj mislim)

V ranem svitu
potem SMS
(saj ne da bi mi kakšen kdaj uspel)
končno pošljem
na tvojo
neznano številko

Noč za nočjo
pošiljam
nič
nikomur

Celo večnost že
čakam odgovor

„Strokovnjaki za ljubezenske zveze“

Vsi kamni niso troli, ampak vsi troli
se znajo vesti kot kamni
tako popolno, da še do danes
nihče ni videl kakšnega trola,
ki po telesni konstituciji & načinu življenja *ne*
bi bil tak kot kamni
kot prodniki, kot skalne gmote drugi ...

Pa vendar: kamne se še naprej splača imeti
pod drobnogledom, (najbolje: brez mežikanja!)
ves čas: njihovo opotekanje, njihova „erozija“ je –
kajti, kot vemo, „vse do danes“
za kamne ni prav
dolga doba – celo za tiste ne,
ki se kot troli, ki se kot kamni

držijo, zadržano.

DedInJezik

Oklepniki žetvene divizije so se
včeraj zjutraj valili skoz našo vas.

Koruza je stala vkopana štiri kilometre severno.
Pokosili so jo, pokončali do tal.

Na bojišču je šele proti večeru spet
zavladal molk, tako rekoč: *mir* –

beseda, za katero svetovnemu jeziku vojn,
v katerem moram pisati, manjkajo podobe.

Sončnice

Sončnice: z radiacijskim sindromom.
Celo poletje

so držale položaje pred vasjo.
Nastavljale glave,

ko se je z vzhoda, dan za dnem,
dvigovala ognjena krogla, prihajala strela svetlobe ...

Pod jedrskimi oblaki, kislim dežjem
sončnice: hudo preobsevane.

In vse to samo za malo oljčka.

ЮДИТ

In če zamenjam vse črke v tvojem imenu,
in če mu, kot tisti neuničljivi ladji Varjagov, o kateri piše Plutarh,
namesto podvodnega klina na premcu namestim jeklen odbijač,
namesto gredlja iz kraljevskega hrasta
osem majhnih, rjasto rdečih koles
in namesto rumeno modro progastega jadra
električni priklop, prelomljen v kocko,
in da bi se midva, s tvojo glavo na mojem ramenu,
namesto v čolnu z zmajevo glavo kot nekdanj vse do Bizanca
gugala v tem ne toliko manj historičnem tramvaju
čez kamnite kocke Lviva –
bi to vendarle bilo enako guganje, ostajal enak zven: pomen te pesmi,
v ritmu katere se zdaj, srečen analfabet, gugam.

Львів, 12.09.09

Nekomu, ki sem ga poznal

Kot vse moje avtobiografske pesmi / tudi ta govori
nekomu / ki ga v resnici nikoli nisem spoznal

Le njegove pošvedrane čevlje / sem poznal, & kako je, ko
prideš v neko mesto / s papirnatim kovčkom, in dežuje

& imaš v želodcu samo hrepenenje / po mirni sobi,
glažu rdečega / cigaretah, Brahmsovih simfonijah &

po pisalnem stroju, ki bo še zdržal / to eno noč ...
Od vseh pisalnih strojev v peklu / je bil tvoj najbolj vroč

takšen, od katerega si celo ti / vedno znova kar najhitreje
moral dati prste stran / morda si zato tako udrihal po njem

Ko so tvoje pesti dvoriščnega boksarja / udarile v tipke, so
s tipk švignili plameni / tako sem si vsaj takrat predstavljal

Ti si bil pesnik, jaz / pa mladič, a ne premlad za takšne vrste
požar, še danes / hranim ta gnezda pod mokrim papirjem

Andreas Unterweger, rojen l. 1978 v Gradcu, živi v Lipnici. V Gradcu in Nantesu je študiral nemcistiko in francoščino. Je pisatelj, glasbenik, naslednik Alfreda Kolleritscha, legendarnega urednika revije *manuskripte*. Knjige Andreasa Unterwegerja izhajajo pri priznani literarni založbi Droschl, nazadnje sta izšli navdušeno recenzirani poetični prozi *Das gelbe Buch* (Rumena knjiga, 2015), za katero je prejel nagrado revije *manuskripte* Dežele Štajerske, in duhovita, groteskna, jezikovno ozaveščena *Grungy Nuts* (2018). Ob tem prevaja iz francoščine in ameriške angleščine.

Iz nemščine prevedla Urška P. Černe

Mario Hladicz

Osem pesmi

Jutro

Tik pred koncem leta sem spet
otrok mračno je še ko stopim
iz stanovanja stara uspešnica
brni skozi jutro *ko najstniki*
sanjajo brez kakršnega koli
razloga moja torba je lahka
ničesar ni notri razen snega in
treh dobrih namer za kasneje
to se bo še maščevalo toda
trenutno je tukaj samo mraz in
tiho prasketanje ob vsaki zvezdi
ki počasi ugasne nad mano

Obisk

Včeraj popoldne sem šel v šupo
in obiskal staro kolo sčasoma
je vzljubilo prah in me ni
tako prepoznalo tako je to

s časom in njegovo trdovratno močjo
pravkar je bilo še poletje kotališ se po
rahlem pobočju vse je lahko in dolge
predele poti lahko prekolesariš prostoročno

skoraj v drugo življenje le pred dekleti na
poti v šolo to nikoli ni šlo kot po maslu se
spominjaš sprašujem jaja slišim dih zlomljenega
glasu ampak zdaj končno spet ugasni luč

Sreda

Kaj bi dal za vrata da bi lahko
izstopil iz tega dne diši po postanem
pivu in se sam ne prenaša več otroke
in tudi uslužbenke v pisarni straši
ko se tako opoteka skozi pešcono
in s tleskanjem s prsti poskrbi
za oblačnost v njegovi bradi so se
zataknili ostanki lahkomiselnost
zapravljenih ur na vsakem vogalu
globoko vzdihujejo ljudje in pravijo
tukaj se očitno ne da nič narediti

Salto

Važno je da si poskusil rečeš
ko se spet pojavim nad gladino
zvečer ploska tvoja obleka decentno
na obali se nekdo smeji in je
pobarval oblake svetlo rožnato
valovi so majhni ob tem času in
ne posušiš se več z lahkoto
te boli vprašaj ko stojim pred tabo
že spet je tako zgodaj temno a moj
hrbet nama bo brezpogojno svetil pot

Majhne mame

V njihovih zbledelih haljah jih
z lahkoto spregledamo na poti
peš v mesto kupijo

le najpomembnejše iz spodnjih
polic v trgovini ko plačajo
na blagajni postanejo

v hipu še manjše ko
preštevajo drobiž in
pri izhodu skoraj že

izginejo v senci svojih
nakupovalnih košar tedaj
se pojavimo mi in si jih posadimo na

ramena in jih varno prinesemo
domov je samo nekaj korakov za
njih celo življenje solze se jim kotalijo

najbrž iz hvaležnosti nam zasanjano
šepnejo zgodbe na uho iz tistih časov ko
so stvari bile postavljene še popolnoma drugače

Bolnišnična kantina

V svoji tanki halji
si videti kot kakšna prikazen
ki nas bo strašila še dolgo
se oklepaš svojega stojala
za infuzije da ne bi odletel
vsaj do 22. ure imaš
drobiž za kavo iz avtomata
vprašam nasmejiš se utrujeno
mi sežeš za uho in mi
pokažeš srebrn kovanec
kasneje želiš vedeti kako
gre doma in moje besede
se izgublajo v ropotu
helikopterja ki pristaja
nad najinima glavama

Skromen

Zadoščalo bi mu da bi kdaj pa
kdaj stal na železniški postaji

in proti tišini poslušal poročila
po zvočniku ki se ga ne tičejo

opazoval ljudi kako preučujejo
vozni red in z lahkim srcem

vstopajo na vlake v vednosti
da jih nekdo pričakuje

Po psu

Ko prideva domov je zdaj
za tretjino tišje v najinih
sobah kot z nevidno roko
pospravim posodico za
hrano ti stojiš z njegovo
plišasto igračo v ustih nekaj
želim reči ampak v grlu je
slišati le nežno lajanje

Mario Hladicz, rojen 1984., živi kot knjižničar v Gradcu. Objave proze in lirike v različnih literarnih revijah (mdr. v *Lichtungen*, *Podium*), antologijah (mdr. Zbornik avstrijske lirike) kot tudi na radiu. Nagrada za podpiranje književnosti mesta Gradec 2014. Knjižne izdaje: *Gedichte zwischen Uhr und Bett* (*Pesmi med uro in posteljo*, založba Keiper 2017), *Die Dauer der Scham* (*Trajanje sramu*, kratke zgodbe, založba Keiper 2019).

Iz nemščine prevedla Daniela Kocmut

Andrea Stift-Laube

Ladja ali dimnik

Odlomek iz romana

Kot toliko otrok, sva tudi midve s sestro imeli magično babico, ki je živela v spokojni vasi v pravljlični hiški. Ker sem bila že malo večja, sem smela babico obiskovati pogosteje kot sestrice. Morala sem ji pomagati odstranjevati koloradske hrošče z rastlin, nato pa jih pohoditi, in če je babica imela čas, mi je prebiralala pravljice iz knjige zbranih pravljic ali pa si jih je izmišljala sama. Od nje, babice z vojnimi in samooskrbnimi izkušnjami, sem se naučila tudi zasaditi zelenjavni vrt, štajerski laški fižol vzgojiti ob dolgih, lastnoročno ošpičenih preklah, paradižnik pa pred dežjem zaščititi pod starimi okni.

Naučila sem se, kakšna je razlika med kapucinskim in sladkornim grahom, ki sem ga smela jesti kar s stebela. S tanko zeleno nitjo se je strok odpiral kot na zadrگو. Ko sem tipala in gladila grahov strok in si kroglice drugo za drugo nosila v usta, sem imela občutek, kot da odkrivam, odpiram skrinjo z zakladom. Babica pa je imela tudi cvetlični vrt, v katerem je venomer nekaj cvetelo. Zajčki, vodenke, drobnjak. In drugače kot njeni vrstniki in vrstnice je babica do svojih živali gojila globoko čustven odnos. Kokoši so živle v kokošnjaku, poleti pa na travi v sadovnjaku. Petelin je spal na orehu. Ko so se izvalili piščančki, je bilo pri hiši vedno veliko veselje. Na male, kot rumenjaki rumene puhaste kroglice sem bila čisto nora. Babica pa ni imela zelo rada samo piščančkov, marveč tudi odrasle kokoši. Enako je veljalo tudi za dve svinji in tri koze, ki so živle v hlevu ob hiši. Svinjama je babica vsak dan dajala *košpel*, kot se je reklo kuhinjskim pomijam, ostankom tega, kar je kuhala za kosilo. Včasih mi je dovolila, da sem polno vedro stresla čez ograjo: sledilo je navdušeno kruljenje in mlaskanje. Babica me je celo naučila, kako lahko sama krulim kot pujski. Usta morajo biti zaprta, zrak pritisneš v zgornji del ličnic, ga potisneš v spodnji del, pri tem pa usta odpreš. Koze pa so bile poglavje zase. Zaudarjale so, predvsem kozli. Zenice njihovih jantarnih oči so bili očarljivi minuski. Koze so bile zelo igrive živali, vedno budne, bistre in zadovoljne, skakale so čez drevesna debela in lovile ravnotežje na leseni lestvi, ki jim jo je v ogrado položila babica. Skušala sem jih posnemati in nisem mogla razumeti, kako to, da so lahko bile one, brez prstov na nogah in z okornimi vampki, toliko spretnejše od mene. Včasih me je katera od koz sunila v hrbet, če je hotela na deblo, na katerem sem telovadila. Ovčarju, ki je vse to držal skupaj in nadziral, je bilo ime Ajax. Do mene se je obnašal, kot da sem kokoš: rahlo razdražen ob mojih nepredvidljivih dejavnostih, a vselej pozoren. Če sem ga predolgo božala, je tiho zagodel in se umaknil. Babica mu je včasih nadela povodec in mi drug konec dala v roke, nato pa sva se z Ajaxom odpravila na sprehod. Bila sem zelo ponosna, da mi je babica zaupala v varstvo tako velikega psa. V resnici pa je Ajax pazil name,

in ne obratno. Živali so bile babici v veliko veselje. Seveda jih je izkoriščala za meso, jajca in mleko, a je to počela zelo spoštljivo. Živalim se je opravičila, ko jih je nameravala zaklati, in se jim zahvalila, ko je bilo dejanje zaključeno. V spominu jo vidim stati na vrtu, s sekuro v eni in kokošjo v drugi roki, v tihi molitvi. Morda je to res počela, morda ne, nikoli nisem bila tam, ko je klala živali. Se je pa do njih vedno vedla tako, kot da so pri njej po naključju, ne pa kot da so njena last. Kako je klicala in vabila kokoši in kako vesela je bila, ko je jemala v dlan včasih še topla jajca. Kako je koze božala po kožnatih zvončkih. Kako je pujskom jeseni v hrano primešala kostanje in želode, ker so to imeli tako radi. Na kmetiji moje babice je med vsem, kar je tam bivalo, vladala romantična harmonija. Z izjemo koloradskih hroščev in polžev. Šele dolga leta zatem mi je prišlo na uho, da so babico sosedje in drugi v vasi imeli za blazno starko. Sosednji kmet prašičerejec, tisti brez oken na svinjaku, se je najglasneje razburjal glede svinjarije in nereda, in govoril, da bi moja babica morala že zdavnaj v dom za ostarele. Da to ni za nikamor, katastrofa, in to sredi vasi, en sam kaos in goščava, kako da je to vendar videti. Je rekel. Da se dandanes ne kmetuje več tako. Moja babica pa se ni zmenila za to, kar so v trgovini bolj ali manj okrog ovinkov slabega govorili o njej. Žive meje in drevesa okrog svoje zemlje je preprosto pustila zrasti še više, srečevala pa se je samo še z redkimi prijateljicami in nami, družino. Jaz sem bila babičina ljubljanka in pri njej sem preživljala dolga poletja in veliko vikendov. Moje sestre ni bilo zraven, bila je še premajhna, ali pa bi bili obe naenkrat za babico prehud zalogaj. Meni je bilo prav, da sem ta raj lahko imela sama zase. Krmila sem kokoši, se izogibala petelinu, krulila s svinjama in si tudi po božanju koz ne umivala rok. Globoko v jesen sem hodila bosa, se skrivala v tajnih skritih koticah, se valjala po travniku kot mlad pes in gledala kobilice, ki so mi nad glavo skakale v nebo. Nihče mi ni povedal, kakšno srečo imam. Babičini sovražniki so bili koloradski hrošči in polži. Če je imela obute čevlje, je tiste brez hišic kar pohodila. Besno jih je zmedrjala in poslala tja, od koder so prišli, pod zemljo. Babici so se gabile zalege, ki jih je našla zgodaj poleti, nagrmadene motne belkaste kroglice, iz katerih se je imela razviti nadloga tekočega leta. Če jih ni pohodila, jih je posula s soljo. Vrtne polže pa je pobirala z roko in me pozivala, naj ji sledim. Mama mi je povedala, da si po vojni zanje dobil denar, par šilingov za kilogram, zdaj pa so vrtni polži zaščiteni. Jaz pa nisem razumela, zakaj je bilo te polže sploh treba pobirati, zdeli so se mi prijazne živali. Vsak polž je bil drugačen in ker so bili tako počasni, sem jih lahko v miru opazovala. Hitro sem ugotovila, da se na rahlo božanje odzivajo, saj so se umaknili v hišico. Ko si je kateri nato spet upal ven in se razširil v polni dolžini, sem si ga položila na laket in čakala, da je iztegnil še tipalke. Opazovati vrtne polže me nikoli ni dolgočasilo. A ker mi je babica pač naložila, naj jih pobrem, sem mehkužce, ki so se mi lepo podali v dlan, polagala v skledo in jih znosila v kuhinjo. Babica me je postavila na pručko ob štedilniku in mi rekla, naj pogledam, kaj bo storila s polži. Nato je polže iz sklede vsula v krop. Nekaj drznih, ki so si spet upali na rob sklede, je z naglo kretnjo pometla v vodo. »Zdaj so že mrtvi,« je lakonično pokomentirala, očitno je s tem hotela poudariti, kako hitro to gre. Meni se je vse zdelo zanimivo, predvsem zato, ker nisem razumela, kaj se bo zgodilo s hišicami. Babica je polže kuhala nekaj minut, nato pa jih stresla na sito. Nato je negibna polžja telesca z vilicami za pečenko previdno povlekla iz hišic. »Pozneje jih bom še rabila,« je rekla in se nasmehnila. Mene je še vedno

zelo zanimalo. Babica je začela zarezovati v polžje kose. »Poglej,« je rekla, in jaz sem pogledala, pa nič kaj dosti videla. »To je črevo. Notri je govno. To moram odrezati.« Babica je bila videti izvežbana, in kot bi mignil, so bili polži očiščeni, nato pa jih je položila nazaj v skledo. »Zdaj jim moram odstraniti sluz.« Polže je posula s soljo. »Zdaj se bodo najprej spenili.« Mrtvi polži so se kot na ukaz spenili, babica jih je na situ dala pod vodo, nato pa še enkrat vsula nanje sol. Postopek je nekajkrat ponovila. »Sluz čisto izgine šele takrat, ko je voda prozorna,« je rekla babica. »In potem se jih spet skuha.« Prestale dele polžev sem pred kratkim še imela na lakti. Obglavljene, skrčene dele nog. Medtem ko so se še naprej kuhali, je babica krtačila hišice. »Delikatesa!« Babica je bila vidno navdušena. Poslala me je na vrt po svež peteršilj in majaron. Po dolgih urah končno do mehkega skuhane polžje noge je babica stlačila nazaj v hišice in vhod zamazala z zeliščnim maslom. In nato je vse skupaj še gratinirano spekla v pečici. Potem pa sva končno sedli za mizo. Pred nama delikatesa. Jaz sem bila zelo lačna, temno svetlikajoča se polžja ponev v posebnimi udrtinami pa me je impresionirala, saj česa podobnega še nisem videla. Babica je ponev prinesla iz shrambe ter jo izbrskala med domačo marmelado in kompotom. Babico sem redko doživela tako evforično. Vrtni polži pa mi kljub temu niti malo niso teknili, kar mi je postalo jasno že ob prvem grižljaju. Okus so imeli po grenki masti, med zobmi pa sem jih čutila kot nekaj žilavega in hrustančastega. Nisem jih hotela imeti v ustih, zato sem polža, ki sem ga ravno imela na jeziku, takoj izpljunila na krožnik. V babičini hiši je bilo to absolutno bogokletno, poje se vse, kar pride na mizo, otroci v Afriki in tako naprej. Preden me je uspela zgrabiti, sem se pod mizo izmuznila in stekla iz hiše, po s koso pokošinem travniku v gozd. Skrila sem se v eno svojih votlin, v grmovju in goščavi sem imela pribežališča, kjer so bile skrite tudi knjige in igrače. Ta zatočišča sem poznala samo jaz, v to sem bila prepričana. V varstvu tal dotikajočih se vej ter gostega listja nisem videla nikogar, s tem pa sem bila tudi jaz nevidna za zunanji svet. Moje najljubše skrivališče je bilo pod ogromnim bezgovim grmom, nedaleč od gozdne poti. Tla v grmu so bila gladko shojena, s prhko prstjo, in od tam sem videla babičino hišo ter se obenem čutila dovolj daleč proč od nje in na varnem. Bezgu sem tako rekoč kot zastopniku prizadete Narave, ki sem jo morala prositi odpuščanja, obljubila, da polžev ne bom jedla nikoli več. Še več, polže bom od tistega trenutka po svojih močeh povsod podpirala. Ko se je zvečer pome vrnila mama, sem ji zaupala svoj načrt. Babica ni bila več huda name, nikoli ni mogla biti dolgo jezna, mama pa je pri meni izposlovala obljubo, da hrane nikoli več ne bom pljuvala na krožnik, še zlasti ne pred babico.

Andrea Stift-Laube, rojena 1976. na jugu avstrijske Štajerske, v Špilju. Študirala je jezikoslovje in nemcistiko, je glavna in odgovorna urednica graške literarne revije *Lichtungen* in živi kot pisateljica in publicistka v Gradcu. Piše za dnevne časopise, npr. Der Standard, Wiener Zeitung, Die Presse in Kleine Zeitung. Napisala je več romanov in proznih zbirk, pesniških in esejističnih knjig, nazadnje „Die Stierin“ (Ženska-bik) in „Schiff oder Schornstein“ (Ladja ali dimnik) (Kremayr & Scheriau 2017 in 2019). Številne nagrade in štipendije, mdr. nagrada revije *manuskripte*, nagrada Theodorja Körnerja, delovna štipendija urada avstrijske vlade, literarna nagrada Rotahorn in jubilejna štipendija avstrijske družbe za male avtorske pravice Literar Mechana.

Iz nemščine prevedla Urška P. Černe

Valerie Fritsch

Človeška vnetljivost

I.

z leve je prišel večer
z desne si prišel ti
ogenj in živali
prah in potok
pari z barke so ti sledili
ko sva zagledala drug drugega
sva postala del njih
in odšla

II.

ti si postal moj mak, moja pozabljivost
in si cvetel vse do zime
in do moje najhladnejše noči

III.

tekli smo v veselje
med zvezdami smo srečali volkove
eno temò in drugo
ter kozmonavtskega psa
ki je dolgo gledal za zemljo

IV.

vremenska napoved je napovedala ogenj
toda imeli smo le dežnike
in goreli z visokim plamenom

kako nas je čudila človeška vnetljivost
kako smo podnevi zmajevali z glavami
kako smo ponoči sanjali požigalčeve sanje

V.

pretresa se nisem otresla
in potres pod kožo
se je odvijal doma na rihterjevi lestvici
ruševine sem kidala kot drugi sneg

VI.

postala sva prozorna
 pogosto si pozabil del sebe v meni
 skrtil drobce v mojem okostju
 v votlinah med žolčem in vranico
 jih odložil v srčnih prekatih
 ponikal si skozi mojo kožo kot dež
 pustil svoj dih v vdolbini mojega vratu
 da bi te našla
 v neki neopaženi sekundi

VII.

kreaturnega nemira
 sva se naučila drug od drugega:
 vedno znanega
 in težko pozabnega

VIII.

später sahst du mich schlafen
 da träumte ich schon von dir

IX.

kasneje si me videl spati
 tedaj sem že sanjala o tebi

Valerie Fritsch, rojena 1989. v Gradcu. Študij na Akademiji za uporabno fotografijo. Članica graške literarne skupine „plattform“. Nagrada Kelag in nagrada publike (banke BKS) na najbolj znanem natečaju v Avstriji Ingeborg-Bachmann-Preis 2015.

Knjižne izdaje mdr.: *Die VerkörperungEN* (*Utelešenja*, roman, založba Leykam 2010), *Die Welt ist meine Innerei* (*Svet je moje drobovje*, založba Septime 2012), *Kinder der Unschärferelation* (*Otroci razmerja nejasnosti*, pesmi, založba Leykam 2015), *Winters Garten* (*Winterjev vrt*, roman, založba Suhrkamp 2015), *Herzklappen von Johnson & Johnson* (*Srčne zaklopke Johnson & Johnson*, roman, Suhrkamp 2020).

Iz nemščine prevedla Daniela Kocmut

Stefan Schmitzer

Čudodelni kvadrati

proti putiki:

**SEZDID
DABIMO
RALIBE
SEDILO
VSAKOB
ESEDIL**

proti trakuljam in (škodi po) toči:

**OMISLI
TIODTO
ČKEUNI
ČENJAČ
LOVEKO
VEGABI**

za zvesto ljubezen:

**VANJAN
APLANE
TUNAPR
EJMISI
POPEVA
MOSTAN**

proti strahu pri očitni izgubi jaza:

**CEVEDN
OGLEDE
NATIST
ITRENU
TEKKOB
OŽIVLJ**

proti hipohondriji (učinkuje v zimskih mesecih):

**ENJEPR
ENEHAL
OZAZNA
VATIŽI
VLJENJ
EGOVOR**

plodnost:

**IMOZNA
PIHNJE
NIMIBA
SBARIT
ONSKIM
IGRRLI**

za zaščito pred komunisti in nigri[om]:

**NAKRAS
UPREDH
ORIZON
TOMKIS
EIZPRA
ZNJUJE**

dobronamerna oblast:

**RPREDL
EPLJIV
IMBROZ
GASTIM
HORIZO
NTOMKI**

naj v frigidne babnice in impotentne starce trešči grom, ko težijo:

**SEIZPR
AZNJUJ
EPREDT
ELESNI
MHORIZ
ONTOMK**

goljufivi obrtniki:

**ISEIZT
ISKADO
PRAZNE
GAVSEB
ISEPRA
ZENSES**

proti putiki:

**SEMIGO
VORIMO
PREDOZ
ADJEMZ
ADNJIC
INRAZL**

obramba pred škodo vetra na majhnih elektrarnah:

**OGOVKJ
ERJEZA
ZAZNAT
INENAV
ZOČNOS
TBRAJK**

zobobol:

**INBRAL
CEVNAM
ESTONJ
IHPANA
VZOČNO
STBRŠL**

zobobol pri živalih:

**JANAIN
STRUPE
NEGAOC
TOVCAI
NMOTHE
RFUCKI**

obramba pred steklino:

**NGREGA
ČICENA
TISTIH
KAMNIT
IHPOVR
ŠINAHV**

k obrambi pred sirenskimi strežniki po jaronu lanierju:

**KATERE
BILAHK
OVKLES
AVALKA
KŠNOSV
VOJOVS**

vedenje o skritih predmetih:

**EBINOP
ANESAM
OJAZNE
NEVSIL
JUDJEN
ASVETU**

da znaš na pamet povedati moby dicka:

**ČLOVEŠ
TVOZVS
EMISVO
JIMIJE
ZIKIKI
LEBDIJ**

proti grdavšastim spominom:

**OVNIČU
KOTKAM
ENJELE
BDIJOV
VELIKE
MMOLČA**

pri samodejnem posodabljanju tovarniških nastavitev traktorja:

**NJUKIB
OPOODP
RAVIZA
VESTIZ
AVLADA
LOPODE**

napad škodljivcev:

**ŽELIHO
KOLIVS
EHTEHP
LOŠČZN
APISIK
ONČNOP**

uspeh kot pesni*ca na kulturnih straneh:

**UŠČE
NIPR
IMIR
UVKO**

h kastraciji prašičev:

**ZMI
ČNI
NIČ**

zaklinjanje nadangela mihaela:

**ZA
KR**

čijo:

**IČ
IJ**

?:

O

!:

Stefan Schmitzer se je rodil 1979. v Gradcu. Avtor, kritik, performer; živi v Gradcu. Objave: *boring river notes* (založba Keiper 2018); *okzident express. falsch erinnerte lieder* (Droschl 2019); *zweitausendachtzehn. vier moritaten* (fabrik. transit 2019). Nastopa s preformansi in piše drame, nazadnje: *Herr Bolingbroke beim Zauberer* (*Gospod Bolingbroke pri čarovniku*, mdr. v gledališču Theater im Keller, Gradec 2/2019). Piše kritike mdr. za fixpoetry.com, spletna stran: <http://schmitzer.mur.at>. Izbor pesmi v slovenščini: *Denunciacije* (prevedla Tanja Petrič), Dnevi poezije in vina, Študentska založba 2013.

Iz nemščine prevedla Urška P. Černe

B R A N J E

Emil Filipčič

Padabim – padabam – padabum!

Odlomek iz romana

Danes zjutraj sem opravil veliko potrebo. Saj znam! Ampak to, kar govorim, moram nekako prikriti, da se ne bo vedelo, kaj govorim, zato, ker bom šele takrat začel zares govoriti. Tako da nikoli ne povem dobro, kar bi rad povedal, ampak nekako namenoma nejasno in naokrog. Res sem vse bolj podoben tisti morski kači z neizrazitim obrazom. Boš še to potrpel in še tisto pretrpel zato, da boš še malo živel. Dickinsonia je živela pred 558 milijoni let. Jaz jih imam sedeminšestdeset, let, ne milijonov. Kdaj sem bil nazadnje v Podmornici? Pred približno trinajstimi leti. Kje je že to? Lokal je že na zunaj ves prenovljen, pod strmimi stopnicami so lične mizice in stoli, kjer so včasih sedeli pijanci in nagibali iz flaš, zdaj uživajo kulturni, lepo oblečeni gostje. Kdo ve, kako je šele znotraj? V Diogenu Laertskem sem prebral, da se reče otepač, ne vtepač. Še pred kratkim sem imel kateter v kurcu. Danes zvečer grem na tenis. Zdi se mi, da že tri tedne nisem igral. Tekel bom, skakal bom, udarjal bom. Operacija papiloma na mehurju je uspela. Zdrav sem. Bil sem na kontrolnem za jezik. Zdrav sem. Šest mesecev sem brez skrbi. Jebeš mehur, jebeš jezik. Na tenis grem. V *Dvojnem preživetju* drgne tip palico ob bazaltno skalo, tako, kot so to počeli tukajšnji prebivalci pred milijoni let. Če si zamislimo, da mi je ta človek podoben, da je torej moj podobnik, potem imamo pred sabo pojav slehernika v dolgi vrsti prednikov. Ko postavim pred svoje življenje življenje svojega očeta in pred njegovo življenje življenje njegovega očeta, se znajdem v devetnajstem stoletju, svojih sto osemtrideset let nazaj. Toliko časa ni preživel še nihče na tem svetu. Od kod potem človeštvu njegova strast do zgodovine? Ker se vsak posameznik spominja svojega začetka, avtomobila z žalostnimi očmi, z vrsto kovinsko bleščečih se zob v gobcu, dež pada, vodne kaplje polzijo čez žalostne luči, črne gume se ugrezajo med zglajene ovalne kamne na cesti; to je turška kaldrma. To je tisto, kar

sem doživel, nekaj drugega pa je tisto, kar sem prebral. Res je, da se tisto, kar sem prebral, ujema s tistim, kar sem doživel, ker se vse vedno vrača k življenju. Pošten, dober in zaveden sem s peščico na sencih salutiral ob jutranjem dvigu jugoslovanske zastave na jarbol v Fažani. Pravzaprav sem si vse življenje želel, da bi postal Tito, velik človek. Zato sem tudi s takim veseljem hodil po gostilnah. Takoj, ko sem se prikazal, že so se z vseh koncev lokala zaslišali veseli klici: O, lej ga, Milči je prišel, hej Milči, živjo, o Milči, lepo, da si prišel, a boš pivo? Hočem reči, ljudje so me imeli radi. Ali sem komu kaj hudega naredil? Kdaj pa kdaj sem koga užgal na gobec, tu pa tam sem komu speljal žensko, vsaj za kratek čas, in včasih sem kaj ukradel, to pa je bilo tudi vse. V celoti sem bil podoben Edu, ki je na naše vprašanje – kako je bilo v Nici? – kratko odgovoril: fuku, tepu, krađu. Da, priznam, pomembno je bilo splošno občutje, da smo dedci, torej, še en malo barabe, hudi tipi, s katerimi ni dobro češenj zobat. Priznam tudi, da ne vem, zakaj ni dobro zobati češenj s komerkoli. Takšno je življenje, nikoli ne veš vsega. Naj povem še vic, ki smo si ga za šankom kdo ve kolikokrat povedali. Indijanec stoji na straži na vrhu hriba, dlan leve roke mu služi kot ščitnik za oči pred soncem, z desno si ga meče na roko. Ko se utruji, pa zamenja.

II.

Nazadnje je tako, kot je v intervjuju za televizijo povedal neki heroinist: v začetku je samo lepo, na koncu pa je samo še grdo. Do petdesetega leta je še nekako šlo, po petdesetem pa je marsikdo od nas priznal: takega mačka imam, da se mi zdi, da bom umrl. Saj smo jih imeli vse preštete, tiste, ki so predčasno odšli. Najprej nas je zapustil orjak, ki je bil v Šumiju zadolžen za stensko uro. Kadar se je ustavila, se mu še na prste ni bilo treba povzpeti, le roke je iztegnil in jo navil. Nekega dne ga je zmanjkalo. Vsi smo bili pretreseni. Kje je? Kaj je bilo? Kdaj? Ket? je nekdo poskusil s šalo, a smo ga samo temno pogledali in si na zdravje preminulega naročili žganje. Danes pa, saj vidite, ne vem, kako mu je bilo ime. Potem je odšel Chubby. Prišel je v Šumi in začel pisati na steno: Chubby was here. Mica je znorela in začela vpiti nanj, kaj si vendar dovoli, a smo vsi, cel Šumi, skočili pokonci in jo brez besed, s smrtno resnimi pogledi, prepričali, da ga mora pustiti pri miru. Deset let pred Chubbyjem se je poslovil Gojc, ampak o tem sem že pripovedoval v svojih prejšnjih romanih. Nato se je poslovil tisti kemik z ožganim obrazom. Kdo ve, kaj je bilo? Ko smo se iz Šumija preselili v Vesolje, se je od nas poslovil Vajbic. Alenka Pečenka je jezna razlagala na vrtu pred Vesoljem: Vajbic ga serje, moral bi k zdravniku, pa noče. Naslednji je odšel Mičo, ampak on je bil stara garda, v Vesolje sploh ni hodil. Ko je umrl Fred, pa jaz nisem več hodil v Vesolje. Skoraj vsak od nas je poskusil nehati, prekiniti. Freha nekoč ni bilo dva meseca. Ko se je končno prikazal, mrk, nič prijazen, s temnim pogledom je šel mimo naše mize in, ne da bi nas pozdravil, odkorakal naravnost noter za šank, si naročil pivo in nas sovražno

gledal skozi šipo, takrat smo vsi vedeli, da ga moramo pustiti pri miru, dokler se ne aklimatizira. Že po drugem pivu se je začel nasmihati in kmalu se nam je pridružil zunaj za mizo. Ali mislite, da jaz nisem odnehal? Sedem mesecev nisem pil. Zakaj? Ker sem padel na glavo. Že takrat, pred devetnajstimi leti. Doživel sem izliv krvi v možgane, ampak takrat so me rešili. Jasno, da sem nehal piti. Zajebano je bilo, v vseh pogledih. Neslo me je po starih poteh, pa nisem več vedel, kaj naj tam počnem. Po Igriški ulici sem hodil proti Vesolju in že od daleč za neko mizo videl sedeti Milana, Freha, Mitjo in Feličeja. Takoj ko so me zagledali, so s huronskimi vzkliki spremljali vsak moj korak. Prepričani so bili, da komaj čakam, da se bom usedel mednje. Samo pomahal sem jim, rekel sem, da grem naprej in mirno odkorakal proti Žmavcu. Videl sem, kako je Milan pogoltnil slino. Ni si mogel misliti, da se požvižgam nanj in na njegovo družbo. Ponavadi je šel on hladno mimo nas, kadar je bil v treznem stanju. Zdaj je dobil kontro. Nič drugačen ni bil Milanov soimenjak Milan. Tudi ta je bil pisatelj, dramatik; filmski in gledališki igralec ni bil, zato pa je imel zelo odmeven televizijski nastop. Saj sem imel tudi jaz epizodno vlogo v TV filmu Borisa Cavazze, če se ne motim, je bil naslov filma Primer Feliks Langus. Igral sem četnika. Feliks Langusu se meša, odigral ga je sam Boris

Cavazza, pel je se z avtom in nenadoma zagleda tablo, na kateri v cirilici piše LOGATAC. Takoj zatem se po cesti primajem jaz, z dolgimi, črnimi lasmi in s kosmato, črno brado, s četniško šubaro s kokardo. Tudi v filmu Francija Slaka, Krizno obdobje, sem igral. V Bruc baru sem bil, ko se tam srečata Marko Derganc in Roberto Batelli. Tone je bil stastist v zabavni televizijski oddaji Teater Paradižnik. Mitja tudi. Oba sem videl na televiziji. Videti sta bila naveličana. Snemali so v Šentjakobskem gledališču. Skupaj z drugimi stastisti sta sedela v parterju in ploskala in mahala z rokami v ritmu glasbe. Tone je pripovedoval, da se je režiser zapičil prav vanj: vi, gospod, vi, starejši gospod, tam zadaj, ali ste lahko malo bolj živahni? Deset ur je trajalo snemanje in še ga ni bilo konec! Nista vedela, da je igralski kruh tako trd. Jasno, da sta se predčasno izmuznila s snemanja in se požvižgala na honorar. Saj še piti nista smela, jebenti. Ne vem, zakaj mi je zdaj prišla na misel železniška postaja. Tam smo pili, ko je bilo že vse zaprto. Do štirih zjutraj je bila odprta. Tam smo srečevali modele. Najboljši je bil ljubezenski par pri petdesetih. On je bil v nekakšni na pol lovski uniformi, ona vsa scufana in razkuštrana, štumpfke zrolane, pa ji reče on: Mene se drž', pa boš zmeri nobl.

III.

Nobel smo hoteli biti. Bice je že v šestem razredu osnovne šole razložil Milanu, da si mora nabaviti kavbojke Rifle, sicer bo obveljal za kmeta. Milan je prispel iz Beograda s kavbojkami Laso, domače proizvodnje, bil je eden izmed prvih na Gospodar Jevremovi, ki jih je

imel, marsikdo mu je zavidal, zato kar nekaj časa ni mogel razumeti, da tukaj, v Ljubljani, kavbojke Laso ne pomenijo nič, še huje, kmečke so. Ampak na koncu se je moral ukloniti in je zaprosil starša, da sta poslala teto Milo iz Sežane po kavbojke v Trst. Kdo ve, kje jih je teta Mila kupila, mogoče na Ponte Rossu, kajti na zadnji plati so se prav čudno gubale, tako da je Milan vprašal Biceta, ali je to v redu, in ta ga je takoj potolažil: glavno je, da so Rifle. Leta 1965 je prišel v Beograd Kirk Douglas. Kako je bilo Milanu žal, da ne živi več tam in ne more videti Kirka Douglasa v živo. V začetku sedemdesetih let je Tito na proslavo obletnice ofenzive na Sutjeski povabil Elizabeth Taylor in Richarda Burtona. Bice-tova mama, ki je šla zamlada v partizane, je bila ogorčena: kaj počne ameriška filmska zvezda na proslavi ofenzive na Sutjeski?! Stara mama nas je vse spravila v smeh: Joža se je vnel za Lizo, to bo tisto. Ko je spil nekaj kozarčkov konjaka, je Milanov oče doživel razsvetljenje: jebemti sveca, Emilček, saj ti si buržoazija! Tovarišice in tovariši, Milanček je hotel imeti kolonjsko vodico znamke Old Spice ali Pino Silvestre, Pitralon ni bil več dovolj dober zanj. Dogodivščine Nikoletine Bursaća Branka Čopića in Enajsterico živih Antona Ingolića, sta zamenjala Gnus Jeana Paula Sartra in Tujec Alberta Camusa. Spremljali smo vse naše glasbene festivale, Slovensko popevko, Opatijski festival, Zagrebški festival, Splitski festival, Beograjsko poletje, a si nismo mogli pomagati, zmeraj je vse prekosil festival v Sanremu. Bobby Solo in Gigliola Cinqueti, Una lacrima sul viso in Non ho l'età sta ostala v naših srcih vse do danes. Mogoče smo se vsemu rogali tudi zato, da ne bi bili videti preveč lahkoverni. Kdo pa je bil bolj lahkoveren kot Milan? Razumete, ta človek je hodil po Titovi cesti in sanjaril, da igra Stalina v celovečernem ameriškem filmu! Na fotografiji iz mladih let, ko je Stalin v imenu revolucije ropal poštno kočije, je bil Milan na vrtni zabavi pri Tonetu, po mnenju vseh, de facto čisto podoben Stalinu, le oči je moral pripreti. Hodil je čez prehod za pešce pri kavarni Evropa in naprej po ploščadi na Ajdovščini ter si znova in znova predstavljal, kako igra Stalina, kako poplesuje v ritmu Šostakovičevega valčka, kako pretkano pogleda, dokler ga ni postalo sram, in se je kot vedno moral povrniti na pokrpan socialistični asfalt, v skromne, kmečko-delavske razmere, medtem ko se je v domišljiji imel za plemiča, ki je po sili razmer postal filmski igralec. Zato tudi ni bil preveč začuden, ko je kmalu po osamosvojitvi Slovenije dobil sporočilo iz Zagreba, da je v bistvu hrvaški plemič. Za štiri tisoč tolarjev si je pri zagrebškem heraldičnem zavodu nabavil svoj plemiški družinski grb – zlatega leva, ki v desni šapi drži sabljo, kremplje leve šape ima zapičene v zlato zemeljsko kroglo, na sredi grba so vinjete v podobi rožnih listov in spodaj pomanjšan lev, ki mu puščica skozi odprt gobec predira grlo – kupil je štiri grbe, zase, za nečaka in za sestrični, poleg tega je dobil tudi štiri kopije listov Wappen Bucha (po spominu), kjer je pisalo, da je kralj Rudolf leta 1579 v Pragi podelil plemiški naslov Martinu Filipčiču. Milan si je takoj pričaral zgodbo.

Leta 1573 je bil nam vsem dobro znani kmečki upor. Ni moglo biti drugače, kot tako, da je Martin Filipčič z golimi rokami ujel Matijo Gubca, vodjo upora, in ga privedel v Zagreb ter šest let pozneje v Pragi iz rok kralja Rudolfa prejel zaslužen nagrado – plemiški naslov. (Piši smeh v oklepaju.) Namreč, vsi smo se v Vesolju smejali, ko nam je Milan razlagal svoje blodnje, vedeli smo, da ne misli resno.

Ampak, trpel pa je zaradi teh blodenj, to pa. Nekoč sem ga zagledal, ko je po cesti s spačnim obrazom rjovel. K sreči me ni videl, saj me je bilo sram zaradi njega. Mimoidoči so čudno gledali, nekateri prav z odporom. Hudo je, kadar se ima nekdo v svoji notranji podobi za giganta, medtem ko je na zunaj vsem dobro znani šaljivec. Naj podam primer. Pogovarjali smo se o tem, kako je Jernej Kopitar kot avstrijski cenzor na Dunaju pomagal Vuku Karadžiću, da je do konca razvil srbski jezik z idejo piši kao što govoriš. Ali Srbi govorijo lepše kot mi, se je spraševal Milan, ali govorijo bolj jasno in zato tudi bolj prepričljivo? Se spomnite, ko je pri meni na Glavarjevi nekaj časa stanoval Zoki iz Beograda? Ko sva nekega večera skupaj prišla domov, mi je začel razlagati vsebino Kafkovega romana Grad. Razumete, jaz sem bil že uveljavljen pisatelj, on pa je bil po poklicu kuhar. In zdaj on meni razlaga Grad, ki sem ga prebral od prve do zadnje strani najmanj štirikrat. Dolazi jedan čovek u neko selo, a gore na brdu zamak. Geodeta je. Mislim, a si predstavljate? Sploh mi ni pustil do besede.

IV.

Seveda sem se sekiral, jasno, da sem se. Dve leti sem zdržal kot scenski delavec v Lutkovnem gledališču, torej sem bil tudi jaz neke vrste umetnik. Sestrična Herta mi je zrihtala delo pri arheoloških izkopavanjih. Enkrat na leto smo izkopavali, o, saj, kadar jaz delam, rad delam. To sem fantom tudi povedal. Z mularijo sem delal, najstarejši sem bil. Fantje, sem rekel, kadar delam, takrat delam, zabavali se bomo pozneje. Enkrat smo imeli delovišče na Črnem Kalu, drugič v bližini Brežic ... Ampak takoj, ko je bilo delo končano, sem se usedel na avtobus za Ljubljano. S postaje sem odšel naravnost v Vesolje. Tam me je vsakič znova pričakala ista scena, eni in isti obrazi, da sem se čudil samemu sebi, kako sem mogel pričakovati kakršnokoli spremembo. Vse je bilo pijano. Za mizami na asfaltu so pod majhnimi krošnjami okrasnih dreves sedeli stari znanci, Buč je z zvonkim glasom posnel kukavico, Gadafi je onemoglo obsedel s trobento v naročju, malo naprej so sedeli Felice, Mitja in Milan in se na ves glas krohotali, vsi smo šli k sosedu, je razvneto razlagal Milan, najmanj dvajset nas je bilo v sobi, in brez diha smo gledali tekmo Real proti Atleticu, jel' to tamo, u Madridu, je vprašal čiča Trifke, mimogrede sem prisluhnil štoriji, ki sem jo iz Milanovih ust slišal že kdaj prej, za izložbeno šipo lokala je na barskem stolu ob flaši piva nepremično sedel Freh, ura je bila že devet zvečer, a je še vedno imel sončna očala. Tudi punce so bile, kaj da ne, bila je Mika, pa Beba, pa Joca, ja, bilo je tistega večera, ko se je mladi novinar Lovro odločil, da bo to poslej njegov lokal. Še posebej, ko sem prisedel k njemu in ga takoj verzirano naščeval za pivo. Hotel sem reči, da sem prisedel k njemu še jaz, pa tega nisem storil, ker me je šola prepričala, da v slovenskem jeziku ni lepo postavljati jaz na začetku ali na koncu. Jaz ti bom vse povedal, sem rekel Lovru, jaz tukaj vsako-

gar poznam, samo vprašaj me karkoli o komerkoli, pa ti bom povedal tako zgodbo, da si boš prste obliznil. Vidiš tistega, ki žvižga na pirovsko flašo v sosednjem lokalu? No, saj ga lahko slišiš. To je Tone. On je legenda, vsak dan je pijan. Samo nekoč, ko je fasal borelijo, ni pil dva meseca. Tam, za tisto mizo, sedita Aji in Špane. Bila sta prva dolgolasca v Ljubljani. Jaz sem bil dijak prvega letnika na Poljanski gimnaziji, onadva pa sta po koncu pouka hodila čakati pred šolo vsak svojo punco. Mater, sta bila frajerja. Aji je bil blond, Špane pa črnolasec. Imela sta dolge lase, ki so jima viseli skoraj do srede hrbta. To je bilo v prvi polovici šestdesetih, ko so bile vse šolske klopi počeckane z ljubezenskimi izjavami deklet ansamblu The Beatles. O, Ringo, o, Ringo, John, Paul, George! The Beatles! Ringo, Paul, John, George! Ringo, I love you! John, I love you! George, I love you! Paul, I love you! Lovro, ozri se. Ali vidiš tistega, ki na stolu spi? To je Mič. Težek frajer. Na motorju je pridrvel iz Nemčije. Tam je poročen z Nemko. Doktoresa je. Moj brat je bil na obisku pri njem, v Berlinu živi. Veš, kaj je bilo enkrat? Na mojih vratih se pojavi Mič s papigo. Takrat sem še stanoval v naši vili na Friškovcu. Pravim naša, a v resnici je bila last strica Hinka, kar sem kmalu občutil na lastni koži, ko je umrl, a o tem pozneje. Tukaj imaš papigo, pravi Mič, jutri pridem ponjo, nakar ga ni bilo dva tedna. Čez dva tedna se pojavi, kot da se ni nič zgodilo, našopa papigo s uspavalnimi tabletami, da je le debelo gledala in bila v kletki čisto tiho, skriva jo v prtljajnik in frk! – čez mejo v Nemčijo. O, jaz ti lahko povem štorij kolikor hočeš. Škoda, da ni Zube tukaj. Nič več ne hodi sem. Sploh ne gre več iz hiše. Kvečjemu do Kokta bara se zapelje, res, slišal sem, sto metrov ima od svoje hiše do Kokta bara, pa se tja zapelje z Alfa Romeom, potem pa spet nazaj v svojo norišničko, tako se šali. Bil je fagotist v ljubljanski Operi. Jasno, Mič nas je takoj vse organiziral. Igrali so Hoffmannove pripovedke. Mič je kupil karte v loži tik zraven odra. Nagnetli smo se noter in ko je bila uvertura mimo, smo v en glas začeli vpiti in ploskati: Bravo! Bravo, fagotist! Bravo, bravo! Takoj za tem smo drug za drugim strumno odkorakali iz lože. Lovro, ali vidiš tistega, ki je ravnokar prišel iz WC-ja in se naslonil na polico zraven Freha? To je pesnik in pisatelj, Milanov soimenjak. Na zadnji Prešernovi proslavi je Urška Taufer lepo zapela njegovo pesem, naslova ne vem, zato pa sem si zapomnil refren: to so bile strašne zabave. Mesec se je smejal z nami. Nebo se je smejalo z nami. Nekaj takega. Neko popoldne smo sedeli za tisto mizo, jaz, Mitja, Feliče in Freh, sonce je prijetno grelo, pili smo pivo, kadili cigareto za cigareto in se lenobno pogovarjali, kar se pojavita Beba in Manja, gresta naravnost k meni in me povabita na Bled, kjer bo Mič igral v Okarini. Najprej sem se malo obotavljal, potem sem se v mislih nahrulil: dve lepoticici te vabita na Bled, ti pa cincaš, kaj so ti ljubša družba Feliče, Mitja in Freh? In smo šli. Pridemo na Bled, gremo v Okarino, vprašamo šefa, kje je Mič, pa nam pove, da se verjetno vozi z motorjem okrog jezera, ob tem času to najraje počne. Nihče se ni smel na Bledu z motorjem voziti okrog jezera. Se spustimo do jezera in zagledamo Miča, kako rohni na motorju v bližini hotela Toplice in kot da to ni dovolj, se motor vžge, zagori spredaj in zadaj, Miča objamejo ognjeni zublji, a še vedno pelje naprej in nazadnje pripelje prav do nas in reče: rokice sem si opekel, ne vem, kako bom danes zvečer igral, s kremico se bom namazal, pa bo. Lovro, zdaj pa pazi. Vidiš tista dva, ki prihajata po Igriški? To sta Luj in Wayne John, glej, kako sta nasekana. Že na daleč ju lahko slišiš. Hej,

pjonto, kaj boš, pjonto? Pir bom, pjonto, ne bom encijana. Pir boš, pjonto? Lovro, a ti veš, kaj ali kdo je pjonto? Jaz lahko samo ugibam. Verjetno je pjonto nekdo, ki je limelj. Pa veš, kaj je limelj? Po moje je to brezveznik. Z eno besedo – idiot. No, mogoče je idiot preveč krepak izraz. O, živjo, Vigi, kako si? Imaš kaj? Imaš, perfektno! Bomo potem puhnilo enega. Lovro, to je Vigi. Ne boš verjel, ampak z Vigijem sva posnela kratek plesni film, namreč, jaz zelo dobro plešem. Ne plešem standardnih plesov, kot sta fokstrot in valček, za izrazni ples sem dober. Lovro, oprost, imaš mogoče za en encijan? Luj in Wayne John sta mi dala idejo, zdajle bi se mi res prilegel, predalčje me jebe, kot je svoje čase govoril zdaj že pokojni Mičo. Mič je Mič, Lovro, Mičo je bil Mičo. Predalčje so verjetno jetra. Želodček potrebuje malo zdravja. Excusez moi, scat grem. Vali, si tako prijazna in mi prineseš en enči za tisto mizo? Milan, živjo, Freh, živjo, o, a greš tudi ti na sekret, le pridi, bova skupaj urinirala. Imaš kakšen čik? V Salt Lake Cityju sem bil, prej sem pozabil, to je glavno mesto Utaha. Čeprav, Freh, zame obstaja samo Ljubljana. To mi je bilo nerodno priznati, dokler nisem srečal Mirka Bogataja, saj ga poznaš, igral je Popaja v Klopčičevi Sedmini, drugače pa je bil v službi na Radiu. Meni zadostuje Ljubljana, mi je rekel, ko sva pila travarice v Charliju, jaz lahko živim samo v Ljubljani. To mi je dalo misliti. Saj sem tudi sam vse svoje življenje preživel v Ljubljani. Dobro, bil sem v Salt Lake Cityju, bil sem v Marakešu, bil sem v nekem italijanskem mestu na koncertu King Crimsonov, pozabil sem kje, ker sem bil pijan, ampak v resnici me je zanimala samo Ljubljana. Milana je imel Mirko Bogataj rad. Kako se je smejal, ko je Milan govoril svoje domisljice o Stephenu Hawkingu. Stephen je svoji ženi dopovedoval, da je Bog. Nisi Bog, Stephen, ga je verjetno s skrbjo v glasu prepričevala žena. Seveda sem! Nisi, no ... Kaj, niti tega mi nočeš priznati, da sem Bog? Veš kaj, potem pa najbolje, da se ločiva. Mirko se je smejal do solz in naročil še dva hašiša, tako je ljubkovalno poimenoval travarico. Sonce je prijetno gredo skozi okna, mize na visokih nogah sredi lokala, police v višini komolca ob stenah, šank, vse je bilo iz debelega, temnega lesa, po vsej verjetnosti izdelano v tovarni KLI iz Logatca. Veš, kaj mi je zadnjič povedal Mitja? Prišel je domov, popolnoma pijan, in se zalotil, da se pogovarja s petimi ljudmi, izjemno živahen pogovor je vodil, medtem ko ni bilo v sobi nikogar. Še nekaj sem ti hotel reči, pa sem pozabil. Aha, sem se že spomnil. Na Silbi sem bil. Tri ženske sem imel. Ampak ne bom govoril kot tisti starček iz Šestice. Bil sem v zenitu, sonce me je obsijalo, bil sem telesno nasičen in umsko spokojen. Nekega večera sem zaplaval v morje in plaval in plaval, daleč proti vse bolj temnemu obzorju, nekaj zvezd je že svetilo na nebu, obrnil sem se in v daljavi zagledal lučke v vaških oknih na obali. Zaplaval sem tja. Nekaj sem še pozabil. Brownov najmlajši je zbirka črtic za staro in mlado, ime avtorja sem pozabil. Anglež je. Kdo si ti? Na Mičota me spominjaš. Kaj pa delaš tukaj, a nisi umrl? Iz veselja prihajaš, praviš, in v Vesolje se vračaš. Kako pa si prišel curik nazaj? Skozi črvino, mhm. Neverjetno, kako vam zadnje čase vsem pride prav ta črvina.

V.

Zdrznil sem se iz dremeža in ostrmel. V mesečevi svetlobi so samevale mize in stoli, nikogar ni bilo, bar je bil zaprt, ulica je bila prazna. Mičo je izginil. Sedel sem na stolu, ki je bil z verigo priklenjen za mizo. Kako sem sploh prišel sem? Kje sem bil? Megleno sem se spominjal, da sem bil na obisku pri nekem tipu, ko pa sem se ulegel na tla in hotel zaspati, me je vljudno vrgel ven. Zajel me je občutek krivde. Zgrešeno sem živel. Obšla me je prvinska groza. Abraham sem, pa še vedno nič ne vem. Kljub temu je bilo v meni nekaj neuklonljivega. Pregledal sem vse žepe in odkril en evro in triindvajset centov. V istem hipu sem dobil idejo. Vse sem vedel, ampak o tem nisem hotel nič misliti. Samo šel sem. Na rami mi je čepela modra sova svetobolja. Šel sem mimo nekdanjega bifeja Muca, zdaj se je pretvoril v recepcijo hotela Cubo. Tule, pod arkadami, je nek tip prodajal knjige. Zdaj ga že dolgo ni več. Ko bi vsaj nekaj vedel, kot Einstein, neko formulo, ki pelje človeštvo v napredek, ne pa takole, hoté z zamegljenim razumom, hoté neveden, saj se komaj spomnim, od kod sem prišel. Capljal sem naprej, a navznoter me je grela ideja. Točno sem vedel, kaj bom naredil. Najprej pa sem moral priti tja. Šel sem mimo nekdanjega Medexa, zdaj se je bar imenoval Parlament, ker je pač v bližini parlamenta. V vsakem prizoru, ki se mi je postavil pred oči, je bila nekakšna sladka bolečina minevanja. Videl sem tisto, česar ni bilo več, tisto, kar biva zdaj, pa me ni zanimalo. Šel sem mimo Konzorcija in prišel do Name. Tu sem leta 1985 v prvomajsko okrašeni izložbi zagledal povečano fotografijo, pod katero je pisalo: prihod partizanske vojske v Logatec, 8. V. 1945. Nenadoma sem na fotografiji zagledal očeta. Stal je na sredi ceste, s titovko na glavi, in z odporom strmel v fotografa. Imel je povsem enak izraz kot na fotografiji, ki je bila posneta deset let pozneje na Kalemegdanu. Na njej smo moja mama, oče v civilu in jaz, ki sedim očetu za vratom. Šel sem čez cesto do Zare. Ta prostor se je včasih imenoval restavracija Emona. Tu so včasih stali postreščki. Med njimi je bil tudi pravi hrust s surovim obrazom, na glavi je imel kapo s šildom, na njej okroglo kovinsko priponko z napisom POSTREŠČEK in z zaporedno številko. Prišel sem do Kozolca. Kolikokrat je tu prespal, oprostite, zmotil sem se, kolikokrat sem tu prespal pri Milanu na kavču! Koliko veselih noči smo tu preživeli, včasih, kadar je bila v formi, se nam je pridružila še Milanova mama in smo debatirali do štirih zjutraj. Vrgel sem čez ramo bolečino minevanja in odkorakal do bencinske pumpe na Tivolski cesti. To je bil moj cilj. Povsem mirno sem šel noter in mimo obloženih polic do tiste, na kateri so imeli vodko, spravil sem flašo v notranji žep suknjiča, v istem ritmu sem šel do blagajne, počakal dva, ki sta bila pred mano, zahteval čigumije, jih plačal in odšel. Šele pri železniškem nadvozu na Celovški cesti, sem flašo odprl in naredil krepak požirek. Cilj sem imel pred sabo. Peš v Medvode.

VI.

Častna mi roka, bil sem ponosen, da sem samouk. Self made man sem, sem ponavljal s čudnim zadovoljstvom, takoj zatem, ni minila minuta, pa: jesem ubou, jesem ubou. Bil sem pred Kinom Šiška. V tej stolpnici je stanoval Primož, dokler nista z Mirjano stanovanja prodala in se preselila. Naredil sem požirek vodke. Naj sem se imel za še tako hudega brezdelneža, naposled sem zmeraj moral nekaj narediti. Imel sem občutek, da garam, že samo zato, ker sem živ. Ta stara na kitara, ta mlada na klavir, sej kuharca smejala, k'je kuhala krompir. No, prosim, od kod mi to? To je tipičen dokaz o nenehno delujočem mišljenju, ki se ne ustavi in se ne ustavi. Stara mama nam je rada recitirala to ljudsko pesem, če že hočete vedeti. Bilo je poletje, noč je bila topla. Spomnim se, kako sva tu hodila z Bicetom, bilo je leta triinšestdeset, januarja, vse je bilo zasneženo, v Kinu Šiška sva ravnokar gledala film Ljubim, ljubiš, in zatopljena v pogovor sva šla v napačno smer, proti Remizi, namesto proti Centru. Šele ko sva prišla do skupine stolpnic, ki so bile takrat še v gradnji, sva uvidela zmoto. Zdaj sem hodil mimo teh stolpnic. Naredil sem požirek vodke. Nasmehnil sem se. V eni teh stolpnic sem se pozneje res ljubil.

Saj ni res ... pa je!

Počasi sem šel mimo gostilne Žibert. Tukaj smo imeli večerni gimnazijci slavnostno večerjo. Vsi so maturirali, le jaz sem padel iz matematike in za povrh še iz slovenščine. No, mogoče je pogrnil še Lukež. Potegnil sem požirek vodke. Bil sem že malo utrujen, pred mano pa je bila še dolga pot. Začel sem si brundati neko pesem Beatlesov, I never give you my number, I only give you my situation and in the middle of investigation I break down – boy, you gotta carry that way, carry that way along time, pa spet od začetka, I never give you my number ... saj niti nisem bil prepričan, da sem si pravilno zapomnil besedilo, posluha sploh nisem imel, ampak vseeno sem pel. Prišel sem do gostilne Jelen. Od tu naprej je med travniki in polji v noč vodila stara, dvopasovna avtocesta. Hodil sem po predpisih, tako, da so avtomobili prihajali proti meni. Z neba je svetil mesec. Prižgal sem cigareto, potegnil globok dim, nato sem poskusil puhnuti v zrak nekaj kolobarčkov, dva ali trije so se mi posrečili in zadovoljno sem odpil požirek vodke. Na obeh straneh ceste so se v temno daljavo razprostirala polja. Pobrskal sem po spominu, kljub temu da sem bil pijan kot opica. Boy, you gotta carry that weight, tako se je glasilo besedilo, zmešal sem pač skupaj dva komada s plošče Abbey Road. Kar naenkrat se je ob meni pojavil policijski avtomobil. Policist, ki je sedel ob šoferju, je pritisnil na gumb in šipa se je začela avtomatično spuščati. Policist je bil še golobrad in ob pogledu na moje srebrne lase in brado, se je malo obo-

tavljal, kaj naj mi pravzaprav reče. Naposled me je vprašal, kaj počnem tukaj. Peš grem v Medvode, sem mirno pojasnil, razen, če ste tako prijazni, in me zategnete tja, čeprav vem, da to ni slovnično pravilno. Nimava časa, Polde, je odsekal starejši policist za volanom, prvi hip sem imel vtis, da je te besede namenil meni, in me kar po domače označil za nekakšnega medvoškega Poldeta. Bodite previdni, mi je resno rekel golobradi policist in odpeljala sta se proti Ljubljani. Hodil sem naprej. V Mezopotamijo grem, sem pomislil in se začel na glas smejeti. Milan mi je nekoč razložil, da Medvode pomenijo isto kot Mezopotamija. V Medvodah sta Sora in Sava, v Mezopotamiji Evfrat in Tigris. Vsako misel sem začutil kot nekaj dokončnega, kot nekaj, s čimer bi se dalo zaključiti roman. Vendar se vsak posamezni roman konča, vseobčemu človeškemu romanu pa ni videti konca. V pripravljenosti imamo rakete, s katerimi lahko sklatimo z neba grozeče meteorite. Hujši smo kot dinozavri, večji mojstri preživetja smo. Prispel sem vstric z neko kmetijo. Vse je bilo v temi, hiša je bila videti zapuščena, niti psa ni bilo. Kaj vse sem si domišljjal! Ne zdaj, trenutno sem bil preveč pijan, ampak prej, med življenjem. Da sem največji svetovni morilec, hujši kot Aleksander Makedonski, Cezar, Atila, Džingiskan, Napoleon in Hitler skupaj. Najmanj tristo milijonov ljudi sem pobil. Živčno sem krožil po svoji garsonjeri v Medvodah, dokler nisem dobil občutka, da mi kri zaliva možgane, potem nisem več zdržal, naglo, kot da bežim sam pred sabo, sem odšel ven, naravnost na postajo mestnega avtobusa in – frk! – v Ljubljano. Ponavadi sem izstopil pred Kozolcem in odšel naravnost v Turista, poznal sem kar nekaj radijcev in televizijcev, ki so se tam redno zbirali, postavil sem se zraven in kulturno čakal, kdaj se bo kdo od njih spomnil in mi plačal pivo. V žepu sem imel zmeraj rezervno, jurja, ampak redkokdaj sem ga porabil, skoraj vedno sem si ob koncu dneva lahko veselo zapel tisto ponarodelo: Mica Kovačeva, piva, nč pvačava. Odkrito povedano, bil sem kar malo ponosen nase, češ, ljudje mi plačujejo pijačo za čast, da so lahko v moji družbi. Imel sem talent za konverzacijo. Ne vem, če sem vam že pripovedoval, sem nevsiljivo začel, da lahko filozofske knjige razumeš že iz samega naslova, vsebine ti sploh ni treba brati. Vzemimo Kierkegaardovo Bolest na smrt, bral sem pač v srbskem prevodu. V slovenščino bi to prevedel kar po domače: Bolan na smrt. Kogar zanima smrt, ta je nanjo bolan, tako kot za nekoga rečemo, da je bolan na torte. Škoda, da ni Freha tukaj, ta bi takoj rekel: oprosti, ne zanima me. Gospodje tovariši, ko bi se jaz spominjal prav vsega, bi verjetno odrevel ali obnemel. Znanost pa mi dan na dan ponuja nove in nove filozofske ugotovitve, okrepjene s številkami. Veliki pok se je zgodil pred trinajstimi milijardami in pol. Kaj je bilo pred velikim pokom, o tem Stephen Hawking proti koncu svojega življenja ni več hotel razmišljati. Nekaj podobnega je mislil Heidegger s trditvijo, da vzhodne filozofije ne razume in da bo pri tem tudi ostalo. Zakaj omenjam ta znamenita imena? Zato, da bi pokazal svojo načitanost. Kaj je to, preprost človek? Tako me je vprašal Danilo v Matejevem bifeju na šišenski tržnici. Nisem mu znal odgovoriti. Danes, ko je že pokojni, pa vem odgovor. Preprost človek ni načitan. Govorim kot strgan dohtar, ampak to je zaradi tega, ker sem podpovprečno inteligenten, bil sem na inteligenčnem testu pred sprejemnim izpitom na AGRFT. Gospodje tovariši, tako vam rečem zato, ker sem zadnjič srečal Moniko. O, gospod – malo je pomislila in nato pristavila – tovariš, saj si gospod tovariš? Gospodje tovariši, laj-

kam vas, že več kot leto dni. Leona sem nazadnje srečal na prehodu za pešce pred trafiko na avtobusni postaji. Od takrat, ko sva se srečala pred Granado, je minilo eno leto in devetnajst dni. Tekel je na avtobus, a je še zmeraj našel čas, da mi je na sredi prehoda stisnil roko in mi zaželel vse najboljše v novem letu. Mi vsi bi radi, da bi bilo vse dobro, ne moreš si želeti ničesar drugega. Dobro mora biti.

Epilog

Keller je odprl boksarsko šolo in ima veliko učencev. Knez Miškin je od vsega hudega zblaznel in je nazadnje spet pristal v tistem sanatoriju v Švici. Biceta sem srečal v Tivoliju z dvema rasnima špringer španjeloma, Williamom in Haraldom. Tudi z Branetom sva se srečala v Tivoliju, bil je s svojima vnučkoma, saj sta bila že najstnika, deček in deklica. Tole, je Brane pokazal name, je moj prijatelj. Z njim sva skupaj pisala roman, ko sva bila še mlada. Brane je Brane, ni Čuri, čeprav je bilo tudi Čuriju ime Brane. Kaj sem še hotel povedati? Milan in Irena sta v postelji brala romane Carlosa Castanede in se v pavzah ljubila. Ideja je bila Irenina, ona je odkrila Castanedo. Ko pa je Milana poskusila navdušiti za Tretje oko Lopsanga Rampe, je naletela na hladen odziv. Vzela je besede nazaj in priznala, da je Lopsang Rampa zvit kot presta, saj je na vsakih deset strani prijazno opozarjal bralca, o tem pa boste več izvedeli v moji knjigi z naslovom ... In je povedal naslov. In čez deset strani spet, o tem govorim v knjigi z naslovom ... Reklamiral je svoje knjige, zakaj pa ne? Ali ni Milan počel isto? Kje je zdaj francoski kralj Geleve? Tako se je vprašal v svojem prejšnjem romanu z naslovom Moto. Mlada lektorica je upravičeno pripomnila: oseba s tem imenom se pred tem sploh ne pojavi v romanu! Kdo je to? Verjetno se še rodila ni, ko je Milan v svojem prvem romanu z naslovom Grein Vaun, pisal o izmišljenem francoskem kralju Gelevu. Kaj sem še pozabil povedati? Mitja živi na Madagaskarju. Z domačinko je poročen. Freha sem nazadnje videl pred Mestno hišo, med pettisočglavo množico. Z velikanskim navdušenjem smo sprejeli rokometno reprezentanco Slovenije, ki je osvojila bronasto kolajno na svetovnem prvenstvu. Freh je sam zase plesal med ljudmi. Bil je lepo oblečen in dobro obut. Kaj sem še pozabil povedati? Vem, da je bilo še nekaj.

Immanuel Mifsud

Pesmi

Marsalforn*

Poleg mene praznina morja, ki postaja vse bolj surovo.
Riba sanja med divjimi valovi,
lepimi valovi, visokimi, nevarnimi,
riba sanja sladke sanje
o počitku, počitku na čudovitem morskem dnu.

**

Gledam modro morje in vidim
čoln, ki z užitkom tone k počitku na morskem dnu.
Ko se noč zbudi, gre vse spat, morje
postane črno kot pajčolani žalovalk.
Daleč na obzorju
se pojavi podoba plovila s sijočimi zvezdami –
svetloba v temi, v globoki temi, luči, ki utripajo.
Donenje cerkvenih zvonov se oglasi iz vodnih globin.

* *obmorska vas na malteškem otoku Gozo*

Ko se stemni

Če ne boš zaspal, ko se stemni,
lahko pride tišina in te zgrabi za vrat,
te odvrže slabotnega in tarnajočega, brez kosti.
Ponoči tvoje oči prosijo, da bi se zaprle,
da bi tesno zatesnile barvne podobe
in da ne bi videle tišine, utrujenosti in otopelosti.
Poglej: rodil sem se sredi noči.
Moje oči so še pred mamó videle zapeljivo temo kapljati po oknu
in opazile samotén bel madež.
Vstal sem izmed materinih nog in brez besed
odšel. V temo. In tema je postala
kri, ki se mi pretaka po arterijah, se mi vrtinči
po venah; moj mozeg; celice,
ki umirajo, se rojevajo, umirajo, se rojevajo ...
Ponoči ne vidiš nikogar, nihče ne govori s tabo.
Ponoči slišiš samo hitro bitje svojega srca.
In potem se tega navadiš; navadiš se govoriti s sabo –
slišiš vedno isti glas, vedno.
In čez čas boš prav tako spoznal,
da si vseskozi hodil po eni in isti poti.

Ko se stemni, se ne premikaj.
Prepušti noč tistim, ki ne morejo govoriti,
tistim, ki niso nikoli nikogar vzeli v posteljo
in ki v samoti jedó svoj vsakdanji kruh.
Tistim, ki še nikoli niso slišali za barve.

Septembrski dnevi

Ne moreš zapreti oči,
četudi je vse okoli tebe izginilo.
Še vedno strmiš v svoje dremavo telo.
Čudovito, naličeno v septembrskih dneh.
Tvoje oči te preiskujejo, pokažejo ti ozke ulice,
dolge ulice, ki vodijo do trgov.
Tvoje telo je mesto, dežela, obiskana od mnogih:
v mrzlih mesecih so te obiskali romarji
in s soncem so prispeli turisti.
Opazuješ aleje, ki se ti po kačje vijejo po prsih,
Prostrane trge, kjer so počivali tvoji otroci,
park, kjer si se ljubkovala z ljubimci.
Tvoje oči delajo jasne posnetke tvojega
poležavanja, tvoje želje, tišine, ki se je spustila
vse naokoli, medtem ko v tebi še vedno zveni glasba.
Komu je mar za septembrski široko?
Komu je mar, ko pa reke še vedno tečejo navzdol
in se včasih še vedno občuti veter?

Petek

Pridi v petek po sončnem zahodu
in prinesi s seboj svoja leta in grdost.
Ne naliči se, naj bo tvoj obraz izžet in naguban.
In pusti, da se ti dojke povesijo, zaspijo.
Prinesi s seboj brazgotine po trebuhu;
modre žilice in vozle na nogah.
Pomagal ti bom leči in se spočiti na moji postelji.
Pomagal ti bom pozabiti na dolgo srečanje, ki si ga imela
z nezastrtim ogledalom na toaletni mizici,
izreklo ti je obilo res grdih besed.
Celo blazine se bodo predale užitku,
iz njih se bo širil vonj po nasladi,
še posebej, ko boš zaječala moje ime;
ko boš vezala nesmiselne verze;
ko se boš ponovno začela čutiti kot jabolko,
kot majhna riba, ki pobliskuje pod modrimi valovi.
Poglej, koliko valov lahko zganem,
in ti plavaš in plavaš in jaz gledam
in uživam, ko vidim, kako se izgubljaš
nekje v teh gozdovih s košatim drevjem, kjer te nihče ne zmoti,
po močnem dežju,
ko se dvigne vonj po koreninah in prsti.
Želiš zaspati takoj, ko se slečeš,
se zakopati pod leta, ki so ti pohitela nasproti.
Želiš si zaspati, ko ura odbije polnoč
in čarovnija nenadoma izgine.
Celo postelja bo izgubila svojo čarobnost:
blazine bodo postale škatlice tablet,
rjuhe navodila za jemanje zdravil;
imela si princa med svojimi nogami. Zora ga je vzela.

Jedlovina

V Jedlovini drevesa vedno molčijo.
Greš v gozd in nenadoma
se stemni in v temi zaslišiš smeh:
star smeh, ki ga dobro poznaš,
ponavadi si ga slišal, preden si legel v posteljo,
preden so ugasnile luči v tvoji sobi.
Dvoje korakov zaslišiš v daljavi, šepanje,
enako, kot si ga nekoč slišal pred vrati ob jutrih.
Sam si. Prisluhni tišini.
Prisluhni smrti, ki se odsekano ustavi med drevesi.
Nepriznani ti. Zavrženi. Želiš kreniti dalje.
Drevesa. Drevesa so debela in visoka.
Stikajo glave, zakrivajo nebo,
zakrivajo minuli teden, leto,
ko si se rodil in se začel premikati,
zakrivajo naslednje leto – od njegove prve ure
do njegovega zadnjega diha.

V Jedlovini drevesa vedno zakrivajo.
Hodiš med njimi, skrit v njihovi senci,
tam je vedno temno, kot na zimski večer.
Tvoj dih temni kot volčja sled.
Izgubil si glas in najbrž tudi
tiktakanje v prsih.

V Jedlovini drevesa lahko morijo.
Prav sredi množice dreves
se slečeš, ležeš in umreš.

Ostarela pesnica

Zdi se, da so se ji ustnice z leti zmanjšale.
Obrabile so se od vseh dolgih let prebiranja poezije
pred občinstvom, očaranim z njeno lepoto.
Majhne bleščeče zvezde so ji zrasle v očeh
in vsak dan še malo zrastejo.
Njene roke so deset kosti, ki komaj še lahko
obračajo strani, vse težje in porumenele,
nagubane, zdelane in stare toliko kot njena leta.
Toda črnilo je še vedno črno; govori
z glasom, globokim, kot je globoko morje njene dežele.
Besede še vedno udarjajo ob skale, kot valovi.

Mož ostarele pesnice

Pred časom, ko si vse dni začenjala enako,
odprla si oči in kihnila,
je čez tvoj blede obraz hušknil duh.
Vsako noč ležiš poleg mene, predstavljam si,
kako se najina postelja spreminja v filmsko grozljivko, s prikaznimi,
ki plešoče vstajajo iz rjuh pod nama,
iz tvojih ust, tvojih ušes, tvojih zenic.
Nikoli nisi opazila, kako preživljam noči,
kako podim strahove skozi okno,
in ko preženem zadnjega,
se zastrmim vate, očaran nad tabo, spečo, kot takrat,
ko sva prvič legla skupaj.
Ne spim. Odprem predal, v katerem hraniš
cenene prstane, ki jih rada nosiš,
lasnice, s katerimi si si spenjala lase,
škatlico z ličili iz časa druge svetovne vojne,
z lisastim ogledalcem, in parfume,
majhno nalivno pero Montblanc, kdo ve, kdaj si ga nazadnje uporabila,
droben črn adresar z naslovi
ljudi, o katerih ničesar več ne veva,
gumbe in druge malenkosti.

Veš, česa se bojim, Marie Claire? Bojim se,
da bo nekega dne, ko bom odprl okenski zapah,
zapihal najbolj neusmiljen veter
in vdrl v nama tako ljubo sobo.
Namesto prikazni, bo skozi okno odnesel tebe,
oblečeno v belo spalno srajco, v kateri navadno spiš.
In takrat, Marie Claire ... kaj naj naredim takrat?

Kruševo

V teh gorah močno dežuje,
dež na kamnitih tlakovcih strme ulice,
za zamegljenimi okenskimi šipami,
na stropu, zidovih, na mojih laseh, vratu.
Se slečeva in zapleševa,
kot sva to storila včeraj?
Misliš, da bi se lahko izgubila? Misliš, da bi se?
In če naju kdo opazuje izza žaluzij,
ali morda pomisli, da sva ubogi drevesi,
ki ju upogiba veter?

Še vedno dežuje.
Moje noge poganjajo izpod pločnika.
Moje roke se vzpenjajo po zidovih, oknih.
Moji prsti nežno potrkajo na tvojo šipo.

Toda nočeš se sleči, nočeš priti ven.
Ostati želiš notri. Ostati želiš človek.

Pelister

Počasen džez v ozadju me napelje,
da zadnji kozarec pijem počasi
in si ogledujem ljudi okoli sebe,
jih rišem z enobarvnim svinčnikom
na svoje zaprte utrujene oči.
Nisem prepričan, da bom našel pot nazaj.
Če je ne bom, bom sedel kamorkoli
in upal, da me boš v nekem hipu poiskala
in me odpeljala domov.

Čistilec na glavnem trgu v Skopju

Za čistilca, oblečenega v oranžno, se trg
nikoli ne spremeni. Vse, za kar skrbi, bo umrlo,
kot se je rodilo, vedno enako, odkar so
mu dali metlo, vedro in je začel čistiti.
Ne bo opazil, kako star je postal, bolehen.
Odruga oči od tal in odide spat,
misleč, da je vse pustil za seboj. Tako misli.
Ne opazi, da se trg po njegovem odhodu
začne pomikati proti reki, da bi pozabil
tuje obraze, ki so se sprehodili čezenj.
In s seboj odnese zastave Republike,
namoči jih v tekočo vodo, da bi jih opral,
in odnese spomenike, drugega za drugim
okopa, da bi jih očistil zgodovine.

Naslednji dan se čistilec vrne
kot neolupljena mandarina,
z očmi, uprtimi v tla, in z metlo v rokah.

Immanuel Mifsud (1967), pesnik, pisatelj in dramatik, velja za vodilno osebnost sodobne malteške književnosti. Za svoje delo je prejel številne nacionalne in mednarodne nagrade, med drugim leta 2011 evropsko nagrado za književnost. V slovenščini si v prevodu Vere Pejovič in Petra Semoliča že lahko preberemo njegov roman *Jutta Heim* (2018) in pesniško zbirko *Prgišče listja* (2013). Objavljene pesmi so iz zbirke *Riba*, ki bo jeseni 2020 izšla v Poetikonovih lirah pri Hiši poezije.

Iz angleščine prevedla Vera Pejovič in Peter Semolič

Iz malteščine v angleščino prevedla Ruth Ward

Ivan Sršen

Harmatan

Odlomek iz romana

27.

Spustila se je še ena noč. Spet ta neprosojna noč. Ponoči bi morali lažje dihati, diha pa se težje. Zrak ni bolj svež, temveč postaja gostejši. Kakor ima tema noči svojo neprosojnost, tako ima tudi svojo fizično težo, lahko se izmeri, stehta: dihaš jo, vstopa ti v pljuča, vendar tudi v ušesa, oči, povsod rine vate ... posiljuje te. Ta prekleta noč te posiljuje na najbolj umazan način, nikoli te ne naskoči, temveč počaka, da zatone dan in potem nastopi, vedno počasi, brez hitenja. Kakor pijani lokalni mogotec, ki mu vozijo dekleta, prepričana, da je on edina možnost za uspeh, uspeh v svetu, ki jih opazuje kakor potrošno robo, svetu, ki je narejen iz moških, v katerem moški, ki se ne obnašajo kakor besni psi, dobijo z bejzbol palico po hrbtu, to je svet, v katerem vladajo oni, ki ženske obožujejo, kakor obožujejo jagnjetino, žganje ali avtomobile. Noč je ta, ki vse to združuje.

Nana se je večer prej Uhunomi potožila zaradi vrtoglavice. Bila je bolj tiha pred spanjem kot druge krate, v postelji je nekaj časa stokala, potem pa zaspala. Uhunoma je sovražila večere, ko ni mogla zaspati. Noč jo je pritiskala, jutro pa je bilo kilometre daleč: nekdo, ki nikoli ni trpel za nespečnostjo, si ne more misliti, kako dolgo lahko traja ena noč. Dlje od vsega dne, dlje od tedna, meseca, leta ... In šele tedaj, ko ne moreš stopiti iz sobe, ko ne moreš prižgati niti luči! Nekatera dekleta delajo sklece, mišice jim rastejo, delajo trebušnjake, pri zajtrku so se pripravljene stepsti, ker je treba to moč nekje tudi porabiti. Včasih si je zaželela jokati, saj jok pomirja, izčrpa, vendar ni mogla. Malo tega je ostalo v njej, kar bi jo lahko vzpodbudilo, da bi jokala.

In tukaj postaneš trd. Trd kot kamen, kakor stena, kakor presušen kruh, kakor goveja golen. Da bi se omehčal, te morajo zmleti, namočiti, skuhati.

»Uhi, Uhi ...« je slišala Uhunoma s spodnje postelje. Nagnila se je čez rob postelje in opazila, kako Nana v odpeti zaporniški pižami skuša priti do zraka. Skočila je dol in pomagala Nani, da se dvigne v sedeč položaj. Nana je zašepetala, naj pokliče zdravnika. Uhunoma je začela divjaško razbijati po vratih celice. Paznice so hitro prišle in odpeljale Nano v ambulanto. Nana je šepala in kašljala. Niti obrnila se ni, preden so pred Uhunomo zaprli vrata celice.

Zakaj so odpeljali Nano? Ali se bo vrnila, kaj ji je? Uhunoma ni hotela ostati sama, nikakor si ni želela biti sama v celici. Ni minilo niti pol noči in že je ostala sama. Popolnoma otrpla pred vrati celice je skušala potlačiti celo lastno dihanje; upala je, da bo iz globine hodnika zaslišala glasove, verjela je, da bo dežurna medicinska sestra Nani dala tableto in jo poslala nazaj v celico. Toda od zunaj niso prihajali nikakršni glasovi. Ves zapor je spal, Uhunoma je naenkrat pomislila, da so vsi odšli: nihče se od tukaj ne sme in ne more premakniti, niti kaznjenke, vendar niti čuvaji. Toda ta povsem neutemeljen strah, da je ostala sama v vsej zgradbi, pravzaprav na vsem svetu, jo je prevzel in ni vedela, kako naj se sooči z njim in kako naj se pred njim brani. Strmela je v prazno in nepospravljeno Nanino posteljo, dlje ko jo je opazovala, bolj jo je napadala panika. Počasi je stopila do Nanine postelje in se dotaknila njene posteljnine, kakor da bi se hotela prepričati, da je Nana dejansko res ležala v tej postelji, da Nana ni le njena sanja. Zdaj se bodo vse mračne, nočne sile zarotile proti njej, napadle jo bodo z vsemi razpoložljivimi orožji, hitro se mora zbrati in pripraviti obrambo. Evo jih, prihajajo ... v bobničkih čuti njihove korake, njihovo zmagoslavno pesem, prihajajo slaviti tvoj poraz.

Uhunoma je sedla na tla, pogled fokusirala v steno celice pred seboj in se z odprtimi očmi odločila počakati demone preteklega časa.

Najprej se je pred njo pojavil stric, ki je umrl, ko je ona prispela v Evropo. Nosil je isto srajco kot tistega dne, ko ga je začela sovražiti. Kot dekletce jo je pogosto ščipal za zadnjico, ali pa je z eno roko prijel obe njeni ročici, s prsto dlanjo pa je otipaval njene komaj vzbrstele prsi. Že takrat je vedela, kaj hoče in vedela je tudi, da ona tega še nima. Toda njena starejša sestra, le nekaj več kot dve leti starejša od nje, je že imela to, kar je njega spravljalo ob pamet, zaradi česar se je iz tihega voznika minibusa spreminjal v razkošičeno pošast. Bil je december in zunaj je že nekaj dni pihal močan harmatan, ki je povsod nanašal sloje zadušljivega saharskega prahu. Nekega takega večera je prišel k njej in sestri v sobo. On in njegova žena sta skrbela za njih, ko sta starša na vasi sejala sezonsko zelenjavo, s katero sta prehranjevala vso družino. Takoj, ko je vstopil v sobo, je prijel Uhunomino sestro okrog pasu, Uhunomi pa ukazal, da zaklene vrata. Uhunoma je hotela pobegniti, vendar ji je stric zagrozil in ukazal, da mora ostati. Zaklenila je vrata in brez besed opazovala, kako stric grobo trga obleko z njene sestre in jo potem v tišini posiljuje. Sestra se je skušala braniti, vendar ni kričala. Sramota, ki bi jo doletela, če bi zbudila stanovalce, bi bila večja od bolečine pretrpljene v teh nekaj minutah stričeve orgije.

Potem je stric izginil, pred njo pa se je na steni celice prikazala carinica z letališča Murtala Muhammed. To je bila sloka, visoka ženska v uniformi, z vojaško kapo na bujnih, ravnih laseh. Očitala ji je lekcijo pred vstopom na letalo, s katerim se je s ponarejenimi dokumenti napotila v Evropo. Ženska jo je zaklenila v sobo za zasliševanje in ji ukazala, naj se sleče do golega. Potem je goli Uhunomi predavala o stanju naroda in povezanosti mednarodnih elit s kriminalnimi strukturami v Nigeriji, besnela o domačih izdajalcih in vseh kolonialnih izrodkih, ki ne marajo svoje domovine. Povedala ji je tudi, da ve, da je potni list ponarejen in da v Evropo potuje, da bi postala poceni prostitutka. Dodala je tudi, da bo poslala niz carinikov, da se izpraznijo na njej, potem pa bo šla v zapor, kjer bodo delo nadalje-

vali pazniki. Skočila ji je v obraz in s svojimi velikimi, lepimi in prodornimi očmi iskala strah na Uhunominem obrazu. »Imaš vsaj malo morale?« je odmevalo cariničino vprašanje v Uhunominih ušesih. Torturo je prekinil vodja poti, ki je dekleta ilegalno prevažal iz Nigerije v Turčijo. Razbijal je po vratih in zahteval od carinice, da odpre. Potem, ko je ta v dvomih odprla, ji je vodja poti, fant v zgodnjih tridesetih, potisnil bankovec za dvajset dolarjev v roko. Carinica je naenkrat postala druga oseba: Uhunomi je hitro podala obleko s tal in ji rekla: »Pojdi, otrok, obleci se, zamudila boš letalo.«

Slika carinice je že bledela na steni celice, ko se je pojavila slika finega turškega poslovneža v italijanski obleki. Uhunoma je bila še tedne v Turčiji prepričana, da se nahaja v Evropi. Izmir je bil videti kakor lepo mesto z evropskih razglednic, začudeni in včasih bizarni pogledi, ki so ji jih namenjali turški moški, pa je niso posebej skrbeli. Komaj nekaj dni po prihodu »šefa« v stanovanje, kjer je stanovalo deset Nigerijk s tremi »vodji poti« – dvema Nigerijcema in enim Senegalcem, ji je sostanovalka povedala, da one še vedno niso v Evropi, temveč v Aziji. »Šef« je bil turški poslovnež, lastnik številnih nepremičnin na egejski obali, za ženo pa je imel debelo Nigerijko. Nagovorila ga je, da bi začela z dodatnim poslom, s tihotapljenjem ljudi v Evropo. V Turčijo jih je pripeljal brez problemov, potem pa jih je prek turških in nigerijskih zvez na zahodu čez Balkan pošiljal v Evropsko unijo. Turek se je takoj zagledal v Uhunomo, ko je prišel v izmirsko stanovanje v preverbo, kdo je vse prišel v novi skupini imigrantov. Naslednji dan je spet prišel v stanovanje in ji rekel, naj gre z njim. Uhunoma je vedela, kaj to pomeni, vendar ni bilo druge, kakor da sprejme vabilo. Sploh ni bil grd, bil je celo prijazen. Odpeljal jo je v povprečno turško restavracijo, kjer sta se dobro najedla, potem pa jo je v svojem dragem avtomobilu vozil po mestu, da bi končala v enem izmed njegovih praznih stanovanj. V njem sploh ni bilo pohištva, razen velikega jogija na tleh in poleg njega majhnega hladilnika, v katerem je imel poslovnež draga vina. Skupaj sta spila buteljko rdečega vina, potem pa sta se ljubila. Prvič je spala z belcem in ugotovila, da med njimi in črnici ni nobene razlike. In eni in drugi takoj, ko končajo, zaspijo. Zato se je hitro oblekla, obula čevlje in šla k vratom. V trenutku je začutila, da jo je »šef« prijel za gleženj. »Kam greš, golobica?« je rekel v tekoči angleščini in se smehljaj. Uhunoma ni oklevala, temveč zgrabila prazno steklenico s tal in zamahnila proti njemu. »Ne, prosim te!« je zagrgral poslovnež, vendar mu je Uhunoma že v naslednji sekundi razbila steklenico na glavi. Obležal je nezavesten in posut s koščki stekla, iz čela pa mu je polzela tenka nitka krvi. Iz stanovanja je šla odločena, da se ne bo vrnila k svoji skupini. Tri leta je pohajala po Izmirju in drugih turških mestih, bila je v kratkotrajnih zvezah s Turki, Italijani, Sirijci, Grki, vse dokler jo eden izmed njih ni zopet s ponarejenimi dokumenti odpeljal na Portugalsko. Tam je našla prvo službo, delala je kot snažilka in pomivalka posode v ljudski kuhinji, s ponarejenimi dokumenti, seveda. Po letu dni je izvedela, da njena prijateljica iz Benin Citya živi v Lyonu in da je poročena s Francozom. Preselila se je k njej, vendar Francozu to ni bilo všeč. Ves čas se je pritoževal nad njo, da nič ne dela, da jima bo država vzela stanovanje, če izvedo, da skrivata ilegalno imigrantko ali pa, da ne moreta imeti otrok, če ona živi z njima v majhnem stanovanju. Nekega jutra se je Uhunoma pobrala in odšla, odšla je v Nemčijo ...

Podoba nemškega policaja, ki jo je legitimiral in aretiral, je zbledela s stene celice s prvimi jutranjimi sončnimi žarki. Vrata celice so se odprla in Uunoma po prečuti noči ni vedela, ali je demon ali pa zaporniška paznica, ki vstopa v prostor. Demon ali pač paznica, je pripeljala mlado črnko, ki je s seboj nosila manjšo culo in čisto posteljnino. Vrata so se v trušču zaprla, nova stanovalka pa je s prepoznavnim ameriškim naglasom nagovorila Uunomo, ki je sedela na tleh: »Kuzla, pripravi mi posteljo!« in ji vrgla posteljnino v obraz. Uunoma je vrgla posteljnino s sebe in hotela vstati, vendar jo je Amanda močno udarila z nogo v prsi. Uunoma je padla na hrbet, Amanda pa je stopila k njej in ji z nogo stopila na dlan.

»Zakaj to počneš?« je stokaje rekla Uunoma.

»Tiho boš in delala, kar bom ukazala! Ali ti je jasno?« se je zadržala Amanda.

Uunoma je s prosto roko prijela Amandino nogo in jo močno potegnila, tako da je Amanda izgubila ravnotežje in se opotekla nekaj korakov nazaj. Uunoma je hitro vstala in se z vso močjo zaletela v Amando. Uspela jo je prijeti za lase in udariti z njeno glavo ob zgornjo stranico postelje, vendar se je Amanda presenetljivo hitro znašla in iz čepečega položaja dva tri krate udarila s pestjo Uunomo pod rebra. Uunoma je padla na kolena in skušala obvladati bolečino, vendar je tedaj prišel odločilen udarec s kolonom v brado, ki jo je vrgel vse do straniščne školjke. Čeprav Amanda ni več napadala, se je Uunoma zavlekla za školjko in otipavala notranjost ust, da bi ugotovila, če so vsi zobje še vedno na istem mestu.

»Ponovi še enkrat kaj podobnega in jebala boš mrtvo mater,« ji je zagrozila Amanda. Potem je legla v Nanino posteljo. Kmalu je zasmrčala, Uunoma pa je tiho hlipala izza straniščne školjke.

28.

Pri kosilu sta Sonja in Ivona s pogledom zaman iskali Uunomo in Nano. Ko sta že skoraj končali s kosilom, sta zagledali Uunomo, kako gre v vrsto za porcijo, potem pa, ko je vzela svoj krožnik, odšla naravnost k osamljenemu robu neke mize. Sonja je z glavo dala namig Ivoni in obe sta se preselili s svoje mize za tisto, kjer je sedela Uunoma.

»Uhi, kaj ti je?«, je bilo Sonji opazujoč Uunomin otečen obraz takoj jasno, da ta prejšnjo noč ni spala.

»Nana je v ambulanti,« je komaj izdabila Uunoma.

»Kaj se ji je zgodilo? Ali je dobro?« je Sonja prijela Uunomo za roke, vendar Uunoma ni reagirala, dvignila ni niti pogleda.

»Nisem vedela, da sta tako navezani,« je komentirala Ivona v hrvaščini.

Uunoma jo je prezirljivo pogledala, vstala in šla nazaj k pultu z nedotaknjenim kosilom. Toda Sonja je takoj vstala in šla za njo. Vendar je bila pred pultom nenavadna gneča.

Neka Romunka se je v mešanici angleščine, nemščine in romunščine s povišanim tonom prepirala s pomivalno posodo iz Ukrajine. Skupina močnih in visokih Ukrajink je že naredila obroč okrog Romunke, zato se ni dalo več do pulta, kjer je treba po zaporniških pravilih pustiti pladenj z uporabljenjo posodo.

V nekem trenutku se je Romunka obrnila k obroču Ukrajink in zakričala: »Bagamis pula in fata ta!« Potem se je z glavo zaletela v trebuh ene od Ukrajink in jo podrla na tla. Ostale Ukrajinke so jo takoj strgale s svoje prijateljice, jo vrgle na tla in jo začele neusmiljeno brcati. Medtem je Srbkinja, ki je delila hrano, preskočila pult z ogromno ponvijo v roki in kričala: »Strömt ab!« S ponvijo je po hrbtu udarila največjo Ukrajinko izmed petih, šestih, ki so obkrožale Romunko. Največja se je takoj zrušila na tla, prva v bližini se je obrnila in dobila podoben udarec, le da v sprednji del telesa, zato je bila tudi ona v hipu onemogočena. Ostale Ukrajinke so otrpnile, Romunka pa je skrčena ležala na tleh. Občinstvo se je razdelilo na dva tabora: tistega, ki je navijal za Srbkinjo in Romunko, in tistega, ki je bil na strani Ukrajink. V nastali zmedi sta se Uhunoma in Sonja znašli na strani Ukrajink, Ivona pa je ostala v gneči, ki je očitno navijala za Romunko. Od začetka incidenta ni minila niti polna minuta, ko je v obednico planila četa paznic, ki so z gumijevkami pretepale vsakogar, ki v sekundi ni upošteval njihovega ukaza: »Nieder!« Sonja je, tako visoka, držala Uhunomo za ramena, vendar je v istem hipu imela tudi pregled nad neredom v prostoru in takoj ugotovila, da bo zmedena Ivona dobila z gumijevko po sredini čela. Zato je, ko so ene bežale proti vratom obednice, druge pa so se skrivale za pultom, ukazala Uhunomi, da leže z obrazom obrnjenim v tla in v nekaj skokih prišla do Ivone ter jo potegnila za seboj pod neko mizo. V treh minutah so paznice ponovno vzpostavile red, potem pa so v obednico prišle medicinske sestre, ki so ob zaščiti paznic vozile poškodovane kaznjenke v ambulanto.

Uhunoma je v urejeni vrsti mirno stala na hodniku, skupaj z vsemi ostalimi kaznjenkami, ki so se znašle v obednici, ko je prišlo do pretepa. Po desetih minutah mirujočega stanja in strmenja v neko točko pred seboj, ko so paznice tekale gor in dol po hodniku in vsake toliko odpeljale kakšno Romunko ali Ukrajinko na zaslišanje, se je Uhunoma umirila in prvokrat začela razmišljati o vsem, kar se je zgodilo, ko je Nani sinoči postalo slabo. Kot prvo, sploh ni vedela, če je Nana živa; ta misel jo je vznemirjala in v oči so ji stopile solze. Potem se je spomnila na Amando, nasilno dekle, ki se je zjutraj vselilo, bala se je vrnitve v sobo. Potem pa jo je presekalo najhujše spoznanje; zaradi pretepa ji bo zagotovo propadel popoldanski izhod do supermarketa z Marto, kar pomeni, da ji bo tako pričakovani klic v Nigerijo spet postal nedosežena želja. Ugotovila je, da nima več moči za novo upanje. Ne bo se več skušala boriti za kakršenkoli cilj. Edino, kar bi si želela slišati, je, da je Nana v redu, zgolj to. »Če je Nana dobro, bo tudi vse ostalo v redu,« se je spet oprijela pozitivne možnosti za prihodnje, potem pa je sama sebe okarala in premaknila nožne prste, da bi začutila, če v njenem telesu še obstaja pulz življenja in odgnala vsa pričakovanja iz misli, ki so vse bolj bledela.

Malo nižje od mesta, kjer je na hodniku stala Uhunoma, so se druga ob drugi nahajale Sonja in Ivona. Nihče se ni drznil obrniti, skušal karkoli povedati, celo pogledati levo ali desno, kolikor bi bilo le mogoče brez uporabe vratnih mišic. Sonja je vseeno nekoliko pre-

maknila levo roko, ki jo je imela prilepljeno ob boke in se neopazno dotaknila prstov Ivonine desne roke. Prsti najprej niso reagirali, vendar ker Sonjina roka ni nehala in se je nekaj trenutkov zadržala na istem mestu, so se premaknili, natančneje, Ivonin mezinček in prstanec sta se povsem počasi, skoraj neopazno, ovila okrog Sonjine dlani.

»Vse v svoje sobe,« je zarohnel z vedrega neba globok glas ene od paznic. Ženska vrsta se je spremenila v kolono, ki je marširala po hodniku in čeprav se iz izraza Ivoninega in Sonjinega obraza ni moglo razbrati nič posebnega, se je v njima razplamtel ogenj, ki mu tudi najmočnejše gasilske brigade največjih svetovnih metropol ne bi segle do kolen.

29.

Uhunoma je korakala po hodniku skupaj z desetimi drugih kaznjenk. Peljali so jih v njihove celice, to je vedela, vendar se ji je pot zdela nezno dolga in nekako brezciljna, kakor da do teh celic nikoli ne bodo prišle. In ko pridejo, kaj bi le tam počela; ni bilo nobene smisla več za bivanje v tej bavarski kaznilnici. Dotlej je še obstajal namen, nekakšna oddolžitev, svojsko pričakovanje, zdaj pa so ti koraki izgubili smisel. Ne zaradi tega, ker bi se bala, da ne bo zdržala, temveč le zato, ker je vedela, da bo zdržala. Vendar zakaj, za koga? Kakor je govorila Nana, to ni nikakršna pokora, nihče te ne nadzira in nihče te ne skuša prevzgojiti, enostavno si padel v jarek, iz katerega te nihče ne more pobrati. Lahko le gaziš naprej po tem blatnem in smrdljivem jarku. Če si želiš, da bi se poigral z usodo, se lahko obrneš in greš v drugo smer, vendar boš hodil naprej. Hoditi naprej je tako predvidljivo in tako neizogibno, da je včasih celo smešno. Smešno je hoditi tudi nazaj, dobesedno, hoditi ritensko, vendar je to tudi utrujajoče. Hoditi ritensko je zabava za dolgočasne, ni časa za to, ko z vseh strani padajo udarci.

Uhunoma je hodila po ulicah Lagosa v dolgi pogrebni povorki. To ni bila navadna povorka in to ni bila povorka, ki bi se lahko kjerkoli videla pred tem ali po tem dnevu. Pravzaprav to sploh ni bila povorka, temveč so bile vse ulice mesta polne ljudi in vsi so imeli skupen fokus cilja: proti hiši Fele Kutija. Fela je umrl zaradi aidsa in vsa Nigerija je vedela, da je neka pomembna bitka nepovratno izgubljena. Ko so v nekih drugih časih v Ameriki ubili Kennedyja in Martina Luthra Kinga, je večina ogroženih spoznala, da je to nov vzgib za boj, tako je tudi v Afriki in drugod po svetu. Toda Felina smrt ni nikogar vzpodbudila k boju, le k slavnostnemu plesu, kajti nihče se ni počutil tako močnega kot on, nihče si to tudi ni želel biti.

Uhunoma je v Lagos prišla na obisk k teti, a že naslednjega dne je zastrašujoča vest, ki se je širila od ust do ust prišla tudi do tetinega skromnega doma v Ikeji. Najavljeno je bilo, da bo pogreb čez deset dni pred Felino hišo. Tistega desetega dne zjutraj se je zdelo, kakor da bodo prav vsi prišli iz svojih hiš in kakor da bi se reka odpravila na nek svoj nov eksodus. Nikoli prej Uhunoma ni videla take proslave: in mladi in stari, ženske, moški, celo

majceni otroci, vsi so plesali in se počasi premikali k izhodišču. Globoki basi in rezki zvoki saksofona in trobente so prihajali s tovornjaka, na katerem je Felin bend neprenehoma igral polnih sedem ur, kolikor je povorka potrebovala, da s krsto prehodi deset kilometrov, od mrtvašnice do Feline hiše. Uhunoma ni veliko vedela o Feli, razen da je junak. Zanj je bil divji pripovedovalec, skoraj brez spola in starosti, ki je vsakega lahko spravil v trans. Besede njegovih pesmi so lahko prišle do vsakogar, saj je vanje vpletal ulični bes siromašnih delavcev, kakor tudi njegove fraze in spodbudnice, ki so bile vedno brezpogojno cinične in resnične. Iz ozadja svojega skromnega in tihega življenja v Benin Cityu, je vedno mislila, da je Lagos mesto izobilja in blagostanja, zdaj pa, ko se je prvokrat znašla v njem, pa je videla, da je še siromašnejši od njenega rojstnega mesta in verjetno od vseh nigerijskih mest skupaj. Toda Fela je živel tukaj, tu, v Ikeji, obkrožen s tem siromaštvom in trpljenjem, o katerem je pel. Čeprav je bila komaj petnajstletnica, ki so jo prevevali vsi mogoči kontradiktorni občutki, je tudi njo to spoznanje poneslo in začaralo in se je prepustila plesu in slavlju, slavju neke pravkar umrle ideje.

Z Uhunomo je bil njen šestnajstletni bratranec, ki je doma sitnaril in delal probleme, kakor kakšen otročaj, toda takoj, ko je ostal na samem z njo, se je začel spreminjati v viteza – zaščitnika, nekako se je prevzel, oblekel majico brez rokavov, da bi pokazal svoje tanke in trde mišice in res ji je dajal občutek varnosti. Opazovala sta reko ljudi, ki se je zlivala z vseh ulic in uličic, vsi slavnostno oblečeni, kar je za siromašne moške pomenila bela srajca, za ženske pa pisana obleka, vendar je bilo tudi mnogo tistih, ki niso imeli niti tega in so plesali, kričali, ploskali, ženske in moški, oblečeni le v majico brez rokavov, tako, kakršno je nosil njen bratranec Festos. Uhunoma ga je držala za roko, ker je, čeprav je bila atmosfera povsem miroljubna, čutila strah in nelagodje pred to neverjetno množico, ki se je neprenehoma večala.

»Oni se tega bojijo,« je rekel Festos, skoraj poskakujoč in vznesen z ritmom, ki ga je narekovala množica.

»Česa?« je vprašala Uhunoma.

»Ljudi,« je rekel in pokazal z roko na množico okrog njiju in pri tem po temenu potrepjal nekega fanta, ki je šel mimo.

»In kdo so to 'oni'?« ji ni bilo jasno, zakaj bi se nekdo bal te vesele, plešoče množice.

»Tisti, ki imajo vse,« je izstrelil kakor iz puške. Medtem je kitara Felinega benda s tovornjaka, ki se je nedaleč stran ustavil, začela igrati prve akorde pesmi Everything Scatter, masa pa je čakala prav ta trenutek. Vsi so se ustavili in se začeli tresti in zvijati, kakor da bi imeli vročico, ali še huje, kakor da bi bili obsedeni z zlo silo; nekateri so se pri tem smejali, drugi pa so imeli boleč in zategnjen izraz, kakor da bi doživljali resnično trpljenje. Ko je trajal triminutni uvod v pesem in skupaj z njim pričakovanje, da se počasni, komaj kaj živahen ritem spremeni v eksplozijo vsega Felinega benda, je Uhunoma ugotovila, da se je spremenila. Z vsemi naenkrat v tej masi je vedela, kaj prihaja po teh treh minutah – to melodijo je poznala na pamet, kakor so jo poznali vsi in naenkrat je začutila, da ji Festosa ni treba več držati za roko, da lahko dvigne roke v zrak ali pa jih spusti do tal in ko bo prišel trenutek in bo melodija eksplodirala, nič več ne bo isto. Fela je podaril svojo energijo ulici

in ona bo za vedno tukaj tudi ostala, to je jasno, čutila je, da tudi drugi tako čutijo. Kakor da bi to spoznanje, staro le nekaj sekund, za vedno nosila v sebi. In res, od tistega trenutka naprej je vedela, iz česa je sestavljen svet: iz besa, trpljenja, sovraštva, vere. In nikoli več ni obrnila hrbta resničnosti.

Melodija se je razplamenela in vsi so začeli vzklikati, tekati gor in dol, kolikor je bilo na prepolnih ulicah še prostora, skakati in se vrteti okrog lastne osi. Uhunoma ni več videla bratranca in se je prepustila vrvežu in je naslednje pol ure, kolikor je bend preigraval isto vižo, plesala in se veselila in čutila, kako je ta ples, ki ga pravkar pleše, najbolj pomembno dejstvo v njenem življenju in da so se odprla vrata drugim dimenzijam, tistim, ki jih pridigajo škrbasti vaški vrači, tistim, ki so ves čas prisotne in h katerim se vedno lahko vrneš, tistim, ki te delajo svobodnega.

Ko je glasba za hip zamrla, se je po ulicah namesto basa in saksofona začelo razlegati »voda, sveža voda«, otroci so prodajali polivinilaste svežnje sveže vode, ki so jo po polurnem plesu na soncu potrebovali vsi. Od kod so se pojavili ti otroci, kje so polnili svežnje, ki so jih na palicah v grozdih nosili na ramenih? To gotovo ni bilo daleč. Nekateri ljudje so delili vodo na pragu svojih hiš, vendar se je okrog njih takoj zbralo na stotine ljudi in so do brezplačne vode prišli le tisti najhitrejši. Ker s seboj ni imela niti ene naire, se je odločila zasledovati nekega mršavega dečka, ki je prodal vse svežnje vode in se je le s palico v eni in kupom bankovcev v drugi roki prebijal skozi gnečo v neko stransko uličico. Vedela je, da gre po nove svežnje, zato ga je začela zasledovati. To ni bilo lahko, saj se je deček hitro sklanjal in se izhomotaval med ljudmi, ki so še vedno kričali, širili roke, plesali, v nekem trenutku pa se je množica začela premikati in komaj ko je deček stopil na že omenjeno stransko uličico, nekaj metrov pred njo, jo je masa ljudi potegnila za seboj v svoji smeri gibanja in ji je, ko se je dokopala vogala stranske uličice, deček že izginil izpred oči. Vseeno je stopila po tej uličici, ki je bila na blagi strmini, zato je imela čuden občutek gibanja proti toku: enostavno si je pustila drseti med rokami, nogami, glavami, trebuhu in ritmi vseh teh preznojenih in evforičnih ljudi, ki so sledili zvoku glasbe in posmrtnim govorom in ki so jo s svojim gibanjem proti navzgor potiskali med seboj v nasprotno smer, navzdol. V nekem trenutku je nekdo od spodaj zakričal: »Policija!«, nakar se je masa začela prerivati in vsi so se drug prek drugega skušali čim prej prebiti na vrh ulice. To je popolnoma ustavilo Uhunomino napredovanje proti toku in skušala se je postaviti ob sam zid neke hiše, da bi šla masa mimo nje, dokler se ne pozabi tista nevarna beseda, ki jo je mogoče nekdo zakričal celo iz objestnosti ali pa pod vplivom kanabisa, ki je vedno krožil na Felinih koncertih in tako tudi na tem, zadnjem.

Toda to ji ni uspelo, temveč jo je masa, prav nasprotno, začela vse močneje pritiskati ob steno hiše. Prijela se je za železno konstrukcijo, ki je podpirala nekakšen improviziran balkon med nadstropjema hiše, ob katero jo je masa pritisnila in z močjo svojih nadlakti izvlekla celo telo iz množice kakor telovadka, z močjo svojih nog pa se je opirala ob steno. Potem se je počasi, najprej z eno, nato pa z drugo roko prijela za ograjo balkona in se dvignila še malo višje, vse dokler se ni z nogama dokopala roba balkona. Potem se je lahko in spretno dvignila in se vzravnala z zunanje strani zgradbe in se v enem skoku znašla na bal-

konu. Prizor z balkona je bil frapanten: zgolj pol metra od nje je tekla reka ljudi, ki so se skušali prebiti na konec ulice, da bi dobili vsaj malo prostora in se čim prej priključili prvim vrstam karnevala, da bi se približali Felini hiši, še preden bo vhod v njo postal nedostopen. Ona pa je sama stala na balkonu na tistih dveh kvadratnih metrih in se počutila kakor da lebdi in kakor da bi ji bil nenadoma zaupan nek privilegiran položaj, s katerim ni vedela, kaj početi. Kmalu so se odprla vrata balkona in mlada ženska, mogoče kakšno leto starejša od nje, jo je povabila, naj stopi v stanovanje. V kakšnem drugem primeru Uhunoma verjetno ne bi sprejela vabila, zdaj pa je čutila, da se ne more zmotiti, mimogrede, kako bi se sploh znašla na tem balkonu, če ne bi sledila intuiciji?

Vstopila je v sobo, ki je bila zatemnjena z debelimi zavesami, kar je značilno za vse nigerijske domove, ki si ne morejo privoščiti klime. Na oguljenem fotelju sta sedela osivela moški in ženska, oba oblečena v lepo, tradicionalno nošo žarkih barv.

»Dober dan, dekle,« je rekel moški z raskavim glasom, ki je deloval pomirjujoče. Ženska poleg njega je pokimala, dekle, ki jo je pripeljalo v sobo, pa ji je pokazalo naj sede v prav tako oguljen naslanjač nasproti fotelja. Potem je odšla v drugo sobo in prinesla vrč vode in nekaj kozarcev. Moški je vstal, natočil vodo v kozarec in ga podal Uhunomi. Uhunoma se je zahvalila in na dušek popila vodo.

»Danes je pomemben dan,« je rekel moški, »in mi smo zadovoljni, ker si se nam pridružila. Nepričakovan gost je blagoslov vsake svečanosti. In tole sta moji soprogi: Adio in Olufemi, jaz pa sem Tobi. Od kod prihajaš, dekle? Ti nisi iz Lagosa, to se opazi.« Tobi se je nasmehnil. »Moje ime pomeni Bog je dober, čeprav temu ni za pritrjevati, ko človek pogleda naokrog. Naj uganem, si iz Benina? Dolgo nisem videl tako pravih plemenskih potoz.«

»Sem, gospod,« je takrat Uhunoma še vedno vsakega starejšega vikala z gospod ali gospa.

»Veseli me, da si tukaj in ne bom te spraševal, kaj ti je padlo na pamet, da se vzpenjaš na naš balkon,« je nekoliko ironično rekel Tobi in Uhunomi se je izmaknil nasmešek.

Vpletla se je starejša Tobijeva žena Adio: »Pogumno si, dekle. Ali veš karkoli o Feli, veš, kdo je bil on?«

»Ne vem,« je iskreno odgovorila Uhunoma.

»Adio je stanovala v Kalakuti. Ona ti lahko vse pove,« je rekel Tobi.

Adio je vstala s fotelja in z glave snela ruto, ki ji je pokrivala večji del naravno gostih, kratko prstriženih kodrastih las. Bila je zelo lepa, ozkega obraza in z velikimi, skoraj poševnimi očmi. Uhunoma je pomislila, da ima več kot petdeset let, vendar je šlo za tiste vrste žensk, ki z leti postajajo vse lepše. Ker je med tem časom Felin bend spet začel preigravati neko od znanih melodij, je Adio začela komaj opazno plesati. Počasi se je nihala v bokih, roki pa je premikala kakor da gestikulira v pogovoru z nevidnim sogovornikom. Počasi plešoč je načela zgodbo: »Potem, ko se je šolal v Veliki Britaniji in v Ameriki začel igrati afrobeat, se je Fela odločil vrniti v Nigerijo in ostati v njej ne glede na vsako žrtev.«

Uhunoma je pogledala proti Tobiju in Olufemi, onadva pa sta začela z dlanmi ploskati v ritmu odmeva glasbe, ki je prihajal od zunaj in narekoval ritem zgodbi, ki jo je pripovedo-

vala Adio. Ves prostor je bil napolnjen z gostim zrakom, Uhunoma pa je spoznala, za kaj gre, ko je Tobi iz žepa noše potegnil zvitek marihuane in ga prižgal. Okrog njega se je začel širiti gost, belkast dim in Uhunomo je prežl težak in prepoznaven vonj.

»Vrnil se je in zasnoval Kalakuto in Afrika Shrine, v katero smo prihajali vsi in plesali od jutra do večera. Kalakuta je bila komuna, ki je nudila brezplačno zdravniško pomoč vsem, ki so jo potrebovali, in nudila zatočišče vsem, ki so bežali pred vojaško oblastjo. Fela je Kalakuto razglasil za republiko in kadarkoli ga je sprovcirana oblast vrgla v zapor, so šli ljudje na cesto, kakor tudi danes, in zahtevali njegovo svobodo. Zaradi tega se ga nikoli niso upali ubiti, čeprav so hoteli, to so želeli vedno, ko jim je pljunil v obraz. Lagos je zaradi Fele postal center svobodnega sveta, sredi kolonizirane Nigerije, ki ji vladajo kolonialni lakaji, tatovi, zajedavci in morilci. On je bil primer za vse, kako prezirati strah pred oblastjo z ene in z druge strani in kako biti pametnejši od njih. Kako naj se izobražuješ, če ti nihče ne nudi izobrazbe?«

Zavitek marihuane je od Tobija prevzela Ohufemi, potegnila dva tri dime in ga podala Uhunomi. Uhunoma ni nikoli prej niti kasneje kadila marihuane. Sploh se ne spomni, kako je potegnila dim, saj dotlej tega ni nikoli storila, vendar je to nekako zanesljivo storila, saj se spomni, da je strop postal tla in obratno in kakšno grozo je preživljala, ko je poslušala nadaljevanje zgodbe. Vsaka Adijina beseda je zvenela, kakor da prihaja od znotraj, iz njene lastne glave, iz njenih lastnih pljuč ... Uhunoma je začutila, da izgublja zavest.

»Politiki in njihovi besni psi so prezirali Felo, saj se niso mogli načuditi njegovemu razpuščenemu načinu življenja. Čeprav morale sploh niso imeli, je bila za njih merilo lastna hinavščina, s katero so postavljali temelje za tako imenovano neodvisno Nigerijo. Zato jih je ogorčene delala Felina odprtost in brezbržnost do materialnega. Fela ni potreboval klimatskih naprav, kopalnice s ploščicami, dragih avtomobilov ali bogataških sprejemov, vsega, o čemer je vsak politik sanjal in kar mu je predstavljalo edini cilj v življenju. Oni so na ulicah Lagosa stali iz oči v oči s Felo, ki je scal na vse to in bil vsak dan pripravljen izgubiti vse, da bi ohranil doslednost, ki se je kazala v lojalnosti siromašnim. Zato so ga vsakih nekaj mesecev zapirali, ga po kaznilnicah topli in mučili, on pa jim je govoril, da je narejen iz gume in da mu nihče nič ne more. Vsakič, ko se je vrnil iz kaznilnice, ga je njegova velika družina v Kalakuti glasno pričakala, on pa je kazal sveže rane in kričal ves na trnjih: »Ne morejo mi nič!« Iz nadarjenega mladeniča je v nekaj letih postal zaščitni znak mesta, vse do tistega dne, ko je vojska vdrla v Kalakuto in jo zravnila z zemljo. Tistega dne pred dvajsetimi leti, je na stotine vojakov, oboroženih do zob, sredi belega dne vdrla v Felino hišo. Najprej so se vrgli na ženske. Vse moške so zvezali in jih pretepali s puškinimi kopiti, vključujoč tudi Felo. Bolne iz ambulante so z glavo naprej metali skozi okna, tudi Felino mamo in brata. Mama je umrla zaradi posledic udarcev v glavo. Potem so ženskam zvezali roke in jih množično posiljevali. Posilili so petdeset žensk, ki so jih našli tam, trajalo je več ur, moške pa so med premori posiljevanja pretepali. Potem so vse zbricali ven, kakor garjave pse in Kalakuto zažgali. Fela je brez zavesti ležal na cesti. Ko je vojska zapuščala pogorišče, so ženske jokale in pomagale tistim s težjimi poškodbami, nek vojak pa je hotel s terenskim vozilom povoziti Felo, ki je ležal ob robu cestišča. Kričal je: »Glejte,

povozil vam bom preroka!« Zagnal je motor in se s kolesi povsem približal Felinemu telesu. V tistem trenutku mu je neki poročnik potrkal z revolverjem na okno terenskega vozila in mu zagrozil. Vojak je z vozilom zapeljal mimo Felinega telesa in se odpeljal stran. Popolnoma ponižan. Fela jim je predstavljal grožnjo, kajti če bi ga zares usmrtili pred očmi žensk, bi te vstale in umrle vse do zadnje, vendar bi verjetno tudi dober del njih potegnile za seboj.«

Adio je z vlažnim prstom premazala Uhunomine ustnice, da je prišla k sebi. Adio ji je pomagala, da je vstala in sedla na fotelj.

»Ali si ti poznala Felo?« jo je vprašala Uhunoma.

»Po uničenju Kalakute je organiziral poroko s sedemindvajsetimi ženskami, ki so ostale brez strehe nad glavo. Jaz sem bila ena od teh sedemindvajsetih. Čeprav ni bilo dne, da ni spal s kako žensko, nisem nikoli spala z njim, tudi pred poroko ne, niti v Kalakuti ne, niti potem ne. On je trdil, da se je z nami poročil zaradi tega, da bi nas po jorubski ženitni tradiciji zaščitil in nam dal streho nad glavo. Spal bi tudi z menoj, če ne bi bila rod njegovih bratrancev iz Abeokute! Tobi je igral na bobne na veliko Felinih nastopih v Lagosu v osemdesetih in v nekem trenutku sem se odločila, da se bom preselila k njemu in odtlej živiva skupaj. Olufemi se nama je pridružila prejšnje leto, saj jaz Tobiju nikoli nisem mogla roditi otroka. No, zdaj se nam je posrečilo,« je s prstom pokazala na rahlo zaobljen Olufemin trebušček. »Ne gremo na pogreb, saj jaz tega ne morem gledati. Ne morem prenesti misli, da zdaj mogočneži v senatu in vladi nazdravljajo. Pojdi mala, vredno je videti Felo, čeprav v krsti. Nikoli več ne boš imela priložnosti srečati takega človeka.«

Adio se je še naprej pozibavala v ritmu vse tišje glasbe, Olufemi pa je pospremila Uhunomo na ulico, po kateri se je zdaj lahko hodilo: glavnina sprevoda se je že premaknila nekaj zgradb naprej proti severu. Hodila je po ulicah, ki so se širile in združevale in glasba s tovornjaka ji je bobnala po sencah; zamišljala si je, kako žuželke in ogromni komarji, redni prebivalci zloglasnih nigerijskih kaznilnic, polagajo jajčeca v odrpte Feline rane, ko omočičen od tepeža leži v scalnici ostalih kaznjencev, saj v nigerijskih zaporih ni školjke, ni stola, ni ponjave. Ščiješ, kjer ležiš.

Uhunoma se je opotekla do jarka ob robu ceste in se izbruhala vanj. Ko je izčrpana dvignila glavo v smeri Feline hiše, je pred njo stalo dekletce le v kratkih hlačah in z nežnim glaskom vzklikalo: »Sveža voda, sveža voda!«

Harmatan **Ivana Sršena** je zagotovo eden najboljših slovanskih romanov o človeških migracijah in begunstvu v zadnjih letih. Sršen (1979), ki je ugleden založnik in urednik (Založba Sandorf, Zagreb), je bil pred tem prvcem predvsem prevajalec. Harmatan je preveden v grški jezik, na Hrvaškem pa je roman doživel velik odmev.

Prevod in opomba Jurij Hudolin

Jože Štucin

Cefranje čutkov

sončni veter

tisti hip, ko sem pomislil
na sonce,
je vse umrlo.

bil je dež,
umrle so ptice,
umrle so žarnice,
umrle so pesmi.

praznina je,
gol volumen ničevosti,
ena taka literarna svetloba,
ki seje sij v nevidnem spektru.

sončni veter pihlja brez razloga.

prijatelju se je utrnila prva črka,
ki nima svoje besede,
jaz pa sem dojel,
da sem ta črka jaz.

16. 12. 2019

učilnica

nikoli nisem razumel,
kaj poučujem,
nemara sem samo tip pred tablo,
ki je poln vprašanj.

pred mano so palčki iz sedmega b,
gledajo zvedavo in navihano,
nimajo pa veliko interesa za stvar.

stvar je stara kot stari Grki,
monokord jim zveni učenjaško,
v mislih pa imajo ples in igro.

naj grem nazaj?

16. 12. 2019

javna be(se)da

imaš pesnike, ki so kot kurbe
vedno na vogalu javnosti,

imaš pesnike, ki svojo posvečenost
zrealijo v vsaki luži,

imaš pesnike, ki tarnajo za vsak drek,
pa potem še ščijejo v veter,

imaš pesnike, ki ljubijo privzdignjene podije
in so vrhunski glumači,

imaš pesnike, ki se dajo v vsako knjigo,
če le objavi njihov bevsk ali cvilež ...

... imaš tudi pesnike, ki samo pišejo pesmi,
v tihoti in gluhoti,
brez razloga in namena.

20. 12. 2019

imeti

pridobivanje imetja,
dobroimetja.

imeti imetje,
polno imetja,
imeti in biti imetnik.

20. 12. 2019

odmet

odmetujem predmetni svet,
jem omet in
sem spet otrok –
sam in buden,
zaščiten pred virusi.

noč ni bila lahka,
gonili so me sem ter tja,
celo noč,
vsi mrtvi in živi.

vedel sem za sanje,
a nisem ločil dveh reči:
kdo koga sanja in kaj.

zjutraj sem odmetel še mrtvaški sneg
ter se spomnil živega človeka,
ki pesni zaradi slave.
njemu je lahko, ker ima v rokah (s)misel.

če bi mogel,
bi se nasmehnil,
pa je bilo dela preveč:
odmetati, popucati in zglancati noč ni enostavno.

v misel se mi je pritihotapila stara čarovnica,
pa je nisem znal več poklicati,
ker je medtem diplomirala
in postala roža v tujem makrameju.

noč se je vlekla do noči.

Tolmin, 21. 12. 2019

travma na travniku

naslov je spominska značka,
kot so žive ribe v vodi lepa zgodba.

na blinker se je dalo črva,
malo pogledalo, če inšpektor hodi okrog,
ker ga ni bilo,
se je vrglo v tolmun,
in mastne ribe iz Idrijce so takoj zgrabile vabo.

nato se je zakurilo ogenj
in speklo belo meso.

dobre so bile,
fajn namočene v vinu,
da se je kasneje tudi bruhalo po tepihu.

ampak pred tem je teknilo,
lakota je bila velika.

zvečer se je še muziciralo,
mogoče begalo po gostilnah,
včasih ja, včasih ne,
mama je vse prenesla,
proti jutru pa so po travniku gomazele razne travme.

umetniki, mladinci:
eden zvokovni, drugi pišoči,
tretji nedefiniran,
ampak fejest pijani, da ja ne bi bilo razvidno,
kdo je kaj.

23. 12. 2019

spomin in njegov pomen

v hipu je bila trda noč
in vrata so se zaloputnila.

nagnali so me:
za mano konec,
pred mano začetek.

spomin ne seže daleč,
le nekam v mrzle obcestne kamne,
ki jih ni hotelo biti konec.

opotekanje proti domu je bilo
kot vračanje na začetek.

spomnim se samote.

bil sem junak Na cesti,
še z omejeno opravilno sposobnostjo ves
prevzeten do bivanja.

pomen tega spomina je zožen
na slabost v želodcu
in zmešnjavo v možganih,
a sem vedel, da grem na travnik,
kjer se bo drugi dan rodila pesem z naslovom:

travma na travniku.

23. 12. 2019

pleme šerifov

prav nenavadno srečo imam,
da so okrog mene sami šerifi,
raznospolni, seveda.

če se ozrem čez rame,
vidim kolt gospe, ki nadzira urne postavke:
če greš čez, plačaš kazen,
če zaostajaš, plačaš kazen,
če nikamor ne greš, plačaš kazen.

na poti po suhi dolini,
mimo Kavalet,
so ulični šerifi zelo diskretni,
iščejo divje sanje,
ki jih ljudje zjutraj vlačijo naokrog,
in opozarjajo na pravila obnašanja.

uspešno se jim izogibam,
saj že leta vadim nevidnost.

po opravih je nemogoče iti,
ne da bi srečal retardiranega šerifa.

da se je v mladosti preveč nažiral s friko,
pravijo,
zdaj ima pa zamaščene možgane.
varuje tradicijo polnomastnega okusa
in nima pištrole, le nesrečen pogled.

oblastni šerifi imajo lovke povsod,
so slabo vidni, potuhnjeni,
a jih mrgoli po ustanovah.

največji ima zadah po vladanju,
nima pa moči duha.

šerifov res ne manjka,
Tolmin je pač na divjem zahodu.

mnogi so ljubiteljski,
pisarniški, ki ne delajo nobene škode,
koristi pa od njih tudi ni.

varnega se počutim,
ker sem lojalen vsem:
nisem obremenjen s skuto,
je tudi ne znam sortirati po kvaliteti,
v trebuhu nimam vampov,
mleko pa pijem iz pipe.

z mano šerifi nimajo dela.

pa, tole na uho, znam se jim ognit,
celo v domačem bifeju,
in popiti kakšen glaž fragole preveč.

19. 12. 2019

čaj brez cukra

nova mera je čaj brez cukra.
to je neokusen čaj,
kakršen koli, le da je zdrav in krepčilen.

hibiskus, meta in smodnik,
čista leka in hozana,

urin, kri in znoj,
rokenrol iz šestdesetih,

mogočne žbice, vinska salta, krvoses,
pijan od sreče brez zamika.

antistres in melasa, deklarirano brez volje,
židko in kosmato kakor sanje.

pijem ga v dozah,
šilce tu, šilce tam,
vse v merah lastne biti,
da premagam oksidante in pohlep.

19. 12. 201

S U M M A R Y

In her editorial entitled *Books, critical citizens and consumers*, Dialogi's editor-in-chief *Emica Antončič* looks again at the perennial disorganization and duplicity of successive governments in relation to books and the book market, this time as exposed by the coronavirus crisis.

Literary historian *Janez Vrečko* takes issue with the views of poet Miklavž Komelj in his article *The again unknown Kosovel?* In the two-volume work *Let Me Be Unknown to All* Komelj has selected, edited, and written accompanying text for previously unpublished material from the manuscript legacy of Srečko Kosovel (1904–1926), the legendary Slovenian modernist and avant-garde poet. Vrečko, whose monograph on Srečko Kosovel has been translated into several world languages, accuses Komelj of obscuring the research discoveries already made and of placing Kosovel in a period when Slovene literary history knew him only as an Impressionist poet, while his Constructivist poems remained unpublished until the publication of the first selection in the 1960s.

Literary editor *Petra Kolmančič* has edited a thematic section devoted to a presentation of the literary scene in Graz, the closest Austrian as well as twin city to Maribor. It is introduced by an interview with the editor-in-chief of the literary magazine *Lichtungen*, *Andrea Stift-Laube*, and a collaborator of the magazine and translator *Daniela Kocmut*. Next are selected texts by contemporary Graz authors. Poems by *Daniela Kocmut*, *Andreas Unterweger*, *Mario Hladicz* and *Stefan Schmitzer*, as well as an excerpt from a novel by *Andrea Stift-Laube*, are published. The texts were translated from German by *Urška P. Černe* and *Daniela Kocmut*.

In our regular section *Reading* you can read an excerpt from *Emil Filipčič's* latest novel, new poems by *Jože Štucin* and two translated texts: *Vera Pejovič* and *Peter Semolič* have translated selected poems by Maltese poet, writer and playwright *Immanuel Mifsud*, and *Jurij Hudolin* has translated an excerpt from the novel *Har-matan*, written about human migrations and refugees by the Croatian writer *Ivan Sršen*.

<http://www.aristej.si/slo/dialogi/index.html>

<https://www.facebook.com/revijadialogi>

<https://www.eurozine.com/journals/dialogi/>